yevtuşenko

ERKEN YAZILMIŞ BİR YAŞAM ÖYKÜSÜ

su

yevtuşenko ERKEN YAZILMIŞ BİR YAŞAM ÖYKÜSÜ

Yevtuşenko

●

Erken Yazılmış Bir Yaşam Öyküsü

SU YAYINEVİ: 6
Öykü - Otobiyografi Dizisi: 1

2. Basım
Ekim - 1985

Su Yayınevi: P.K. 644. Sirkeci, İSTANBUL ● Kapak Grafik: Ümit Sarıaslan ● Kapak Baskı: Form Ofset, Ankara ● Dizgi Baskı: Dilek Matbaası İstanbul

YEVTUŞENKO

●

Erken Yazılmış Bir Yaşam Öyküsü

Türkçesi: Dicle Yuluğ

«*Yevgeny Yevtushenko, A precocious Autobiography.*»

— Bu kitabın birinci basımı, Tektaş Ağaoğlu tarafından «Yaşantım» adıyla dilimize çevrilmiş, ANT Yayınları arasından 1968 yılında çıkarılmıştır. —

ERKEN YAZILMIŞ BİR YAŞAM ÖYKÜSÜ

BİRİNCİ BÖLÜM

Bir şairin yaşamı şiiridir? Gerisi ancak dipnot olabilir. Şair, ancak, okuyucu onu avucunun içinde tutuyormuşcasına, herşeyiyle —duyguları, düşünceleri ve eylemleri ile— görebiliyorsa, şairdir.

Bir şairin «başkaları için salt gerçekleri yazar» diye ün kazanabilmesi için önce kendisi ile ilgili yazdıklarında salt gerçekçi olması gerekir. Şairin kişiliğini insan ve şair olarak ikiye ayırmaya kalkması sanatsal açıdan intihar demektir.

Arthur Rimbaud köle ticareti yapmaya başladığı zaman, şair olarak benimsediği idealleri ile yaşamı çelişmişti. O da şiir yazmaktan vaz geçmişti. Bu en azından dürüst bir çıkış yoluydu.

Maalesef pek çok şair, yaşamları ile şairlikleri çeliştiğinde olduklarından farklıymış gibi davranarak, sahtecilikle yazmayı sürdürmektedirler.

Oysa şiir yazdıklarını sanarak yalnızca kendilerini aldatıyorlar.

Şiir aldanmaz.

Şiir sahtekarları ortada bırakır.

Şiir yalanı asla bağışlamayan bir kadındır.

Tüm yaşantılarında hiç yalan söylememekle böbürlenen insanlar vardır. Söyleyin onlara. Kendilerine sorsunlar. Güvenli bir sessizliği yeğleyerek kaç kez gerçeği söylemekten kaçınmışlardır?

Bu tip kişiler, kendileri gibilerin icat ettiği «sükut altındır» atasözünün ardına sığınırlar. Eğer sükut al-

tın ise, altın da sahtedir. Genelde bu yaşam için de doğrudur. Özellikle şiir için de. Çünkü şiir yaşamın yoğunlaştırılmış bir biçimidir.

Şiirde kişisel suskunluk, şairi, kaçınılmaz olarak başkaları —onların dertleri, üzüntüleri— hakkında yazarken de suskunluğa götürür.

Sovyet yazarları, uzun süre, kişisel düşüncelerini, kendi karmaşalarını ve çelişkilerini yazmaktan kaçındılar. Ve kuşkusuz başkalarınınkini de. Söylemek istediğim 'Proleter Kültürü'nün* buyurduğu gibi 'ben' yerine 'biz' sözcüğünü kullanmak değil. Bu 'biz' ki bireyin insan kişiliğinin incelikle işlenmiş, eşsiz müziğini bastırarak, basılı sayfalarda gök gürültüsü gibi gümbürdeyerek çıkmıştı. Hareketin dağılmasından çok sonra bile birinci tekil şahısla yazılan şiirlerdeki «ben» sözcüğü, o dev gibi «biz» sözcüğünün ifade ettiği anlamın damgasını taşıyordu. Şairin «ben» sözcüğü son derece biçimsel ve yavandı. En basitinden «seni seviyorum» öylesine soyut, öylesine söylev verircesine söyleniyordu ki, «biz seviyoruz» demeye geliyordu.

Edebiyat eleştirmenlerimizin «Lirik kahraman» deyimine ulaştıkları zamandı bu. Onların reçetelerine göre, artık, şairden kendi şiirinde kendisinden söz etmesi beklenmiyordu. Kendini sembolleştirmeliydi.

Dıştan bakıldığında o dönemdeki pek çok şairin şiirleri yaşam öyküsü biçimindeydi. Daha çok yer isimlerini içerirdi. Şairin doğup büyüdüğü kent ya da köy, gezip dolaştığı yerlerin listesi ve de başından geçen bazı olaylar. Ancak bu şiirlerde ne kan vardı ne de can. Bazı yetenekli yazarlar yazış biçimleri ile diğerlerinden ayırdedilebilirlerdi. Ancak düşünce biçimleri ile ayırdetmek çok güçtü. Yaşayan, gerçek olan, var olan kişiler

* Proleter Kültürü edebiyat hareketi.

olduklarını hissetmek olanaksızdı. Gerçekten var olan bir bireyin düşünce ve duyguları eşsizdir, özgündür, benzeri olamaz.

Kişinin dışa dönük yaşamındaki olayları değerlendiren bir yaşam öyküsü ne denli anlamsızsa, onun iç dünyasını —düşüncelerini, duygularını— yansıtmayan yaşam öyküsü de o denli anlamsızdır.

Bunu söylerken tüm Sovyet şairlerini «ben» sözcüğünü kişiliksiz bir biçimde kullanmakla suçlamak istemiyorum.

Mayakovski «biz» derken yine de Mayakovski'dir.

Pasternak'ın «ben»i, Pasternak'ın «ben»idir.

En güç dönemlerde bile kişiliklerini korumuş pek çok Sovyet şairinin adını sıralayabilirim. Ancak, bu isimlerin Batılı okurlara birşey anlatacağını sanmıyorum.

Gerçek bir şairin eseri yalnızca çağının canlı, soluk alıp veren, doğrularla dolu portresi olmakla kalmaz, aynı zamanda yine canlı ve anlaşılır bir biçimde kendi öz portresini de oluşturur.

Anıları yazmakla ilgili bunca söz ettikten sonra neden yaşam öykümü yazmaya karar verdim? Nedeni şu: Batılı okuyucuların gözleri önüne serilen pek çok makalede ben, olduğumdan çok farklı tanıtıldım. İç karartıcı Sovyet dünyasına karşı şaşırtıcı, renkli bir sima olarak gösterildim.

Bu ben değilim.

Benim nefret ettiğim şeylerden Sovyet halkının çoğu da nefret eder.

Uğruna savaş verdiğim şey benim için ne denli değerli ise, halkımın çoğunluğu için de o derecede değerlidir.

Bazı kişiler vardır. Bir topluma kendi özgün düşüncelerini getirirler. Ve bu düşünceler aracılığı ile toplu-

mu daha güçlü kılarlar. Yaratıcılığın belki de en yücesidir bu, ama ben onlardan biri değilim.

Benim şiirim şimdiki Sovyet toplumunun düşünce ve mizacının ifade edilmesidir. Ancak bugüne dek bu biçimde ifade edilmemişti. Eğer ben olmasaydım bir başkası yapacaktı bunu.

Şair olmak, birey olmak ile ilgili yukarıda söylediklerimle çelişkiye mi düşüyorum şimdi?

Hayır. Hiç sanmam.

Bana göre ancak sağlam ve iyi belirlenmiş bir kişiliği olan kimse çoğunluğun benimsediği düşünceleri birleştirip kaynaştırabilir.

Ben, «ben» kalarak, tüm yaşantımı, çoğunluğun bugüne dek anlatılmamış düşüncelerini dile getirmeye adamak isterim. Gerçekten de ben «ben» olmaktan el çekersem bu düşünceleri gün ışığına çıkarmaya gücüm yetmez.

Öyleyse ben kimim?

* * *

18 Haziran 1933 yılında Sibirya'da Baykal Gölü yakınlarında bulunan küçük bir yerde, Zima'da doğdum. Soyadım Yevtuşenko'dur. Ukrayna asıllıyım.

Yıllar önce büyük babamın babası Zhitomir bölgesinden bir köylüydü. Geçen yüzyılın sonlarında, yanında çalıştığı toprak ağasının evine «kızıl horoz salıvermek» suçundan Sibirya'ya sürülmüştü. «Kızıl horoz» salıvermek» Rus köylüsü dilinde «kundaklama» anlamına gelir. Her ne zaman toprak ağası mantığına sahip birisine rastlasam, «kızıl horoz»a uzanmak eğilimi duyarım içimde. Bu duygunun kökeninde bu olay olsa gerek.

Ailemde hiç kimse «devrim» sözcüğünü söylev verirmişcesine söylemezdi. Sessizce, incelikle, gizli bir haşinlikle söylenirdi. Devrim ailenin diniydi.

Okuması yazması kıt bir asker olan büyük babam Yermolay Yevtuşenko, Urallar ve doğu Sibirya'daki köylü hareketlerini örgütleyenlerden biriydi. Daha sonraları, Sovyet Rejimi sırasında bir askeri akademiye devam etmiş, tugay komutanı olmuştu. Rus Cumhuriyet Ordu'sunda topçu kumandan yardımcılığı gibi önemli bir görevi üstlenmişti. Ama komutan üniforması içinde bile, her zaman olduğu gibi, köylü havası değişmemiş, «Devrim» konusunda dinsel inancını korumuştu.

Onu en son 1938 de gördüm. Beş yaşlarındaydım. Konuşmamızı bugün gibi anımsıyorum.

Odama gelmişti. Ben daha soyunmamış, yatağımın üzerinde uzanıyordum. Yatağının kenarına oturdu. Elinde bir kutu likörlü çikolata vardı. Her zaman yaramazca gülümseyen gözleri, o gece, kısa kesilmiş kır saçları altından yorgun ve acıklı bir biçimde bana bakıyordu. Çikolata kutusunu bana verdi ve süvari üniformasının pantolon cebinden bir votka şişesi çıkardı. «Seninle birlikte içmek istiyorum» dedi. «Senin çikolatan benim de votkam var.»

Şişeyi yan çevirip, altına avucunun içiyle bir kez vurdu. Tıpa fırlamıştı. Hemen kutudan bir çikolata aldım.

«Neye içeceğiz?» diye sordum, var gücümle yetişkinmiş gibi görünmeye çabalayarak.

«Devrlm'e» dedi büyükbabam, katı bir sesle.

Bardakları tokuşturduk —yani benim çikolatamı onun şişesine dokundurdum— ve içtik.

«Hadi, şimdi uyu,» dedi.

Işığı söndürdü ve geldi yine yatağının kenarına oturdu.

İçerisi çok karanlık olmuştu. Onu göremiyordum ama bana baktığını hissediyordum.

Sonra yumuşak bir sesle şarkı söylemeye başladı.

Pranga mahkumlarının hüzünlü şarkılarını, grevcilerin, göstericilerin türkülerini, İç Savaş ezgilerini söyledi.

Ve ben bunları dinlerken uyuyakalmışım.

Büyük babamı bir daha göremedim. Annem onun uzun bir yolculuğa çıktığını söyledi. Onun, o gece, devlete hıyanetten tutuklandığını bilmiyordum. Annemin her gece, o adı güzel Deniz Sessizliği Sokağına gidip, binlerce kadınla birlikte babalarının, kocalarının, kardeşlerinin, oğullarının hâlâ yaşayıp yaşamadığını öğrenmeye çalıştığını da bilmiyordum. Bütün bunları çok sonraları öğrendim.

Daha sonra aynı biçimde ortadan kaybolan diğer büyük babama ne olduğunu da öğrendim. Adı Rudolph Gangnus idi. Yuvarlak omuzlu, sakalı ağarmış, Letonyalı bir matematikçiydi. Kitabı Sovyet okullarında geometri öğretiminde kullanılıyordu. Letonya aleyhine casusluk yaptığı gerekçesiyle tutuklanmıştı.

Ancak ben o sırada bütün bu olanlardan habersizdim.

Annem ve babamla işçiler tarafından düzenlenen gösteri yürüyüşlerini izlemeye giderdik. Ve ben babama beni biraz daha yukarı kaldırsın diye yalvarırdım.

Stalin'i görmek istiyordum.

Babamın omuzlarında, insan başlarından oluşan bu selin üzerinde, küçük kırmızı bayrağımı sallarken sanki Stalin dosdoğru benim yüzüme bakıyormuş gibi gelirdi bana.

Stalin'e bir buket çiçek vermek üzere seçilen şanslı çocuklara karşı içim kıskançlıkla dolardı. Stalin ünlü bıyıkları altından, o ünlü gülümsemesiyle gülümseyerek onların başını okşardı.

Stalin'in kişilik ekolunu, yalnızca, «zorla kabul ettirilmiş» diyerek açıklamak bu konuda en azı söylemektir; toyluktur. Hiç kuşku yok ki, Stalin'in insanları büyüleyen bir çekiciliği vardı.

Bu dönemde tutuklanmış olan pek çok Bolşevik, bütün başlarına gelenlerden Stalin'in haberdar olduğuna, onun emirleri ile yapıldığına inanmayı kesinlikle reddetmişlerdi. Bazıları bir sürü işkenceden sonra hapisane duvarlarına kendi kanlarıyla «Çok yaşa Stalin» diye yazmışlardı.

Rus halkı neler olup bittiğini gerçekten anlıyor muydu?

Sanırım büyük bir çoğunluk pek farkında değildi. Birşeylerin yanlış olduğunu seziyorlardı ama yüreklerinde hissettikleri şeylere hiç kimse inanmak istemiyordu. Çok daha kötü olabilirdi.

Rus halkı düşünmek, çözümlemek yerine çalışmayı yeğledi. Tarihte eşi görülmemiş bir kahramanlıkla, inatçı bir özveriyle, elektrik santralı üstüne elektrik santralı, fabrika üzerine fabrika yaptılar. Sibirya'daki toplama kampının dikenli tellerini aşıp kendilerine kadar gelebilecek çığlıkları, makinaların, buldozerlerin, traktörlerin gürültüsünde boğarak öfkeli bir karamsarlıkla çalıştılar.

Yine de hiç düşünmemek olanaksızdı. Tarih boyunca bir insana yapılabilecek en korkunç tehdit ile dünyamız karardı: İnsanın dış ve iç yaşantısındaki aykırılık.

Biz çocuklar bile bunu farkettik. Ailelerimiz dikkatlice bu zıtlığı anlamamızı engellemeye çalıştılar. Onların bu ilgileri yalnızca olayın daha da belirginleşmesini sağladı.

Annem ve babam psikolojik olarak tamamen birbirlerinin zıttıydı. Bu nedenle —Time dergisinin şaka yollu öne sürdüğü gibi politik nedenlerle değil— sonunda boşandılar.

İlk tanışmaları, 1920 yılında Jeoloji Enstitüsünde öğrenci oldukları günlere rastlar.

O günlerde üniversiteye kabul edilenlerin büyük çoğunluğu işçi ve köylü çocuklarıydı. Eğitimin zengin ço-

cıklarının hakkı olduğu Çarlık dönemine karşı çok doğal bir tepkiydi bu. Dengeyi yeniden kurmayı amaçlıyorlardı. Ama hararetle ve heyecanla, adalet dengesi yeniden kurulmaya çalışılırken, çoğu kez olduğu gibi, yeni haksızlıklar ortaya çıkıyordu.

Çağdaş Rusya'da bu olay «aşırı zorlama» olarak tanımlanır.

Okula kabul sistemindeki bu aşırı zorlama sonucu, okur-yazar çocukları diğer öğrenci arkadaşları arasında beyaz kargalar gibi göze batar olmuştu. Babam da bunlardan biriydi.

Bir gün Enstitüdeki Komsomol (Genç Komünistler Derneği) toplantısında rastlantı olarak bağladığı gravatı yüzünden burjuva eğilimli olmakla suçlanmıştı. (Ertesi gün gravatsız olduğumuz için Moskova restoranına giremeyince babam gülümseyerek bu olayı anlatmıştı bana.)

Ancak gravatı, babamı, devrimci ilkeleri yüzünden kırmızı Rus erkek gömleği ve diz boyu çizmeler giyen dal gibi bir kızla arkadaşlık kurmasına engel olmamıştı. Bu benim annemdi.

Sibirya'da doğan annem babam gibi okumuş değildi. Ama bu açığını kapayan başka bir yönü vardı. Topraktan ve toprak işlerinden çok iyi anlardı.

Küçükken bana kitapları sevmeyi öğreten babama ve çocukluğumda bana toprak sevgisini veren, ellerimle çalışmayı sevmeyi öğreten anneme şükran borçluyum. Sanırım ölünceyedek yarı entellektüel yarı köylü olarak kalacağım. Entellektüel olmanın bazı bakımlardan kısıtlayıcı olduğunun farkındayım. Ama köylü tarafım beni entellektüelliğin en kötü ayıbından —ukâlalıktan— koruyacağına eminim.

Babam çok okurdu. Özellikle tarihe çok meraklıydı. Henüz onu anlayamayacak kadar küçük olmama karşın bana saatlerce Babil'in Düşüşü'nü, İspanyol Engizisyo-

nu'nu, Güller Savaşı'nı ve Sessiz William'ı (William the Silent)* anlatırdı.

Her nedense Sessiz William ile çok ilgilenirdi.. Sanırım o günlerde canını sıkmakta olan sorunun —Devrim ile entellektüeller arasındaki ilişki— özünü William ile isyancılar arasındaki ilişkilerde görüyordu. Bana gelince isyancıları William'a yeğliyordum. Ve bugüne dek en sevdiği kahraman Till Eulenspiegel olmuştur.

Atom çağının Till Eulenspiegel'i olmayı çok isterdim. Yüreğinde, toplum sınıfının külleri gibi, insanlık tarihi boyunca suçsuz yere heder olmuş tüm insanların külleri için de savaşan Till Eulenspiegel. Güçlü, hilesiz türküleri ile insanları hak uğruna savaşa çağırarak dolaşan Till Eulenspiegel. Engizisyoncunun her türlüsünden nefret eden, karnını şişirmek ve yumuşak bir yatakta uyumaktan başka dileği olmayanların —Lamme Goedzaks'ın** en iyisi bile olsa— suratına gülen bir Till Eulenspiegel.

Bana bir keresinde Charles de Coster'in kitabını okuyan babama müteşekkirim. Pek çok şiiri ezbere bilirdi babam ve yararlanayım diye bana okurdu. Müthiş bir belleği vardı. En çok sevdikleri Lermontov, Goethe, Poe, ve Kipling'di. Kipling'in «Eğer» şiirini sanki kendi şiirini okurmuşcasına heyecanla okurdu. Aslında kendisi de şiir yazmıştı. Ve hiç kuşkusuz çok da iyiydi. Ondört yaşındayken yazdığı bir dörtlüğündeki kesinlik hala beni şaşırtır:

Kurtulmak için kederimden
Uçmak istedim uzaklara
Ama yıldızlar çok uzaktı
Ve pahaları da çok fazla

---

* Orange Prensi: 1533-1584 Flemen bağımsızlık savaşının lideri.

** Lamme Goedzaks: Till Eulenspiegel'in türkülerindeki sade, düz, uyumlu Sançe Panza figürü.

Daha yaşım altı iken okuyup yazabildiğim için babama müteşekkirim. Sekizimdeyken, ayırım yapmaksızın, Dumas, Flaubert, Schiller, Balzac, Maupassant, Tolstoy, Boccaccio, Shakespeare, Gaidar, Jack London, Cervantes ve Wells gibi yazarları su içeresine okuyordum. Tüm bunlar kafamın içini tanımı olanaksız bir çorbaya döndürdü. Çevremdeki hiçbir şeye, hiç kimseye en ufak bir ilgi bile duymadan bir hayâl dünyasında yaşadım.

Hatta annemle babamın arasının bozulduğunu ve yalnızca benim için bir arada oturduklarını bile farkedemedim.

22 Haziran 1941'e değin insanlarm yalnızca kitaplarda acı çektiğini sanan romantik bir genç olarak yaşadım.

Savaşa ilk tepkim onu güzel bulmak oldu. -Savaşı süslü, bezenmiş buluyordum. Geceleri Moskova semalarını tarayan projektörleri izlemek hoşuma gidiyordu. Hava akını sirenlerinin çığlıklarını duyduğumda içimi sevinç kaplıyordu, korku değil. Ve yetişkinleri kıskanıyordum. Güzelim miğferlerle tüfekleri onlara dağıtıyorlar ve «Cephe» denilen o garip, o ilginç ülkeye hep onları gönderiyorlardı.

Ama o ülkeden geri dönen yaralılar her nedense daha çok içlerine kapanık oluyorlardı.

41 yılı güzünde çoğu öteki Moskovalı çocuklar gibi Sibirya'ya gönderildim. On altı vagondan oluşan, kadın ve çocuklarla dolu bir trenle, doğduğum yere, Zima Kavşağı'na varmam aşağı yukarı bir ay sürdü.

Ağır ağır Rusya'nın derinliklerine ilerleyen bu on altı vagon acı ve gözyaşı doluydu.

Karşı yönden gelen ve cepheye giden trenlerde, yük vagonları silah yüklüydü. Yolcu vagonları ise açık kapılarından çilli yüzlerini gördüğüm askerle doluydu. Ama artık miğferleri ve tüfekleri beni büyülemiyordu. Vagon-

lardan yükselen, ıslıkla ya da akordeonla çalınan kıvrak havalar taa bana kadar geliyordu. Ama bu müzikle bile kendilerini şen ve mutlu hissettiklerine inanmıyordum. Acı çekmenin kitaplara özgü bir şey olmadığını da biliyordum artık.

Zima Kavşağına vardığımda belki de yaşamımın en acı olayına tanık oldum: 1941 lerin düğünleri.

Cepheye çağırılan gençlerin ellerine kağıtlarını veriyorlar ve de iki, üç gün içinde hazır olmalarını istiyorlardı. Çok çetin günlerdi.

Alman generali Guderian dürbünüyle Moskova'yı gözlüyordu ve onun Moskova yolunu bedenleriyle kapamaya giden bu genç adamların geri dönme şansı hemen hemen hiç yok gibiydi. Çoğu nişanlıydı. Nişanlıları bir günlüğüne bile olsa, hemen ardından dul kalma pahasına onlarla evlenip eşleri olmayı yeğliyorlardı. Bunlar gördüğüm en korkunç düğünlerdi. Evlilik yaşamının ilk gecesinin son gece olduğu düğünler.

Halk danslarında oldukça iyiydim. Ve sekiz yaşımdayken dans etmem için bu düğünlere götürürlerdi beni. Gösterim karşılığında da bana bir parça ekmek ya da bir patates verilirdi. Bütün bunları «Düğünler» şiirimde anlattım. Bugün ne zaman savaşı, savaşın ne demek olduğunu düşünsem, ilkin aklıma bu düğünler gelir. Ve bu anılar barış için savaşmanın gereği üzerine çekilen tüm söylevlerden daha çok etkiler beni.

Bir savaşa minnet duymak kabil olsa, bana bu «barış» sözcüğünün anlamını kavrattığı için bu savaşa minnet duyardım. «Anayurdum» sözcüğünü de anlamama yardım ettiği için bu savaşa teşekkür borçluyum. «Anayurdum» sözünün bir coğrafya ya da edebiyat kavramı olmadığını anlamaya başladım. Bu söz yaşayan insanlar demektir. Milliyetçiliği hakir görürüm. Bana göre yer-

yüzünde iki ulus vardır: İyi insanlar Ulusu ve kötü insanlar ulusu. Ben iyi insanlar ulusunun milliyetçisiyim.

Ancak kişi insanlık sevgisine yalnızca kendi yurdunu severek ulaşabilir.

Öyleyse Rusya savaşı yalnızca yurtseverlikle mi kazandı?

Hayır. Öyle olmadı.

Daha önce de söylediğim gibi Rus halkı savaştan önce iki yanlı bir yaşam sürme tehlikesi ile karşı karşıyaydı. Her şeye karşın —hatta Stalin'in topluma kamplarının tüm dehşetine karşın— yine de yüreklerinin derinliklerinde Devrim ülkülerine inançlarını yitirmemişlerdi. Savaş çıktığı zaman yalnızca yurtlarını değil, aynı zamanda devrimlerini de savunmak için canlanmışlardı. Yirmi yaşında savaşta ölen şair Mikhail Kulchitsky'nin şu dizeleri yazması yalnızca bir rastlantı değildi:

Ve, mavi sisler arasından yine,
Gizli konvoylar ilerliyor.
Dokuzyüzondokuzdaki gibi
Devrime çok yakın yine.

Kabul edilmesi güçtür ama, savaş, Rusların iç dünyalarındaki sıkıntıyı hafifletti çünkü artık iki yüzlü olma gereğini duymuyorlardı. Bizim zaferimizin belli başlı nedenlerinden biridir bu.

Hepimiz, en küçüğümüzden en büyüğümüze, asker ya da işçi, köylü ya da aydın herşiyimizi savaşı kazanmaya adadık — hatta ben bile savaşa katılmaya çalıştım. Ürünü toplamaya yardım ettim, hızarhanede çalıştım, yaralılar için ilaçlık bitkiler topladım.

Yazı yazmaya o sıralarda başladım. Önce düz yazılar yazdım.

O günlerde kağıt bulmak zordu. İncecik bir defter bir kilo tereyağ fiatınaydı. Okulda alıştırma çalışmala-

rını, eski gazetelere, yazın çalışmalarını ise, resmi bildirilerin satıralarına yapardık. Bir roman yazmaya karar vermiştim. Büyük annemin iki ciltlik Marx ve Engels kitabını aşırdım ve bir yıl içinde bütün satır aralarını doldurdum. Büyükannem beni bağışlamış, başımı okşamış, «Neyse, iyi bir Marksist olmuşsundur, artık,» demişti.

Sanırım tahmini doğruydu.

Henüz şiir yazmıyordum ama köylerde duyduğum tüm halk türkü ve ezgilerini derliyordum. Herhangi bir yararlanma amacıyla yapmıyordum. Bu zengin halk dili hazinesinin, insan belleğinden silinip gitmesinden sanki içgüdüsel olarak korkuyordum. Genellikle mecaz ve vecizelerle dopdolu bu halk ezgileri ve atasözlerini zevkle dinliyor, onlar aracılığıyla Rusça'nın çok yönlü güzelliğini keşfediyordum.

Orada, Sibirya'nın kırsal bölgesinde, sanki kentlerin kirliliğinden tayga (kozalaklı ağaçlardan oluşan sık orman) tarafından korunmuşçasına Rus dili tertemiz kalmıştı. Dil kar gibidir. Kentlerde, hep, fabrika bacalarından çıkan isle örtülüdür. Yalnızca kırsal kesimde bir bakire gibi temiz ve tazedir.

Derlediğim ezgi ve türkülerde burcu burcu tayga kokusu vardı.

Hemen hemen hiç farkına varmadan, ben de folklor tarzında şiirler yazma alışkanlığı edinmeye başladım.

Benim şiirlerim de tayga koksun istiyordum.

Sık sık, bana şiir yazmayı kimden öğrendiğimi sorarlar. Benim ilk hocam taygadır.

Haşinliği, doğasında var olan gururu, azameti için severdim taygayı.

Kendisine isteksizce gelenlere karşı zalim ve soğuktur. Açık yüreklilikle gelenlere karşı ise her zaman iyi, bir bakıma mağrur ve sevecendir tayga. Haklı bir neden olmaksızın en ufak dalını bile kırarak taygayı incitmek, bana korkunç bir günah işlemek gibi gelirdi.

Et yemezlerden değilim ama insanlara hiç bir zararı olmayan taygadaki pek çok hayvan ve kuşu yok etmek, bence hala büyük bir suçtur.

Bir gece dayılarım taygadan dönmüştü. Gecenin yarısına kadar gürültü patırtı içinde içki içtiler. Boğuk sesleriyle Rusya'nın bitmez tükenmez, dolana dolana yavaşça akan ırmaklarının türkülerine benzer türküler söylediler. Sonunda ışıkları söndürüp yattılar.

Don gömlek, çıplak ayaklarımda terlikler, fenerimi alarak su içmek için dışarı çıkmıştım ki ayağım bir şeylere takıldı, sendeledim. Çarptığım şeyden top gürlemesi gibi ses geldi. Karanlıkta el yordamıyla kibrit aradım. Ve kibritin kör ışığında birbiri üzerine atılarak yığın yapılmış, donmuş dişi geyik vücutları gördüm. Sıfırın altında kırk derecedeki soğuk onları öylesine sertleştirmişti ki vuruldukça tok sesler çıkarıyorlardı. Kocaman gözleriyle bana insanmış gibi sorarcasına bakıyorlardı. Büyülenmiş gibiydim. Kırağı ile kaplı yere çıplak dizlerimin üzerine çöktüm. Donmuş gövdelerini vücuduma bastırıp kaldırmaya çalıştım onları. Üzerlerine sıcak hava solumaya çabaladım. İlkin yalnızca donmuş olduklarını düşündüm. Sonra içlerinden birinin ince çocuksu alnında ufak bir kan lekesi gördüm.

Kollarımı geyiğe doladım ve acı acı hıçkırıklara boğuldum.

Dayılarım uyandılar ve koşarak dışarı geldiler. Beni geyikten koparabilmek için epeyce uğraşmak zorunda kaldılar. Uzun bir süre neden kendime gelemediğimi de bir türlü anlayamadılar.

Bunca insan kanının döküldüğü bir zamanda bir çocuğun bir geyik için bu denli ağlamasını anlamak gerçekten de çok güçtü.

Bir geyiğin ardından ağlamama karşın, radyoda cephe haberlerini dinlerken öldürülen Almanların sayısını duyduğumda bayağı seviniyordum.

Almanları insan olarak göremiyordum.

Onlar düşmandı.

1944 yılında annem beni geri Moskova'ya götürdü. Düşmanı ilk kez orada gördüm. Eğer belleğim beni yanıltmıyorsa, aşağı yukarı 20.000 Alman savaş tutsağı Moskova caddelerinden tek sıralar halinde geçirilecekti.

Polis ve askerlerin kordon yaparak caddeye inmelerini önlemeye çalıştığı insan yığınları caddeleri doldurmuştu.

Kalabalık çoğunlukla kadınlardan oluşuyordu. Ağır işten elleri çatlamış, kabarmış, dudakları ruj görmemiş ve savaşın yarı yükünü yükledikleri ince omuzları kamburlaşmış Rus kadınları. Her birinin ya babası, ya kocası, erkek kardeşi ya da oğlu Almanlar tarafından öldürülmüştü.

Kadınlar nefretle dolu olarak tutsakların gelecekleri yöne bakıyorlardı.

Sonunda kafile göründü.

Nazi generalleri önde yürüyorlardı. İri yapılı çeneleri kibirle öne doğru uzatılmış, dudaklarının kenarları küçümsemeyle aşağı doğru kıvrılmıştı. Tüm hal ve tavırlarıyla kendilerini yenen ayak takımından üstün olduklarını göstermek çabasındaydılar.

Kalabalık içinden bir kadın «Leş gibi parfüm kokuyor bu piçler,» diyerek nefretle tükürdü.

Kadınların işten yıpranmış elleri yumruklaşmıştı. Polis ve askerler onları tutabilmek için var güçlerini harcıyorlardı.

Sonra aniden bu kadınlara bir şeyler oldu.

Alman askerlerini gördüler. Zayıf, sakalları uzamış, kanlı ve kirli sargı bezleri içinde arkadaşlarının omuzlarına dayanarak yürüyen Alman askerlerini gördüler. Başlarını önlerine eğmiş öylece yürüyorlardı.

Cadde ölüm sessizliğine gömüldü. Yalnızca koltuk değneklerinin sert vuruşu ile sürünen postalların sesi duyuluyordu.

Askerler artık bu halleri ile düşman değillerdi.

İnsandı onlar.

* * *

1944 yılında, Moskova'nın sakin bir sokağı olan Chetvertaya Meshchanskaya'da boş bir apartman dairesinde yalnız yaşıyordum.

Annemle babam boşanmışlardı. Babam yeni eşi ve iki çocuklarıyla Kazakistan'da bir yerlerdeydi. Ondan arada bir mektup alıyordum.

Annem cephedeydi. Jeolog olarak çalıştığı işini şarkıcı olmak için bırakmış, birliklere konserler veriyordu.

Benim eğitimim ise sokağa kalmıştı. Sokak bana küfretmeyi, sigara içmeyi, dişlerimin arasından cakayla tükürmeyi ve yumruklarım sıkılı her an kavgaya hazır olmayı öğretmişti. Bugüne dek koruduğum bir alışkanlıktır bu.

Sokak bana hiç kimseden ve hiç bir şeyden korkmamayı öğretti. Koruduğum diğer alışkanlığım da budur.

Var olmak için verilen savaşta en önemli şeyin, daha kuvvetli olanlara karşı duyulan korkunun üstesinden gelmek olduğunu anladım.

Bizim sokağın, Chetvertaya Meschchanskaya'nın kabadayısı Kızıl denilen onaltı yaşlarında bir çocuktu.

Kızıl'ın omuzları o yaştaki bir çocuk için inanılamayacak kadar genişti.

Kızıl uzun adımlarla, hafifçe yuvarlanırmış gibi bir yürüyüşle, gemisinin güvertesindeki bir denizci gibi sokakta bir aşağı bir yukarı yürürdü.

Geriye doğru taktığı kasketinin siperinin altından perçemleri, azgın bir çağlayan gibi aşağıya; çiçek bozuğu yüzünün ve yeşil gözlerinin çevresine dökülür, bir kedininkini andıran gözleriyle yoluna çıkan herkese, herşeye küçümseyerek, kıvılcımlar saçarak bakardı. Kızıl gibi geriye doğru kasket giyen iki üç kişilik takımı peşinden hiç ayrılmazdı.

Kızıl istediği çocuğu durdurur, etkili bir biçimde tek bir söz söylerdi: «Para». Takımındakiler hemen çocuğun ceplerini boşaltırlardı. Karşı koymaya kalkan olursa da bir iyice döverlerdi.

Herkes Kızıl'dan korkardı. Ben de tabii. Cebinde tunç bir muşta taşıdığını biliyordum.

Kızıl'a karşı duyduğum korkuyu yenmek istiyordum.

Bu nedenle onunla ilgili bir şiir yazdım.

Bu benim şiir olarak ilk yayınlanmış eserimdir.

Ertesi gün bütün sokak şiiri ezbere biliyordu. Zafer kazanılmış gibi beğenilmişti ve nefretle okunuyordu.

Bir sabah okula giderken ansızın Kızıl ve takımıyla burun buruna geldim. Gözleriyle beni deliyor gibiydi. Çarpık çarpık gülerek, «Vay, Şairimiz,» dedi. «Demek şiir yazıyorsun, ha. Kafiyeleri de tutuyor mu?»

Eli cebine daldı ve muştayla geri çıktı. Muşta bir an şimşek gibi parladı ve başıma indi. Kanlar içinde yere düştüm. Kendimden geçmişim.

Şair olarak ilk kazancım bu olmuştu. Bir kaç gün yattım. Başım hâlâ sarılı olarak sokağa çıktığımda Kızıl'ı yine gördüm. İçimdeki korkuyla mücadele ettim ama yenildim. Ardıma bakmadan eve kadar koştum. Kendimi yatağımın üzerine attım. Korkaklığıma duyduğum aciz öfkeyle, utançla yastığımı ısırdım, yumrukladım.

Fakat sonra ne pahasına olursa olsun korkumu yenmeye karar verdim. Barfiks ve halter çalışmaya başladım. Her çalışmadan sonra da kaslarımı kontrol ediyordum. Güçleniyorlardı ama yavaş oluyordu bu. Birden bir kitapta okuduğum, zayıflara güçlülere karşı üstünlük sağlayan inanılmaz bir Japon güreş tekniği olduğunu hatırladım. Bir haftalık yiyecek vesikamı feda edip bir Judo kitabı aldım.

Üç hafta süreyle evden hemen hemen hiç çıkmadım. İki arkadaşımla çalıştım. Sonunda kendimi hazır hissedince sokağa çıktım.

Kızıl bizim avludaki çimenlere oturmuş, takımındaki çocuklarla yirmibir oynuyordu. Kendini iyice oyuna kaptırmıştı.

Korku hâlâ içimdeydi ve dön geri diyordu bana. Ama yine de yanlarına gittim ve ayağımla kağıtlarını dağıttım.

Kızıl başını kaldırıp baktı. Son kaçışımdan sonraki bu küstahlığıma şaşmıştı. Yavaşça ayağa kalktı. «Geçen seferki az mı geldi?» diye sordu, tehdit ederek.

Önceki gibi muştayı almak için elini cebine daldırdı. Ben aniden sert bir darbe indirdim. Kızıl acıyla uluyarak yere yuvarlandı. Şaşkınlıktan sersemlemişti. Ayağa kalktı, bir boğa gibi öfkeyle başını iki yana sallayarak üzerime doğru geldi.

Bileğini yakaladım ve muşta elinden düşene kadar, kitapta okuduğum gibi, yavaş yavaş sıktım. Elini ovuşturarak yeniden yuvarlandı. Göz yaşlarını kirli yumruğu ile çiçek bozuğu yüzünün her tarafına bulaştırarak ağlıyordu. Takımındakiler tedbirle geri çekildiler.

Ve o günden sonra kesinlikle biliyordum ki güçlü olanlardan korkmak için herhangi bir neden yoktur. Yalnızca onu yenmenin yöntemini bilmek gerekir. Her güçlü için de bir başka Judo vardır.

O gün öğrendiğim bir başka şey daha var. Şair olmak istiyorsam eğer yalnızca yazmakla kalmayıp yazdıklarıma sahip çıkmasını da bilmem gerek.

Derken annem cepheden döndü. Bir garipti. Zayıflamıştı, saçları da siyahtı. Oysa annem sarışındır.

İlkin saçlarını boyadığını sandım. Sonra ona sordum. Acı acı gülümsedi ve başından peruğunu çıkardı. Peruğunun altından çocukların ki gibi kısacık kırpılmış saçları çıktı. Tifüse yakalanmış, askeri hastahanede de saçlarını traş etmişlerdi. Sesine de bir şeyler olmuştu. Cephede, bir tankın ya da bir kamyonun üstüne çıkarak, ölüme giden insanlara günde bir kaç kez konser veriyormuş.

Bana en iyi dinleyicilerinin onlar olduğunu söylemişti.

Arada sırada bir erin matarasından aldığı bir yudum votkadan başka ısıtacak hiç bir şeyin olmadığı yerde, yağmurda, tipide onlara şarkı söylemişti.

Güzel ve güçlü olan sesi bozulmaya başlamıştı. Zorlamalar mahvetmişti.

Geri döndüğünde bir iş bulmuştu ama nerede olduğunu bana söylememişti.

Bir gün sınıf arkadaşlarımdan bazıları sordular:

«Annen şarkıcı mı senin?»

«Evet,» dedim böbürlenerek.

«Nerede söylüyor?»

«Bilmiyorum. Galiba bir tiyatroda.»

«Bir tiyatro!» dediler alaylı alaylı gülerek.

«Bir sinemada söylüyor, oğlum. Forum sinemasında.»

* * *

Almanlara karşı zafer kazandığımız gün gelmişti. Gökyüzünde ard arda havai fişekler parlıyordu. Küçük çocuklar yerlere dökülen göz kamaştırıcı damlaları yakalamaya çabalayarak caddelerde sokaklarda koşuşturuyorlardı.

Sigara satan sakat askerler sigraları bedava dağıtıyorlardı.

İnsanlar birbirleriyle kucaklaşıyorlar, ağlıyor, gülüyorlardı. Tüm sıkıntıları bitmiş, şimdi artık hârikulade, pırıl pırıl bir yaşam başlıyor gibi geliyordu insanlara.

Bana gelince, ben de Forum sinemasına gittim.

Asker ve kadınlarla tıklım tıklım dolu olan giriş, bira ve ucuz parfüm kokuyordu. Seyircilerin ceplerinde getirdikleri votka şişeleri elden ele dolaşıyordu. Herkes şişeden içiyor, yudumlar arasında doymazcasına öpüşüyorlardı. Sinemanın adamları votka ve öpüşmelere göz yumuyorlardı- o gün her şey serbestti.

Ufacık bir sahnede marşlar çalan bir orkestrayla hiç kimse ilgilenmiyordu.

Üzerinde pullarla kaplı bir elbisesi ve altın rengi ayakkabıları olan, ürkek, çocuksu kesilmiş kısacık saçlarını altında sakladığını bildiğim kalın gür siyah saçlı bir kadın sahneye çıkınca tüylerim diken diken oldu. Annemdi bu. Mikrofona yaklaştı ve şarkı söylemeye başladı. Sesi titriyordu ve o sesin eski güzelliğini tahmin etmek arada bir mümkün oluyordu.

Onu kimse dinlemedi.

Öpüşmeyi ve içmeyi, içmeyi ve öpüşmeyi yeğlediler. Lanet olsun! Zafer günüydü bu. Ve bu zafer için yirmi milyon Rus canını vermişti, annem de sesini.

Daha sonra annemle Moskova sokaklarının gecesinde, bağırmalar, kahkahalar ve müzik sesleri arasında eve doğru yürüdük. Onun çantasını taşıyordum. İçinde pullu

elbisesi ve altın rengi ayakkabıları vardı. Ayağına yine asker postallarını giymişti.

«Çok kötüydüm, değil mi?» diye sordu.

«Elbette hayır. Böyle bir şeyi nasıl söylersin? Çok iyiydin.» diye yanıtladım çabucak.

Uzun uzun bana baktı ve hüzünle başını okşadı.

Çok geçmeden annem sahneyi bıraktı ve tiyatro yönetiminde sıradan bir iş aldı Sinir bozucu ve sıkıcı bir işti bu ve çok da az para getiriyordu- ayda 700 ruble. Annem bu maaşla, bin bir özveriyle bizi —savaş yıllarında doğan kızkardeşim Yelena ile beni— büyüttü.

Annemin başına çok dert açtım.

Çekilmez bir karakterim vardı. Yaşama karşı duyduğum hırslı merak beni sürekli olarak en inanılmaz durumlara düşürüyordu.

Bir keresinde profosyonel hırsızların, bir başka keresinde de kitap karaborsacılarının arasına karıştım.

Her zaman beni kurtarmaya gelen annem oluyordu.

Annem, Lenin gibi, çalışın, çalışın, daha çok çalışın diye öğüt verirdi hep.

Ama malesef okulda da derslerim oldukça kötüydü.

Bir türlü baş edemediğim dersler vardı-örneğin fizik. Hala elektriğin ne olduğunu, nereden geldiğini söyleyemem. Dil bilgisi ve söz dizimi derslerinden hep kötü not alırdım. Yazarken çok ender yanlış yaparım. Kuralları bilmeden doğru bir biçimde yazabilirken, bunları öğrenmek için ter dökmenin yararını bir türlü anlıyamıyordum.

Benim kuşağımın insanlarının göze çarpan özellikleri, henüz çekirdek biçiminde de olsa, daha okul çağlarındayken belli oluyordu. Orada, Okul sıralarında, gele-

ceğin gerçek arayıcıları, geleceğin kahramanları, geleceğin kinikleri* ve geleceğin dogmacıları oturuyordu.

Beyinlerini kullanmaksızın çok çalışan ve kendilerine söylenen her şeyi sorgusuz sualsiz kabul eden şu örnek gösterilen öğrencilere dayanamadığım gibi, her şeyle ve herkesle alay eden aylak kinikleri de hiç sevmezdim.

Stalin'in portresi altında sıramda otururken, pencereden, kar tanelerinin havada yavaş yavaş uçuştuğu dışardaki dünyayı seyrederdim. Okul sona erer ermez öteki okuluma-kar, sigara, benzin kokan, buz gibi soğukta dikilen kırmızı yanaklı kadının sattığı sıcak lahana böreği kokan büyük kentin gürültülü okuluna giderdim.

Eve gelince masama oturur, defterlerimi, kitaplarımı düzenli bir biçimde çevreme yayardım. Annem ödevlerimi yaptığım için memnun odadan çıkar çıkmaz, ben şiir yazmaya başlardım. Bu şiirlerde kendim için ayrı bir yaşam yaratmaya çalışırdım. Elim tamamen uyuşuncaya kadar yazardım. Bazan günde on ya da oniki şiir yazdığım olurdu. Editörleri şiirlerimle bombardıman ederdim. Ve onlardan hep kabul edilmediğini bildiren notlar alırdım. Pionerskaya Pravda dergisi editörlerinin bir okul çocuğunun şu mısralarını okuyunca neler düşündüklerini şimdi daha iyi anlıyorum.

Koştum, bitmeyen yollarda hiç durmadan
Korkutup kaçırarak gecenin gölgesini
Sen, tesadüfen tanıdığım kadın
Yarın unutmak için mi sevdin beni?

---

* Kinizm: İnsan için en büyük mutluluğun her türlü tutku ve gereksinmeden uzakta kalmakta olduğuna inanan ve bu nedenle toplumlardaki töre ve inançları hor gören, insanı küçümseyen, eski Yunan filozoflarının bağlı olduğu bir akım.

Kinik: İnsanı küçümseyen, töre ve inançları hor gören.

Bir keresinde bütün şiirlerimi kalınca bir defter yazdım ve defteri Young Guard (Genç Muhafızlar) dergisinin müdürlüğüne gönderdim.

İlk kez beni çağıran bir mektup aldım. Şair Andrey Dostal tarafından imzalanmıştı. Onu görmeye gittim.

Andrey Dostal, bir gözü siyah bir bantla kapalı —ki bu haliyle korsanlara benziyordu— zayıf, genç bir adamdı. Beni görünce hayretle sordu: «Merhaba, oğlum. Kiminle görüşmek istiyorsun?»

Ona mektubunu uzattım.

«Baban gelemedi galiba. Hasta falan değildir inşallah?»

«Size yazan bendim, babam değil» dedim dişlerimin arasından hırsla okul çantamı kavrayarak.

Dostal bana şaşkın şaşkın baktı ve birden bir kahkaha attı.

«Bak, burda beni kesinlikle yanılttın. Ben görmüş geçirmiş, sakalı ağarmış birini bekliyordum. Şu şiirlere bak-savaş var, kader var, aşk trajedileri var.....»

Odada bana bakıp gülümseyen başkaları da vardı.

Benimle eğlendiklerini düşündüm ve gözlerim yaşlarla dolmaya başladı.

Ama bunu farkeden Dostal, kolunu boynuma doladı, beni yanına oturttu ve yolladığı kalın defterle ilgili konuştu benimle. Daha sonra dost olduk. Büyük bir şair değildi ama şiiri seviyordu, ve kendi başaramadığı şeyleri benim başardığımı görmek istiyordu. Genelde yazın yaşamımda bana hep daha az başarılı şairler yardım etmiştir. Çoğunlukla daha iyi oluyorlar. Üstelik «büyük»lere göre sorunları da daha az. Yine de şiirlerim o gün bir kez daha geri çevrildi.

Ne var ki Martin Eden'i sürekli masamın üzerinde bulunduruyordum. İlk sayfaları benim için bir esin kaynağı ve destek oluyordu. O sıralarda Jack London'un bu

kitabının özü ilk sayfalarındaymış gibi gelirdi bana. Şimdi ise en çok sonunu seviyorum.

* * *

Annem şair olmamı istemiyordu.

Şiiri sevmediğinden değildi bu. İnandığı bir şey vardı. Şair işkence çeken, durulmamış, güvensiz, tedirgin bir yaratıktı. Çoğu Rus şairinin sonu pek trajikti. Puşkin ve Lermontov düelloda öldürülmüşlerdi. Blok deliler gibi çalışarak kendini tüketmiş, sonunda intihar etmişti; Yesenin kendini asmıştı; Mayakovsi kendini vurmuştu. Bana hiç söz etmemekle birlikte pek çok şairin de Stalin'in toplama kamplarında öldüğünü biliyor olmalıydı. Bütün bunlar benim geleceğimden endişelenmesine neden oluyor, defterlerimi yırtıyor ve kendi deyimiyle «daha ciddi» bir şeyler yapmam için beni sıkıştırıyordu.

Ama bence dünyadaki en ciddi şey şiirdi.

Ve gençlik çılgınlığının verdiği bir inatla yazmaya devam ettim.

Söylemek gereksiz, öyle büyük, derin düşüncelerim falan yoktu ama şiirsel biçim ile uğraşıyordum.

Bu nedenle bir kaç yıl kâfiye üzerinde çalıştım.

Çağdaş şiirlerde kullanılan kafiye sistemini kısıtlayıcı buluyordum.

1920 lere döndüğümüzde Mayakovski'nin şu dizelerine rastlıyoruz:

Elbette,
bir düzine
henüz kullanılmamış kâfiye
Yaşamaktadır
Venezuela'da bir yerlerde.

Mayakovski'yi çok beğenmeme karşın. Kâfiye konusunda onunla aynı kanıda değilim. Çünkü edebiyatta ye-

ni yazarların, kökleşmiş otorite olmuş yazarların etkisi altında kalmamaları gerektiğini kendisi öğretmişti.

Pek çok batılı şair gibi, kâfiyeyi eskimiş sayıp, böylece şiirin en değerli niteliğini -müziğini- katlederek, şiir ile düzyazı arası bir şeyler yazmak gibi kolay bir yolu seçmedim ben.

Yıllarca, her akşam, elimde kocaman bir Rusça sözlükle oturdum ve alfabetik sırayla tarayarak o güne dek şiirde hiç kullanılmamış yeni kafiyeler araştırdım.

Sonunda içinde 10.000 gibi yeni kafiye olan bir defter elde ettim. Ne yazık ki onu sonra kaybettim. Ama, böylece yeni bir kâfiye ortaya çıkmıştı. Sonradan bu sisteme benim adım verildi. Aslında yeni bir şey keşfetmiş değildim. Yalnızca Rus folklorunda var olan bir kâfiyeleme sistemini ortaya çıkarmıştım. Ne yazık ki bunu Batılı okurlarıma anlatabilmem çok güç çünkü tercüme ederken konu özelliğini yitiriyor.

Ben daha iyi şiir yazayım derken okul işleri de gittikçe kötüleşiyordu.

Annem son günlerdeki defterimi yırtarken, «Bu sana ne para kazandırır ne de huzurlu bir yaşam verir,» diyordu.

Ama ben bu «huzurlu yaşam» düşüncesinden nefret ediyordum.

Parayı da hor görüyordum.

Büyüklerden birisi bir keresinde «para özgürlüğe varmak için bir araçtır.» demiş.

Ama benim anladığım kadarıyla para bu gün bile hala insanları tutsak etmenin aracıdır.

Yokluğu da tutsaklıktır çünkü insanlar yaşamak, var olmak için ona muhtaçtırlar.

Parası olup da tüm sinir ve enerjilerini, daha çok kazanmak ya da en azından ellerindekini korumak için harcayan insanları da kendine tutsak eder para.

1947 deki para ayarlamasına tanık oldum. Reformun yakın olduğu söylentisi yayılır yayılmaz, insanlar dükkanlara saldırıp ne var ne yok her şeyi alıp tükettiler. Bir arabaya dört tane tuvalet oturağı yükleyen bir adam gördüm, çünkü dayanıklı mallar satan dükkanda başka bir şey kalmamıştı. Alçıdan yapılmış bir Venüs heykeli altında üfleyip püfleyen, terleyen, sendeleyen bir kadın gördüm. Reformun resmen açıklandığı gün, çılgınlık çığlıkları atarak caddeden aşağı koşan yaşlı bir adam gördüm. Avuçlar dolusu parayı yerlere saçıp onları ayaklarıyla çiğnemişti.

Donmuş ellerimi üzerimdeki eski yamalı kadın paltosunun cebine sokup, bütün bu insanları devrimcilere özgü küçümseyen bakışlarla izlemiştim.

Sinemaya gitmeyi ve Devrim konulu filmler seyretmeyi severdim. Perdede, kırmızı kıl bantları ve tüfekleri ile askerler ve işçiler yürüdükçe boğazıma bir şey düğümlenirdi. Onlar gibi olmak isterdim-onlar kadar mağrur ve onlar kadar fedâkar.

Hele ceplerinde Parti kartı taşıyan insanların bile parayı bu denli sevebilmeleri bana garip ve anlaşılmaz geliyordu.

Bana göre «Devrimci olmak» ile «çıkarcı olmamak» eş anlamlıydı.

Okul arkadaşlarımdan birisinin babası ticari bir kuruluşta yüksek düzeylerde bulunan bir adamdı. Bu adamın öğünerek Lenin'in «Yönetimimizde helaları bile altın ile yapacağız» sözünü söyleyişini anımsıyorum. Bu söz çok hoşuma gitmişti. Ama para ayarlamasının yapıldığı gün arkadaşımın babası ölü olarak bulundu. Kendini vurmuştu. Cesedi delik deşik, içi devalue edilmiş rublelerle dolu bir şiltenin yanında yatıyordu.

Zamanla anladım ki kendilerine devrimci diyen, her fırsatta Lenin ve Stalin'in sözlerini hevesle yineleyen pek çok insan aslında hiç de devrimci değildi.

Bu insanlar için Parti üye kartını ceplerinde taşımak ve devrimcilik hakkında konuşmak yalnızca işlerini yürütmek için bir yoldu-ideolojik inançları ile yakından uzaktan bir ilgisi yoktu.

Daha sonraları bu kişiler hakkındaki düşüncelerimi bir şiirle yazdım, «Beni de Devrimci Sayın»:

Tüm şu yaygara koparan insanlar
Bağırıp çağıranlar toplantılarda
Hiç umursamazlar
İktidarın Sovyetce olmasını
Önemli olan
İktidar olmalarıdır yalnızca.

Kuşkusuz daha çocuktum ve bütün bunları açıklayamıyordum; yalnızca sezgiyle hissediyordum.

1917 yılında Kışlık Saray'a saldıran işçi ve askerlerin romantik idealleri benim için çocukluğumda olduğu kadar bu gün de değerlidir. Kişisel çıkarları daima önde gelenler de benim gözümde her zaman devrim hainleri olarak kalacaklardır.

Rus Devrimini araştıran Batılı araştırmacıların yaptıkları iki önemli yanlış vardır. Bunlardan ilki, devrim düşüncesini ona gerçekten sadık olanlara göre değil de hıyanet edenlere göre yargılamalarıdır.

Diğer yanılgıları ise, bu gün artık sosyalizmin Rus halkının etinin kemiğinin bir parçası olduğunu anlamaksızın sosyalist düşüncenin onlara zorla kabul ettirilen bir ideoloji olarak görmeleridir.

Lenin bir keresinde «Ruslar Marksizm'in bedelini acı çekerek ödediler» demişti. Düşündüğü şey geçmişteki Çarlık dönemiydi. Oysa Rusya Marksizm'in bedelini yal-

nızca Çarlık döneminde acı çekmekle değil, aynı zamanda sosyalist bir toplum kurma döneminde yapılan hatalara ve işkencelere katlanaark da ödemiştir.

Yurttaşlarımı hem bir Rus hem de bir devrimci olduğum için seviyorum. Her şeye rağmen asla kinik olmadıkları için, bunca kirletilmesine rağmen devrimci düşüncenin başlangıçtaki arılığına inançlarını asla yitirmedikleri için onları daha da çok seviyorum.

Tarihe mağrur gözlerle bakan, yitirilmiş koyun sürüsü gibi göstermeye çalıştıkları yurttaşlarımın kahramanca çalışmalarını küçümseyen, iyiyi kötüden ayırdetmeyen, her şeyi hor gören ve de yerine yapıcı hiç bir çare ortaya koyamayan kiniklerden nefret ederim.

Revizyonizmin en kötü biçimlerinden biri olarak kabul ettiğim dogmatizmden de bir o kadar nefret ederim.

Dogmatizm, çıkarlar söz konusu olmadan tutucu olabilir. Bu doğrudur. Ama ta çocukluğumdan beri bildiğim bir şey var ki dogmatizm daha çok kişi çıkarlarına bir örtü olarak hizmet eder.

Düşüncelerle, o düşünceleri kendi yaşam savaşlarında silah olarak kullanan değersiz insanlar birbirine karıştırılmamalıdır.

Ve sosyalizm Rus halkının varlığı haline geldikçe dogmacılar ve kinikler yalnızca Devrimin değil Rus halkının da hainleri olacaklardır.

Rus halkı tarihi boyunca yeryüzündeki diğer toplumlardan belki de en çok acı çekenidir.

Acının, herhangi bir şeye inanma gücünü yok ederek insan ruhunu bozduğu ve körelttiği düşünülebilir. Ancak, ulusların tarihini dikkatle inceleyerek bunun tam tersinin doğru olduğunu görürüz.

Coğrafi konumları ve tarihsel koşulları ile daha şanslı durumda olan ulusların, bugün, yontulmamış, kaba bir ruha ve daha zayıf ahlaki değerlere sahip olduk-

ları görülmektedir.

Varlıklı oluşlarının tüm gösterişine rağmen, bunlara mutlu uluslar diyemeyeceğim.

Eski kutsal kitabın söylediği «insan yalnız ekmekle yaşamaz» sözü hiçbir zaman bugünkü kadar inandırıcı olmamıştı.

Bir büyük düşünür bir keresinde «insan düş görebilen bir hayvandır» demiş. Bazı insanlar vardır, yaşam biçimleri ile bu tümcenin yalnızca son iki sözcüğünü hakederler. Ne var ki onların yüreklerinin derinliklerine baksak, yüce düşleri olmasa da yine de düş görmeyi düşlediklerini görürüz.

Zengin de olsa, yüce idealleri olmayan bir kimse, hiçbir zaman doyum sağlayamaz. Bu doyumsuzluğunu hatta kendisinden bile saklamak için her ne yaparsa yapsın, bu çabaları kendini daha da doyumsuz hissetmesinden başka bir işe yaramaz.

Eğer zenginler bile ideal eksikliği ile sıkıntı çekiyorlarsa, gerçek yoksullar için ideal yaşamın ilk gereği olacaktır. Ekmeğin çok, idealin ise kıt olduğu yerde ekmek, idealin yerini doldurамaz. Ama ekmeğin kıt olduğu yerlerde idealler ekmektir.

Bu insanın doğasıdır. İnsan doğuştan idealisttir, ve yalnızca büyük acılar büyük idealleri doğurur.

Marks devrimin, ilkin, endüstriyel gelişimi en ileri düzeyde olan ülkelerde olacağını öne sürerken acaba neden yanıldı? Nasıl oldu da sosyalizmin devrimci yolunu ilk benimseyen ülke, endüstriyel gelişiminde bu denli geri kalan Rusya oldu?

Bu soruya yanıtımız şudur: Endüstriyel gelişimden söz edildiğinde en geri düzeyde olan bu ülke, insanların acı çekmesi ve gözyaşı dökmesi söz konusu olduğunda belki de en ileri ülkeydi.

«Evet ama, Devrim başarılarla birlikte Rus halkına yeni acılar ve yeni gözyaşları getirdi,» diyebilirsiniz. Doğrudur da.

Ama burda bizim özel Rus karakterimizi akıldan çıkarmamak gerekir. Başkaları için neredeyse dayanılmaz olan şeylere biz daha kolay katlanırız.

Üstelik nasıl ki bir annenin acılar çekerek doğurduğu çocuğu onun için daha değerli ise, biz de ideallerimizin bedelini o kadar çok kan ve işkenceyle ödedik ki, bu onu daha çok sevmemize, bizim için daha değerli olmasına neden oldu.

«Peki ama, sosyalizm'in kendisinin yanlış bir ideal olabileceği hiç aklınıza gelmiyor mu?» diye sorabilirsiniz.

Eğer okuyucum tanrıya inanıyorsa ona soruyorum; «Hiristiyanlık dininin özü ile hoşgörü satarak iyi kazanç sağlamayı adet edinmiş dolandırıcıları, kilise üyelerinin hayır paraları ile zengin olan engizisyoncular ve papazları ya da kilisede dindarca dua edip kilise duvarları dışında yalan söyleyip sahtekarlık yapan kilise üyelerini bir tutabilir misiniz?»

Ben de inanan bir Devrimci olarak, dinimin varlığı ile onun bando takımında saz çalan üçkağıtçıları, engizisyoncularını, hilekâr aç gözlü papazlarını ya da dalavereci, iki yüzlü üyelerini aynı kefeye koyamam.

Bütün bu düşüncelerimin kökeni ta eskilere, çocukluk günlerime dayanır.

Bir yalancı, evet efendimci, parti kartını sosyal kademeleri tırmanmak için kullanan bir kariyer düşkünü ya da gösterişli bir bürokrat gördüğü zaman, annem, «Toplumcu'ya bak Toplumcu'ya!» derdi.

Stalin için utanıyorum, gerçi yalnızca onun için de değil. İnsanlara karşı nasıl bu denli güvensiz olabildi? Sosyalizm'e bu denli sınırsız inanç duyan ve bu inançları

ta Stalin ve çevresindekilere kadar uzanan bu insanlara güvenmemek mümkün müydü?

Her neyse, 1937 lerden söz etmeyi bırakalım isterseniz. Ama onca çektiklerinden sonra böylesine kahramanca savaşan, sonra da yıkıntılar ve küller üzerine böyle kahramanca ülkesini yeniden inşa eden bu insanlar, bu güvensizliği hakketmişler miydi?

Savaş bitmişti ancak zaferi kazananların pek çoğu, eğer tutuklanmamışlarsa, yine kuşku altındaydılar ve de göz hapsinde tutuyorlardı. Bunun hangi ölçülerle yapıldığı konusunda hiç bir fikrim yoktu, ama pek çok olay gördüm. Bütün bu olaylardan bilinçli olarak kavramadan sezinlediklerim, okula karşı bir baş kaldırma biçiminde ortaya çıkıyordu.

Okulda, dalkavuklarla, ispiyoncularla, öğretmenlerin gözbebeği olanlarla kavga ediyordum.

Çok geçmeden ün kazandım, adım «kabadayı»ya çıktı. Onbirinci sınıfa gelince, diğer Moskova okullarının umutlarını kesip başlarından atmak istedikleri çocukların gittiği bir okula başladım Orada çok kalmadım. Böyle bir çevrede bile dikbaşlılığım sürdü.

Bir gün birisi müdürün odasına girip notları çaldı.

Bütün okul toplantıya çağrıldı. Müdür, sanığın adını almak umuduyla tam altı saat dildöktü. Kızdı, yalvardı, tehdit etti. Kimse suçu üstlenmedi.

Sonunda iyice öfkelendi ve tombul parmağıyla suçlayarak beni işaret etti.

«Sendin,» dedi.

Ayağa kalktım ve yanıldığını söyledim.

«Sen. Sendin. Sen yaptın bunu,» diye bağırdı.

Tartışmanın bir yararı olmayacağını anlamıştım.

Ertesi gün okuldan atılmıştım.

Yedi yıl sonra, şair olarak tanınmaya başladığım sıralardaydı. Sınıf arkadaşları ile bir araya gelmek üzere

katıldığım bir akşam yemeğinde gerçeği öğrendim.

Benden şüphelenmeleri doğaldı çünkü derslerim çok kötüydü ve kopyadan bir gün önce Almanca'dan F almıştım.

Ama işte o toplantıda, dört başı mamur, zeki bir kaç öğrenciden biri olan ve her zaman, bütün derslerden en yüksek notu alan genç bir adam yanıma geldi.

Utangaç bir gülümsemeyle bana, «Biliyor musun? O notları çalan bendim,» dedi.

Meğerse o gün en yüksek notu alamadığına içerlemiş.

Acı bir şeydi ama anladım ki hayat buydu işte.

Kim bilir suçların ne çoğu, bu örnek olarak gösterilen kişilerce işlenmiştir acaba? Kimse onlardan kuşkulanmayı akıllarından bile geçirmez. Ve de suç genellikle suçsuz olan, ama sınıfın arka sıralarında oturan ve kabadayı olarak ün salmışların üstünde kalır.

Okuldan atıldıktan sonra bunu, bir süre annemden gizlemeye çalıştım. Ama, o da çok geçmeden öğrendi. Ağladı. Gidip müdürü göreyim, ondan beni bağışlamasını isteyeyim diye çok yalvardı. Kendisi gidip birileriyle görüşmek istedi. Ama gururum vardı benim.

Annemle kavga ettik ve babamın yanma kaçtım. Kazakistan'a kadar bir tiren vagonunun damında gittim.

On beş yaşındaydım.

Adam olmak, kendi başımın çaresine bakmak istiyordum. Babam o sıralarda jeolojik arama yapan bir gurubun başıydı.

Üstüm başım yırtık pırtık, bir deri bir kemik bir halde karşısına çıktığımda, babam, tepeden tırnağa beni şöyle bir süzdü ve «Demek kendi başının çaresine bakmak istiyorsun. Pekala, bunu gerçekten istiyorsan, burda kimse senin benim oğlum olduğunu bilmemeli. Aksi

halde istesen de istemesen de seni kayırırlar. Bu da senin adam olmana yaramaz.» dedi.

Araştırma gurubuna işçi olarak katıldım.

Kazmayla toprağı kazmayı, çekiç ile elim kadarcık yassı kaya örnekleri çıkarmayı, elimizde kalan son kibrit çöpünü jiletle üçe bölüp yağan yağmur altında ateş yakmayı öğrendim.

* * *

Yüzmeyi bilmiyordum. Öğrenilecek de rezil olacağım diye ödüm kopuyordu.

Bir gün, bir jeologla birlikte, azgın bir akarsuyun yukarısındaki dar bir dağ yolunda yürüyorduk. Sırtımızda kaya örnekleri ile dolu sırt çantaları vardı. Birden arkadaş yanlış bir adım attı ve ayağımn altındaki toprak çöküverdi. Bir çalıyı yakalamaya çalıştı ama tutamadı ve dik yardan aşağı başının üstüne suya düştü. Bir kaç saniye sonra onu köpüren sular içinde çırpınırken gördüm. Suyun yüzünde durmak için çabalıyor ama sırt çantası onu aşağı çekiyordu.

Hemen kendi çantamı omuzumdan savurdum, kemerimden bıçağımı çıkardım ve suya atladım.

Ona kadar yüzüp sırt çantasının iplerini kestim ve ancak ikimizde kıyıya tırmandıktan sonra yüzme bilmediğim aklıma düştü.

O günden beri bilirim ki bir şeyi öğrenmenin en iyi yolu, arkaya bakmadan bilinmeyenin içine dalmaktır. Böylece ya öğrenirsiniz ya da mahvolursunuz.

Çok titiz olmamayı öğrendim.

Bir Kazak ahçımız vardı. Günlük işlerinden birisi yaşlı bir atı, üzerinde tahtadan bir fıçı bulunan arabaya koşmak ve çadırlarımızdan dört beş mil kadar uzaklıktaki bir ırmaktan su getirmekti. Hazır çorbalarımızı ve kuru taneli yiyeceklerimizi bu su ile pişirirdi. İçtiği-

miz, yıkandığımız ve gömleklerimizi yıkadığımız su hep bu suydu.

Her gün güneş doğarken çıkıp gidiyor, ve gün batımına dek dışarda kalıyorduk. Bütün gün boyunca, kızgın güneş altında kavrulmuş Kazak bozkırlarında, mineral arayarak dolaşıyor ve akşama doğru, sırtımızdaki çantaların ağırlığı ile iki büklüm oluyorduk. Anmısıyorum da; ilkin, kaya örneklerinin keskin kenarları sırtımı kesmiş ve açık yaralar olmuştu. Daha sonra da sırtım sertleşip nasır tutmuştu. Çantalarımız dolana dek işimizi sürdürüyorduk. Ancak bir gün çalışmaktan vazgeçip her zamankinden önce kampa dönmeyi karar verdik.

Güneş acımasızca parlıyordu.

Matalarımız boşalmış, dudaklarımız kavrulmuştu. Geriye dönüyorduk. Yürürken, kafalarımız, kampa dönünce maşrapalarımızı fıçıya daldırıp, kana kana su içmenin canlı hayali ile doluydu.

Birden bir tepenin ardında garip bir türkü duyduk. Şaşkın şaşkın birbirimize baktık ve adımlarımızı sıklaştırdık. Tepenin yamacını dönünce, bizim yaşlı atın üzerinde su fıçısı ile arabayı yavaş yavaş çektiğini gördük. Yanında kimse yoktu. Çevrede de kimse görünmüyordu. Bu türkü nereden geliyordu acaba?

Birden fıçının içinden bizim ahçının başını gördük. Dışarda ısı 40-50 derece, ahçı ise boğazına kadar serin suyun içinde, banyo küvetinin içindeki bir çocuk gibi etrafa sular sıçratarak eğleniyordu. «Joie de vivre» ile coşmuş, gırtlaktan gelen sesiyle neşe ve sevinç türküsü söylüyordu.

Hiçbir şey söylemedik. Kararlı bir tavırla fıçıya doğru koşmaya başladık.

Ahçı bizi gördü ve dehşet içinde gözlerini kapadı.

Fıçıdan çektik çıkardık. Ve anadan doğma ilk güzelliği ile kalakaldı önümüzde.

Ona vurmadık. Yalnızca omuzlarından tutup sarsarak «Bunu hep mi yapıyordun piç herif, yoksa bu ilk mi?» diye sorduk.

«Bu ilk! Bu ilk!» diye haykırdı. Dişleri dehşetten birbirine çarpıyordu.

Gitsin diye bıraktık. Susuzluk ile iğrenme arasında değişen duygularla bocalıyarak suya bakıyorduk.

Irmak uzaktı ve yeniden oraya kadar gidecek gücümüz yoktu.

Sonra içimizden biri zorlanarak, «canı cehenneme! Yine de su işte,» dedi ve matarasını suya daldırdı. Çıkardı ve iştahla içti. Ben de o suyu içtim.

Yaşam, içimdeki kentli titizliğini yıkıyordu.

* * *

Ama aynı zor ve çetin yaşam, bana, insanoğluna yeni bir biçimde inanmayı da öğretiyordu.

Birgün bitlendiğimi keşfettim. Giysilerim bu iğrenç yaratıklarla kaynıyordu. Umutsuzluğa kapıldım; ne yapacağımı bilmiyordum.

Bozkıra koştum ve terkedilmiş bir kazıntı çukuruna indim. Orada giysilerimi çıkardım ve bitleri öldürmeye koyuldum. Ben, orada, çıplak, kendimden nefret ederek, soğuk ve tiksintiden titreyerek, küçümseyen gözlerle bana bakan kurbağalarla çukurun dibinde yapayalnız otururken, yukarıda, bir yerlerde, çimenler hışırdıyor, kuşlar uçuyor, gökyüzünde bulutlar dolaşıyordu.

Üstümü bile değiştiremedim çünkü başka giyecek hiçbir şeyim yoktu.

Aniden çukurun içi kararda, dikdörtgen biçimindeki aralıktan yukarı baktığımda, çıplak ayaklı, omuzunda sırık taşıyan genç bir köylü kadının çukurun ağzında durduğunu gördüm.

Çukurun duvarına sımsıkı dayandım. Keşke yer yarılsaydı da yerin dibine girseydim. Utancımdan ağlayarak ellerimle yüzümü kapadım.

Yumuşak bir sesle içeri bir şeyin düştüğünü duydum. Kadın içeri atlamıştı.

Ellerimi yüzümden çekti. Uzun siyah kirpikler arasından bir çift koyu mavi göz, insana merhametten çok daha iyi gelen, sıcak bir ilgiyle bana bakıyordu.

«Niye ağlıyorsun?» diye sordu kadın. «Gel benimle.»

Nasıl olduğunu bilemeden giysilerimi üzerime geçirdim ve şaşkınlıkla başımı öne eğerek onu izledim.

Banyosundaki sobayı yaktı, beni küçük bir çocuk gibi oğuşturarak yıkadı, giysilerimi buhara tuttu ve beni yatağa yatırdı.

Gece, ayaklı tahtadan bir sedirde, koyun postundan yapılmış bir paltonun altında yatarken, yanıma geldi ve yatağın kenarına oturdu. Üzerinde yalnızca geceliği vardı.

«Aptal çocuk! Şimdi daha iyi misin bari? Nasıl oldu da bu hale gelebildin? İnsanlardan korkmamalısın. Başın derde girerse insanlar sana her zaman yardımcı olacaklardır.»

Saçlarımı okşadı.

Başımı geri çektim ve yeniden ağlamaya başladım. Kendimden öyle iğreniyordum ki, herkesin de benden iğrendiğinden emindim.

«Amma yaygara kopardı... İğrenç olduğunu taktın herhalde kafana. Hiç de değilsin.»

Koyun derisinin altına, yanıma uzandı. Kayın yaprağı ve hamam kokan temiz güçlü vücuduyla bana sıkıca sarıldı.

Onu hiç unutmayacağım.

O gün anladım ki bu dünyadaki tüm değerler az çok

tartışılabilir ama insan yaşamındaki en önemli şey insanın iyiliğidir.

Bir kadının iyiliği güzel ve eşsiz bir şeydir. Her kadının, her şeyin üstünde, bir anne olduğu bir gerçektir. Saçımızı okşadığında sanki onun çocuğuymuş gibidir, dokunuşunda anaca bir şeyler vardır.

Bir başka türlü insan sıcaklığını da tanıyorum: daha kabaca, ve daha bir sıkılgan-erkeklerin babacanlığı.

Savaş boyunca, üzerine tütün parçaları yapışmış kesme şekerleri acemice elime sıkıştıran askerler; bir keresinde tayga'da beni kızgın bir dişi ayıdan kurtaran köylüler; sırt çantam çok ağır olduğu için benim taşımamı istemeyip kendi omuzlarına yükleyen jeologlar; su toplamış, parçalanmış ve kanayan ayaklarımı otlarla iyileştiren işçiler tanıdım. Çocukluğumdan bu yana tüm bu insanlar en büyük insanlık yarışı ve en büyük insan özelliğine: insan iyiliğine güven duymayı aşıladılar bana.

Yaşamaya başlarken, insana olan güvenimizi öldürmeye çalışan, bizi, herhangi bir kimsede kökeninde bencillik olmayan iyi bir yan olma olasılığına kuşku duymaya iten kötü insanlar çıkar karşımıza. Bu kötüler, yumuşak ayartan elleriye, bizleri, sonsuza dek kinikçe iğrenme karmaşasının karanlık tuzaklarına düşürmeye çabalarlar.

Gençken benim de karşıma böyle bir iblis çıkmıştı.

Bu iblis Kazakistan madenlerinin birinde mühendis olarak çalışan bir adamdı. Kırk-kırkbeş yaşlarında, bodur vücudunun üzerine oturmuş büyük dazlak kafalı alaycı biriydi.

Akşamları işten sonra beni evine çağırır ve gece boyu, tüm insanlar alçak ve adidirler ya da aşk ve dostluk gibi özveri isteyen duyguların özel yaşantılarında di-

ğer insanlar gibi namussuz olan yazarlar tarafından icat edilmiş şeylerdir diye nutuklar atardı bana.

Onunla yaşayan bir kadın vardı. Sade, zayıf, dövülen bir köpek gibi kaçamak bakan küçük bir kadındı. Bir zaman madencilerin toptan yemek yedikleri bir yerde bulaşıkçıymış.

Kadını, küçük görme, horlamalarına katlanan kolay vurulur bir hedef olarak kullanıyordu. Her akşam eve geldiğinde, kadın, onun ayaklarını yıkamak zorundaydı. Ve o sırada, orada bir başkası da varsa, adam, bu törenden özel bir zevk alıyordu. Bu yakınmayan kadının kişiliğinde insanlığı horlayarak kendini yücelttiğini sanıyordu açıkcası.

Bir akşam, benimle konuşurken, kadına bir leğen su getirmesini emretti. Ayaklarını suya batırdı. Ilık su içinde kıllı ayak parmaklarını zevkle oynatarak oturuyordu.

Bir yandan da filozofluk taslıyordu.

«Toplumu bir arada tutan güç sevgidir sanıyorsun değil mi? Öyleyse bu kadınla beni örnek alalım. Bunu sevmediğim halde onunla yatıyorum. O da benden nefret ediyor ama benimle yatıyor ve de üsetlik her akşam ayaklarımı yıkıyor. Niçin bir arada yaşıyoruz dersin? Çünkü birbirimize muhtacız. Ben, benimle yatsın, ayaklarımı yıkasın diye ona muhtacım. O da, onu besleyeyim, üstünü başını giydireyim diye bana muhtaç. Toplum sevgi üzerine değil karşılıklı nefret üzerine kurulmuştur.»

Kadına baktım.

Kendisine işkence eden bu adamın ayaklarını yıkamaya devam ediyordu. Ama ağlıyordu. Göz yaşları yanaklarından aşağı yuvarlanarak süzülüyor, adamın içinde parmaklarını keyifle oynattığı kirli, sabunlu suya dizi dizi dökülüyordu.

İblisin sözleri hem iğrençti, hem de inandırıcı bir yanı vardı. Gerçekler ne denli bu sözleri destekler görünüyorsa da, benim onlara karşı direncimi de o denli güçlendiriyordu.

Bir gün bu iblis, bozkırın öte yakasındaki küçük bir kasabadan işçi ücretlerini almaya giderken beni de yanında götürdü. Kamyonla yola çıktık. Kamyonun sürücüsü, bir dizi çelik dişli, elleri döğmeli, sessiz, genç bir adamdı.

Yola çıkmadan önce, iblis, «gözünü ondan ayırma, hapisten yeni çıktı,» diye fısıldadı kulağıma. «Yanımızda çok para olacak. Şurada gereken şey var.» diyerek silahını taşıdığı cebini gösterdi. «Yine de gözünü dört açsan çok iyi olur.»

Bankaya girdik. İblis buruşuk para tomarlarını dikkatle saydı ve eski bir deri çantaya doldurdu. Daha sonra üçümüz —sürücü, dizlerinin üstünde para çantası ile iblis ve ben— tekrar kamyonun önüne bindik.

Önümüzde, kuş uçmaz kervan geçmez bir çölde aşağı yukarı üç yüz millik bir yol vardı.

Çevremizde tüm görebildiklerimiz, tuz göllerinin ölü parıltıları ve telgraf direkleri üzerine tünemiş küçücük başlarını heybetli bir biçimde bize çeviren bozkır kartallarıydı.

Yolun yarısına gelmiştik ki bizim iblis yine filozofluk etmeye başladı.

«Yaşam ne büyüleyici, değil mi?» dedi sürücüye.

«Biliyorsun. Çantada para var. Almaya can attığından eminim. Ama cebimde silahım var ve beni öldürsen bile bu parayla hiç bir yere kaçamayacağının da bilincindesin. Yoksa beni öldürürdün, değil mi?»

İblis kendinden memnun güldü.

Sürücü bir şey demedi ama dövmeli elleriyle direksiyonu sıktı.

«Bütün insanlar doğuştan hırsız ve katildirler,» diye devam etti. «Ancak cezalandırılmaktan korkarlar. Cezaları kaldırın, herkes çalacak ve öldürecektir.»

Sürücü birden firene bastı. Başımı ön cama çarptım. Şoku atlatır atlatmaz bir de baktım ki tabanca sürücünün elinde. İblisin göbeğine dayamıştı.

«Çık dışarı, piç herif» dedi, dümdüz bir sesle. «Her ağzını açtığında dışarı kurbağalar saçılıyor. Sen burada oldukça içerisi leş gibi bataklık kokuyor. Defol burdan, parayı da bırak.» Çantayı iblisin titreyen ellerinden kaptı, onu itti ve gaza bastı. Yola devam ettik.

«Şimdi benim için ne düşündüğünü biliyor musun?» diye sordu sürücü, burnundan soluyarak. «Parayla sıvışacağımı sanıyor. Bu sahtekarlar herkesi kendileri gibi sanırlar. Bunlara yarı fırsat ver bütün dünyayı pisletirler. Ve bizler de diz boyu bokun içinde kalırız.»

Dönüp geriye baktım. Uzakta, boş bozkırın ortasında, bir küçük iblis işitilmez bir biçimde bağırıyor, acaip acaip elini kolunu sallayarak arkamızdan koşuyordu. Ve de gittikçe küçülüyordu.

«Onun için canını sıkmana gerek yok» dedi sürücü homurdanarak. «Kaybolmaz. Böyleleri daima dört ayağının üstüne düşer, maalesef.»

Yola devam ettik.

Bir süre sonra kamyon durdu.

Sürücü radyatöre baktıktan sonra boğuk bir sesle «su kaynatmış. Hepsi bitmiş,» dedi.

Çölde çevreye bakındı. «Buralarda su yok.»

Bir süre düşündü, sonra bir karara vardı.

«Bak, ne yapacağımı söyleyeyim. Sen burada kal, kamyona göz kulak ol. Ben de gidip yardım getireyim. Parayı yanıma alacağım. Karşına kimin çıkacağı hiç belli olmaz. Bozkırda dolaşan her türlü insan vardır. Unutma. Beni bekle.»

Para tomarlarını çantadan aldı, gömleğinin içine doldurdu. Sonra geniş ve uzun, amaçlı adımlarla yürüyerek uzaklaştı.

Koca bozkırın ortasında içecek su ve yiyecek olmadan yapayalnızdım.

Güneş iki kez doğdu ve battı.

Çöl bitkilerinin suları asitli sert yapraklarını çiğneyerek kamyonun çevresinde dolaşıyordum. Korku içindeydim. Binlerce uysal, yakınmak nedir bilmeyen kadının ayaklarını yıkadığı binlerce kıkırdayan iblis gözlerimin önünden geçiyordu. Ve bütün bu iblisler zafer kazanmışcasına: «Gördün mü? Seni bıraktı. Geri gelmeyecek. İnandın mı şimdi bütün insanların ahlaksız olduğuna? Şimdi bana inandın mı, ha?»

Kendimi umutsuzlukla yere atarak toprağı yumrukluyor ve deliler gibi bağırıyordum: «İnanmıyorum sana! İnanmıyorum!»

Ve üçüncü gece, bütün gücüm tükenmiş, kamyonun içine uzanmışken, iki beyaz göz kamaştırıcı ışık gözüme çarptı ve küçük karaltılar kamyonun çevresini sardı.

Kapı hızla açıldı, iki bildik dövmeli el bana sarıldı. Sürücüyü çelik dişlerinden tanıdım. Sevinçten ağlıyor ve bağırıyordu. «Yaşıyor! Yaşıyor!»

Döğmeli bir el dudaklarıma bir şişe dayadı ve ağzıma süt boşalttı.

O günden beri yoluma pek çok iblis çıktı ve kuşkusuz daha pek çoğu da çıkacak ama hiç biri insanlara olan inancımı asla sarsamayack.

* * *

Daha sonra bir başka jeolojik araştırmaya katıldım, bu kez Altay bölgesinde.

İşçi olarak başladığım bu işte, teknokratların arasına katılmıştım artık. Örnek topluyordum.

Pek çok kötü insanla karşılaştığım halde, iyilerin çoğunlukta olduğuna gittikçe daha çok inanıyordum. Bugün hala buna inanıyorum. Maalesef şunu da anladım ki kötüler, nefret etseler bile, çoğunlukla birbirlerini tutuyorlar. Onların gücü burdan geliyor. Oysa iyi insanlar daha bir dağınıklar ve bu da onların güçsüzleşmelerine neden oluyor.

Aynı zamanda, insanların kültürünü ölçmek için yeni ve değişik bir ölçü birimine vardım. Kültürün, bir adamın, bildiği herşey demek olmadığına, aksine insanları sınıflandırmadaki becerisi, onları anlaması ve yardım etmesi olduğuna inandım.

Bu açıdan bakınca, gördüm ki karşılaştığım eğitim görmüş kişilerin çoğu, cahil askerlerden, köylülerden, işçilerden ve hatta suçlulardan daha az kültürlüydü.

Benim gözümde özü soylu olanlar, Platon ile başlayıp, Kafka ve Joyce ile noktalayarak bitmez tükenmez saatler boyu kitaplardan cümleler söyleyebilen kişiler değildir.

Bence yüreklerini başkalarına açık tutanların özü, ruhu soyludur. Eğer okumuşlukları sahtekar olmalarını engellemiyorsa, ve hatta sahtekar olmalarına daha da çok katkıda bulunuyorsa, en çok okumuş kişiler bile benim için ayak takımıdır.

* * *

Yanık bir tenle ve daha bir olgunlaşmış olarak annemin yanına döndüm.

Beni istasyonda karşıladı ve pek çok şey konuşarak eve gitmek üzere tramvaya bindik.

Birden bütün yolcuların hayretle beni süzdüklerini gördüm. Annem ağlıyordu.

Sonra anlaşıldı ki, annemle konuşurken düşünmeksizin bir sürü uygunsuz sözler söylemişim. Yanlarından ye-

ni ayrıldığım arkadaşlarım hiç aldırmazdı buna, ama annem ağlıyordu.

O günden sonra bir daha hiç küfretmedim-yani çok az küfrettim.

Eve varır varmaz, onca onurlu bir biçimde kazandığım parayı, pantolonumun dikerek gizlediğim yerinden söküp çıkarttım ve masanın üzerine attım.

Annem ellerini kaldırarak «neler yapacaksın bu paralarla?» diye sordu.

«Önce kendime bir daktilo alacağım,» dedim, «gerisi senin.»

Artık okula gitmeye zorlanmadığım için, çılgınlar gibi yazıyordum. Ve yine dergileri şiirlerimle bombardıman etmeye başlamıştım. Ama daktilonun bir yararı olmadı. Şiirlerim yayınlanmadı.

Şiir yanında bir tutkum daha vardı: Futbol.

Geceleri şiir yazdım. Gündüzleri arka bahçede ve boş bulduğumuz sahalarda futbol oynadım. Akşamları eve yırtılmış pantolon, eskimiş ayakkabılar ve kanayan dizlerle dönüyordum. Zıplayan topun sesi, diğer seslerin tümünden daha mest edici geliyordu bana.

Topa vuracakmış gibi yapıp aldatarak, topu zıplatarak, karşı takımın savunmasını çalımlayarak geçmek ve çaresiz yere yapışan kaleciyi geçip filelerde son bulan bir vuruş. Bunlar bana şiir gibi gelirdi. Hâlâ da öyledir.

Futbol bana çok şey öğretti.

Daha sonra ben kaleciyken karşı takımın hücum oyuncularının en ufak hareketlerini keşfetmeyi öğrendim. Çalımlarını çoğu kez önceden sezerdim.

Bu bana edebiyat kavgamda yardımcı oldu.

Futbolcu olarak parlak bir geleceğim olabileceğini söyleyenler vardı.

Okulda futbol oynadığım arkadaşlarımın çoğu profesyonel oldu.

Şimdi bazan karşılaştığımızda bana imreniyorlar gibi geliyor. Ama aynı zamanda benim de onlara imrendiğimi hissediyorum.

Futbol pek çok bakımdan şiirden daha kolaydır. Bir gol atarsanız somut bir kanıt vardır elinizde. Top ağlardadır. Karşı çıkılmaz bir gerçek. (Aslında pek ender olsa da hakem kabul etmeyebilir) Ama eğer şiirde bir gol atarsanız, muhtemelen buna karşı çıkan binlerce hakem düdüğü işitirsiniz. Ve asla hiçbir şey de kanıtlanmaz; çoğu kez de kale direğinin çok uzağından geçen bir şut da gol olarak ilan edilir.

İçine karışan bütün entrika ve pisliğe rağmen spor genellikle edebiyattan daha temizdir.

Bazı kereler öyle oluyor ki futbolcu olmadığıma bayağı üzülüyorum.

Neredeyse oluyordum çünkü.

Bir okul maçında kendimi gösterdikten sonra —penaltıdan başarıyla üç gol atmıştım— ünlü bir takımın antrenörü kendisiyle görüşmemi istedi. Öbür çocukların hepsi kıskançlıktan mosmor kesilmişlerdi.

Ama daha sonra benim kaderimi çizen bir olay oldu.

Çoktandır şiirlerimi Soviet Sport'un editörüne götürmek istiyordum. Hiç şiir göndermediğim tek gazeteydi bu.

Maçtan sonra, üzerimde solmuş mavi bir gömlek, eski bir fanila pantolon ve lastik ayakkabılarla oraya gittim. Elimde Mayakovski tarzında, kırıcı bir analizle Sovyet ve Amerikalı atletlerin alışkanlıklarını kınayan bir şiir vardı.

Soviet Sport'un yazı işleri Dzerzhinsky Sokağında, sigara dumanları, daktilo takırtıları, kalem cızırtıları ve dizgi hışırtıları arasında bir kaç karaltının varlığını zorla seçebildiğim büyükçe bir odaydı.

Çekinerek şiir bölümünün nerede olduğunu sordum. Dumanlar içinden bir yerden bir ses havlarcasına böyle bir bölümün olmadığını söyledi.

Derken ansızın bu sis arasından bir el uzandı ve omzuma kondu ve bir ses sordu, «Şiir mi? Bir bakalım...»

Bu sese ve bu ele hemen inandım. Ve yanılmamışım.

Önümde otuz yaşlarında, kuzguni siyah saçlı ve Doğululara özgü koyu gözlü bir adam oturuyordu. Adı Nikolay Alexandrovich Tarasov'du. Soviet Sport'un dört bölümünden sorumluydu: dış haberler, politika, futbol ve edebiyat.

Beni yanına oturttu ve şiirimi gözden geçirdi.

Hiçbir yorum yapmadan «Daha başkaları var mı?» diye sordu.

Kemerimin içinde taşıdığım, sayfalarının köşeleri kıvrık defterimi çıkardım, biraz utanarak «Sporla ilgili değil,» dedim.

Gülümsedi. «Daha iyi,» dedi.

Daktilo takırtılarına karşı yüksek sesle okudu.

Bir yere gelince yanına bir kadın çağırdı ve üzüm salkımı ile balon kümelerini karşılaştıran dizeyi okudu ona.

Okumayı sürdürürken bir kaç kişi —muhabirler, fotoğrafçılar, daktilograflar— geldiler, masanın çevresinde durdular ve dinlediler.

Sonunda onlara döndü. «Pekala, bizde yazacak mı, yazmayacak mı?»

«Yazacak» dediler.

Bir el omuzuma vurdu. «Kesinlikle yazacak.»

«Ben de öyle düşünüyorum,» dedi Tarasov gülümseyerek.

Bugün bile hala, o gün nasıl bende bir şair görebildiklerine şaşarım. Belki de işlerinin doğrudan edebiyat olmamasındandı. Bu yüzden ön yargılarla dolu değillerdi.

Bizi başbaşa bırakıp masalarının başına döndüklerinde Tarasov «İki Tür Spor» adlı şiirimi seçti ve «İçlerinde en kötüsü bu ama bize göre olan da bu,» dedi.

Üzerine, o büyülü, uzun zamandır beklediğim sözü yazdı: «Baskıya.» Ve şiirim uçarak uzaklaştı benden.

«Sakın diğer bütün şiirlerin de bu kadar güzel diye bir şey gelmesin aklına. Ama, ara ara güçlü dizelerin var.»

Sanki güçlü dizelerin ne olduğunu biliyormuş gibi bilgiç görünmeye çalıştım.

«Hangi şairleri seviyorsun?» diye sakince sordu.

Yutkundum. «Mayakovski»

«İyi, ama yeterli değil. Pasternak'ı biliyor musun?»

«Biliyorum.»

Doğru değil bu. Bildiğini sansan da bilemezsin. Dinle şunu.»

Pasternak'ın gerçekten de hiç bilmediğim bir şiirini ezbere okudu bana. «Nikolay Alexandrovich, Pasternak'ı okuyor yine!» dedi bir bayan daktilograf parmağını şaka yollu sallayarak ve üzerinde büyükçe «Yazı İşleri Müdürü» yazılı kapıyı gösterdi.

«Tanrıya şükürler olsun ki bir spor gazetesiyiz» dedi Tarasov gülerek.

Sonra defterimin üzerine eğildi ve niçin bazı dizelerimin güzel ve de diğerlerinin kötü olduğunu düşündüğünü bana açıklamaya başladı. Şiirde dayanamadığı şey yumuşaklık ve gevşeklikti. Deneysel olan herşeyi, zevksizliğe yönelik olsa bile severmiş.

«Bir yere gitmek için acelen var mı?» diye sordu. «Yoksa, seni bir arkadaşımla tanıştırmak istiyorum.» Birisine telefon etti ve bir süre sonra kendi yaşlarında, solgun, titrek ve geniş alınlı bir adam girdi içeri. Anlaşılır gibi bir şey değil ama kolunun altında bir satranç tahtası taşıyordu.

«Arkadaşım Volodya Barlas, fizikçidir.» dedi Tarasov. «Yevgeni Yevtuşenko'yla tanıştırayım seni. Şairdir.»

Hayatımda ilk kez bana şair deniyordu.

«Şair mi?» Barlas kaşlarını kaldırdı. «Bu oldukça çok şey demektir.»

İlkin nedense bana biraz kaçık gibi geldi.

Sonra oradan birlikte çıktık. 1949'un Moskova Haziranında, ağaçların hışırdayan taze yaprakları altında sokak boyunca yürüdük.

«Bir şair» diye yineledi Barlas. «Peki dünyaya ne söyleyeceksin?»

«Dünyaya bir şair olduğunu söylemek istiyor ve bu da başlangıç için bir şeydir,» dedi Tarasov imdadıma yetişerek.

Sinirli görünüyordu. Bu merihliler gibi geniş alınlı, kolunun altında koskoca satranç tahtası taşıyan, garip karakterli adam onun için önemliydi. Ve kendisi için benim de bir önemim varmış gibi baktı bana.

Yürürken ard arda üç şiirimi okudum onlara.

İçime işleyen bir bakışla «Pekala,» dedi Barlas sonunda. «Hiç kuşkum yok ki yeteneğin var; dizelerinde bir tür çınlama ve gürleme var. Ama şu anda dünyayı yeteneğine inandırmanın dışında herhangibir şeyi düşündüğünü söyleyemem. Henüz bunu yapamamışsın ama kuşkusuz işin zor. Diyelim ki hadi sana dünya inandı senden, gerçekten önemli bir şeyler söylemeni bekleyeceklerdir. O zaman ne söyleyeceksin?»

«Volodya, daha on altısında bile değil,» dedi Tarasov, bir kez daha beni savunarak.

«Tam bunu düşüneceği zamandır. Daha sonra çok geç olabilir.» dedi Barlas sert sert.

«O kendiliğinden gelir. Şu anda onun için önemli olan şey yazmak ve başka bir şey düşünmemek. Şiirde

akılcı öğeyi çok abartıyorsun sen,» diyerek karşı çıktı Tarasov.

«Hiç bir şey kendiliğinden gelmez... Heyecan iyidir, ama tekbaşına yeterli değildir.»

Beni bu iki adamla karşılaştıran şansıma yaşadığım sürece minnettar olacağım. Bir çok bakımdan beni işimde yönlendirdiler. Bir zamanlar her ikisi de yazar olmak istemişler ama o güne dek hiçbiri bunu başaramamış. Ve şimdi, bende, kendi gençliklerini görüyor, ulaşamadıkları amaca benim varmamı istiyorlardı. Tüm geceyi Moskova sokaklarında dolaşarak geçirdik. Şafakta birbirimizden ayrılırken Tarasov saatine baktı ve sevgi dolu bir sesle, «Bir saat sonra gazete çıkmış olacak ve o gazetede senin şiirin de bulunacak,» dedi.

«Unutma. Artık sen yalnızca sana ait değilsin,» dedi Barlas. Ama ben onun bu uyarıcı sözlerini ciddiye almadım.

Yeni arkadaşlarımdan ayrıldım ve birahanelerin kapalı kapıları önündeki sarhoşlar gibi, sokaklarda başıboş olarak dolaştım. Gazetecilerin açılmasını beklerken yüreğim gümbür gümbür atıyordu.

Saat yedide gazete satan bir çocuğun elinden, daha matbaa mürekkebi kokan bir Soviet Sport gazetesi kaptım, açtım ve şiirimi buldum. Altında adım yazılıydı.

Çocuğun elindeki tüm Soviet Sport'ları satın aldım —hepsi elli kadardı— ve onları havada sallayarak sokaktan aşağı yürümeye başladım.

Ayaklarımın altında yer fırıl fırıl dönüyordu.

Bir dahiydim.

Eve geldim ve gazeteyi sevinçle annemin önüne serdim. Annemin tepkisi için «sevindirici» demek çok güçtü.

Cesaret kırıcı bir biçimde içini çekerek «Artık senin için hiçbir umut yok,» diyerek yorum yaptı.

Bunda haklı olabilirdi.

Ertesi gün, Tarasov paramın ödenmesini sağladı. Üç yüz ruble aldım. Henüz kimlik kartım yoktu. Kim olduğumu kanıtlamak için nufus cüzdanımı göstermek zorunda kaldım. Muhasebedeki kız, üzerimdeki tişörte, yırtık lastik ayakkabılarıma ve güneşte yanmış ve komik bir biçimde soyulan burnuma baktı ve gülmemek için kendini çok zor tuttu.

Arkamı dönünce, «Tam bir çirkin ördek yavrusu» dediğini duydum. Ama ben paramı pantolonumun cebine koydum, kibarca veda ettim ve bir gün ün kazanacağından emin bir kuğu gibi dışarı çıktım.

Annemin söylediğine ve kitaplarda okuduğuma bakılırsa şairler ayyaş olurmuş. Öyleyse, şimdi ben de şair olmuştum. Ve böylece kazandığım parayla gidip içki içmeye karar verdim. Arkadaşlarımdan biri olan bizim Tatar kapıcının ondört yaşındaki oğluna bu işin en iyi nasıl yapılabileceğini sordum. O da bilgiç bilgiç yanımıza kadın alıp, mutlaka, bir restorana gitmemiz gerektiğini söyledi.

On yedi yaşında iki kızı —biri bir berberde, diğeri de bir fabrikada pres makinasında işçi olarak çalışıyordu— eğlencemize katılsınlar diye davet ettik. Ve onların önerisi ile Aurora Restoranına gitmek üzere dördümüz yola çıktık.

Kocaman kadın heykeli biçimindeki taş sütunları ve küçücük Romalı aşk tanrılarının kanat çırpan figürleriyle donatılmış tavanı ile, bu gürültülü ve renkli restoran, bana yeni ve büyülü bir dünya gibi geldi.

Listeye bakınca «sek» olarak tanımlanmış bir şarap gördüm ve hemen onu ısmarladım. Şarap şişeyle gelince, çok kötü düş kırıklığına uğradım. Küçük bir bardakla serviş yapılacağından çok emindim çünkü.

Sabahın erken saatlerinde kızlar beni eve, anneme

getirdiler. Bu büyülü dünyayı ziyaretten sonra miğdemin içi sanki dışına çıkıyor gibiydi.

Annem ağlıyordu. Saat onda stadyumda o ünlü antrenörü göreceğimi ve beni takımı için deneyeceğini tümüyle unutmuştum.

Kalktım. Çatlarcasına başım ağrıyordu. Bedenimi sürükleyerek stadyuma gittim.

Ne olup bittiğini anlamadan, her keresinde iki hatta üç top görerek kale direkleri arasında dikildim kaldım. Gördüğüm topların hiç birini tutamadım.

Antrenör «iyi değil misin?» diye sordu, anlayışlı bir biçimde. Bana yaklaştı ve sonra dehşetle geri çekildi.

Ellerini havaya kaldırdı ve şaşkınlıktan hareketsiz duran oyunculara dönerek, Shakespearevari bir biçimde kendi kendine konuştu.

«Sabahın daha onu. On beş yaşında bir çocuk. Zil zurna sarhoş. Böyle bir çağda yaşadığım için utanıyorum.»

Futbol oyunculuğumun utanç verici sonu işte böyle oldu.

* * *

Daha önce de belirttiğim gibi, 1949 da tanıştığım bu iki adam, Tarasov ve Barlas, bir insan ve bir şair olarak benim yaşamımın biçimlenmesinde çok önemli rol oynadılar.

Bu denli kararsız ve değişken kişiliğime rağmen, benimle nasıl bu denli sabırla uğraşabildiler hala anlayamıyorum.

Barlas benim için canlı bir ansiklopediydi. Çağdaş felsefenin temel ilkelerini bana o tanıttı. Hemingway'i anlattı. Hemingway daha şimdi, yeni basılıyor Rusya'da. Milyonlarca baskısı yapılıyor. O sıralarda yalnızca kitap kolleksiyoncularında bulunurdu. «Silahlara Veda», «Gü-

neş de Doğar», «Ya Hep Ya Hiç», «Kilimanjora'nın Karları» adlı kitaplar olağanüstü öz ve yoğunlaştırılmış mertlikleri ile bana çok çarpıcı gelmişti.

Daha sonra, Hemingway'in kitapları arasında en çok sevdiğim «Çanlar Kimin İçin Çalıyor» oldu. Batıda bazıları onu ikinci sınıf bir roman sayarlar.

Önyargılı olabilirim ama, yaşlı kadın ile genç kızın karakterleri, diğer ülkelerin edebiyatlarındaki en çarpıcı karakterler arasındaymış gibi gelir bana. Öte yandan Andre Marty*, her ne kadar haklı görünse de çoğu kez suçlu durumuna düşen bir tutucunun sorunlarını, akıllıca ortaya koyuyor. Bu tip, daha sonraki yıllarda ortaya çıkan bir çok tarihi olayın ilk habercisi olmuştur.

Barlas, o yıllarda yine çok ender rastlanan Hamsun, Joyce, Freud, Proust, Steinbeck, Faulkner, Ramanyve, Exupéry gibi değişik yazarların kitaplarını da keşfetmeme yardım etti.

Nietzsche'nin, «Zerdüşt Böyle Buyurdu» kitabında, mecazları kullanışındaki kutsal kitaplara özgü ustalık beni adeta büyüledi ve Faşistlerin bu kitabı ideolojik silah olarak kullandıklarını öğrendiğim zaman neredeyse ağlayacaktım. Gerçekten de böylesine büyük bir yazar için ne kötü kader.

Thomas Mann'in Büyülü Dağ'ındaki, insanlığın acıları üzerine bir kaya gibi inşa edilmiş ruhsal yücelik, beni etkisiyle bunalttı.

Walt Whitman'ın sonsuz kapsamı, Rimbaud'in hırçınlığı, Verhaeren'in bereketi, Baudelaire'in trajedi duygusundaki yalınlığı, Verlaine'in büyücülüğü, Rilke'nin ince kurnazlığı, T.S. Eliot'un kuruntulu hayalciliği ve Robert Frost'ın sağlıklı ve köylü zekası beni mestetti.

---

* Andre Marty: İspanyol İç Savaşında Fransız Komünist Partisinin başkanı.

Okulda kötü öğretildikleri için beni sıkan Rus klasikleri, artık bir arkadaş kadar yakın olmaya başlamışlardı bana.

Düz yazıları- Tolstoy'un bir granit bloku gibi ağır cümleleri, Cehov'un güz yaprakları kadar yumuşak ahenkli uslubu, Dostoyevski'nin geceleri inleyen ve titreyen telgraf telleri gibi gergin cümlelesi- bütün dil güzelliği ve anlam zenginliğinin derinlikleri ile ilk kez gözlerimin önüne serildi.

Okuldaki yulaf ezmesi gibi durgun olan Puşkin, çerçevedeki memur kılıklı resminden, güçlü genç yumruğunu sevinçle sallıyor; şakacı, yiğit, arsız, kar ve şampanya kokarak resmin camını kırıp çerçevesinden dışarı çıkıyordu. Onun trajik benzeri ama karşıtı Lermantov, atı köpükler içinde, pelerini Kafkas'ın rüzgarlarında uçarak ve barut dumanları içinde antolojilerin sayfalarından fırlıyordu.

Şairlerin gözleri- Blok'un koyu gölgeli, gaipten haber veren gözleri, Yesenin'in şu çocuk mavisi şaşkın gözleri, Mayakovski'nin alaycı, isyankar, yine de düş kırıklığına uğramış gözleri- ısrarla gözlerimin önünden gitmiyordu.

Pasternak'ı hâlâ anlayamıyordum. Bana çok karmaşık geliyordu. İmgelerinin karmaşasında düşüncelerinin ip uçlarını yitiriyordum.

Barlas onun şiirlerini bana okuyor, yine okuyor, ve bitmez tükenmez bir sabırla açıklıyordu. Hiçbir şey anlamadığım için çok üzülürdüm. Bir sanatçıyı anlayamadıkları zaman kendilerini değil de sanatçıyı suçlayan kibirli kişilerden olmadım hiç bir zaman. Bu gibilerin «bunu anlamadım» deyişlerinde bile bir kibir, hemen hemen bir onur payesi vardır. Kendi sınırlı yapılarını hiç akıllarına getirmedikleri için suçludurlar ve bu suçluluğun açığa vurulmasıdır bu. Kişi önce anlamaya çalışmalıdır.

Suçlama ya da övme hakkı bundan sonra gelir. Sonra bir mucize oldu: Bir gün Pasternak bir kristal gibi berrak geldi bana. O günden beri benim için gökyüzü ve yeryüzü kadar yalın bir şairdir.

Öte yandan Tvardovski, çok açık, bir çocuk resmi basitliğinde dikkatimi çekti. Ama Barlas, yine bana, onun sanatsızlıkmış gibi görünüşünün aslında kendine özgü bir yalınlık olduğunu ve her şeyin ötesinde onun sonsuz ciddiyetini anlattı.

Ama ben hala Tvardovski'nin kendini gereksiz yere sınırladığını düşünmekle birlikte yapıtlarına derin bir içtenlikle saygı duyarım ve de pek çok Rus şairinin de bilmediği Tvardovski'yi Batının hiç tanımamasına çok üzülürüm.

Bu benim edebiyat alanında eğitildiğim dönemdi ve kader eşsiz bir öğretmen çıkarmıştı karşıma. Fakat eğitimim henüz yazdıklarıma yansımıyordu. Bir yazar ve bir öğrenci olarak gelişimimin çizgileri birbirine paralel ilerliyor ama henüz bir noktada birleşemiyordu. 'Soviet Sport' hemen hergün bir şiirimi yayınlıyordu. Futbol, voleybol, basketbol, boks, dağcılık, kürek çekme, patencilik konularında ya da Yılbaşı, Bir Mayıs Bayramı, Demiryolcular Günü, Tankçılar Günü gibi özel günler üzerine şiirler yazıyordum. Bu özel günleri şiirsel bir biçimde gazetelere aktarmak ülkemde çok yaygındı. Ve maalesef bu akım bugün bile sürmektedir. Ama o sıralarda ortaya çıkardığım şiirler soğuk ve adi değillerdi.

Zevk için, hevesle ve istekle yazıyordum. Ama bu dürüst çocuksu oyunlar, ahlaki bozulmanın tohumlarını taşıyormuş. Bir gün Tarasov'un telefonla beni ofisine çağırdığını anımsıyorum. O günkü Soviet Sport'ta benim Bir Mayıs Bayramı şiirim yayınlanmıştı.

«Yazı İşleri Müdürü panik içinde Zenya,» dedi çekingen bir gülümsemeyle. «Şiirinde Stalin'den hiç söz et-

mediğin anlaşılmış... Ve gazeteden çıkarmak için de çok geç.»

«Peki, şimdi ne yapmamız gerekiyor?»

«Şey, biliyorsun, Zenya, seni rahatsız etmek istemedim... böylece şiirine dört dize ben keledim.»

«Çok iyi bence tamam,» dedim sevinerek. Stalin ha varmış ha yokmuş benim için birdi. Gerçekten de veledin biriydim ben.

Başka bir seferde, Trud'da* şiirlerimden biri yayınlandı. İçinde benim yazmadığım bazı dizeler vardı. Onlar da Stalin ile ilgiliydi.

Kavga çıkarmak için Trud'un yazı işlerine gittim.

«Şiirini basılabilir hale getirmek için yaptık bunu,» dedi editörlerden biri yatıştırıcı bir ses tonuyla. «Bunda bu kadar etkilenecek ne var?»

Ve gerçekten de bunda bu kadar etkilenecek neyin olduğunu merak etmeye başladım. Ta çocukluğumdan beri ben de Stalin'e tapıyordum.

Çok geçmeden oyunun bütün kurallarını anlamıştım. Bir şiirin basılabilir olması için, içinde Stalin'e atfedilmiş bir kaç dize bulunması gerekiyordu. Üstelik bu bana oldukça doğalmış gibi gelmeye başlamıştı. Ve ondan sonra bir daha benim yerime yeni dizeler yazmalarına gerek kalmadı. Ben kendim yazdım o dizeleri.

Sürekli bir gazete şairi olmuştum.

Çok geçmeden anma vesilesi olan günlerde tüm Moskova gazeteleri benim cicili bicili, zevksiz şiir denemelerimi sergiler oldu.

Mayakovski'nin yerini aldığımı sanıyordum. Ama bu yalnızca benim düşlediğim bir şeydi. Gerçekte Mayakovski'den değil de Semyan Kirsanov'dan öğreniyordum. Oldukça etkileyici, şiirleri bütün gazetelerde sürekli ya-

---

Trud (İşçi) Sovyet ticaret birliğinin yayın organı.

yınlanan, sırlarla örtülü yetenekleri olan deneysel bir şairdi.

«Nasıl yazılacağını öğrendin, Zenya,» diyordu Tarasov bana. «Artık ne yazacağını düşünmen gerek.»

Barlas başını sallıyordu, yaptıklarımı beğenmeyerek. «Aptallığı bırak, Zenya. Sana verdiğim bütün o kitapların işe yarayıp yaramadığını düşünmeye başlıyorum.»

Bunu duyunca, ahlaki desteğini sağlamak umuduyla, o sıralardaki ilahım, olgun, sakalını ağartmış şair Kirsanov'a gidip görüşmeye karar verdim. Bana acıklı bir biçimde baktı.

«Şiirlerini benimkilere benzediği için seveceğimi mi sanıyorsun? Sırf bu yüzden onları sevemem. Yaşlı bir biçimci olarak şunu söyleyebilirim: Biçimselliği unut. Bir şairin vaz geçemeyeceği bir tek nitelik vardır. İster basit ister karmaşık olsun, insanlar ona gereksinme duymalıdır. Şiir, eğer akılcıysa, kapalı bir parkurda habire duygusuzca dönen bir yarış arabası değil; birisini kurtarmaya koşan bir cankurtaran arabasıdır.»

Kirsanov'un söyledikleri yüreğime işledi. Ama durup değişemiyordum. Büsbütün işsiz kalma endişesiyle sürükleniyordum.

1952 yılında ilk şiir kitabımı yayınladım. 'Geleceğin Maden Arayıcıları'nın Gök mavisi kabı ile içeriği uyum içindeydi. Basında iyi karşılanmış olmasına karşın, kitapçılara gittiğimde raflar dolusu kitabımın eldeğmemiş, olduğu gibi durduğunu görüyordum.

Bir kitapçıda genç bir adamın şiirlere ayrılmış bankonun üzerinde duran şiir kitaplarına baktığını gördüm. Sıra benim kitabıma geldiğinde bekleyiş içinde dondum kaldım. Bir kaç sayfasını çevirdi, içini çekti ve kitap kümelerinin üzerine bıraktı.

«Aradığım böyle bir şey değil,» dedi tezgahtara. «Ta-

nıdığım bir kız var. İyi kızdır ama şu sıralarda tamamiyle düş kırıklığı içinde. Belki şiir ona yardım edebilir diye düşünüyordum. Ama bunların hiç birine şiir diyemem. Davul sesine benziyorlar. Bu da kimsenin yaşama yeniden güven duymasını sağlamaz.»

Genç adam dışarı çıktı ve yağan kar altında gözden kayboldu.

Çok etkilenmiştim.

Eve gittim, kitabımı yeniden okudum ve birden tüm çıplaklığı ile kimseye bir yararı olmayacağını anladım.

Süslü kıvrımlarla boşluğu bezemekten başka hiç bir şey olmayan güzel kafiyelerime ve çarpıcı imgelerime kim aldırırdı ki. Anlam kendi içinde yiterken tüm biçim arayışlarımın ne değeri olabilirdi? Gereğinden fazla güzel yazıyordum. Okuyucuyu sıkmaktan öyle korkuyordum ki sonunda onları bunalttım.

Dışarı çıktım. Işıklar ve kar altında öylece yalnız dolaştım. Sokaklar boyunca insanlar yürüyordu. Ellerinde ekmekler, karton kutularda et paketleriyle işten sonra yorgun evlerine dönüyorlardı. Yeniden kuruluş ve savaş yıllarının, büyük zaferler ve büyük yalan dönemlerinin trajik gölgeleri yüzlerinden okunuyordu. Yorgun gözleri, bükülmüş belleri, hiç bir şey anlamamış olmanın umutsuzluğunu yansıtıyordu. Ama yine de bu insanlar gücenmiş ve somurtkan yüzlü değillerdi; utangaçca iyiydiler ve dünyadan da aynı iyiliği bekliyorlardı. Yoksulca giyinmişlerdi ama onlarda onurlu bir soyluluk vardı. Bilinçsiz bir soyluluk. Belki de yalnızca bu nedenle daha yüce bir soyluluktu bu. Bu insanlar, kaba ellerinin en uç damarlarından, çağın fırtınalarının her türlü kötülüğünü yemiş yüzlerindeki en küçük çizgilere kadar değerliydiler benim için. Benim boş, güzel sözlerim bu insanlara hiç bir şey demiyordu. Böyle sözleri çok dinlemişlerdi ve artık inanmıyorlardı. Onların gereksinme duydukları söz-

cükler, basit, dürüst ve iyi olmalıydı.

Takma bacağı takırdayan bir sarhoş, akordionunu körüklerini cezalandırırmışcasına çalıyor, şarkı söylüyor, bir başına kalmış bir üvez ağacının altından yürüyerek uzaklaşıyordu. İçi pamuklu ceket ve keçe çizmeler giymiş iki kadın,

«Ya sevgi diye bir şey hiç yoksa?»

«Var olmasına var ama, beklemesini bilmeli... Sevgi duyacak ve gelecektir,» diye konuşarak geçip gittiler.

Bir kapı aralığında genç bir adam, bir kızı, acemice bağrına basıyor, saçlarına konan kar tanelerini öpücüklerle topluyordu. Bana öyle geldi ki, ne kadar parlakça düşlenmiş olursa olsun, hiçbir hayal, savaşan, ağlayan ve öpüşen gerçek insanların dünyasından daha güzel olamazdı.

Moskova Irmağına varıncaya dek dolaştım durdum. Köprünün üzerinde dikilmiş dururken sigara almak için elime cebime soktum. Ve o gün kitabıma karşılık bana ödenen kalın ruble tomarını hissettim.

Banknotları çıkardım ve fırlattım. Kıvrılarak, saçılarak çevremdeki soğuk karanlıkta uçup gittiler. Kuşkusuz çocukça bir davranıştı ama bana gerçekçilikten uzak bir biçimde yazdığım için verilen bu paradan kurtulmak istemiştim. Şimdi ceplerim bomboştu.

Uzun bir süre de boş kalacaktı.

İlkin hiç bir şey yazamadım. Edebiyat Enstitüsüne gittim ve devletin verdiği bursla yaşadım. Lise diplomam olmamasına rağmen Enstitüye kabul edildim. Ve Yazarlar Birliğine de alındım. —hep kitabın sayesinde—. Ama şimdi kitabın ne denli az bir değer taşıdığını biliyorum. Değişik bir biçimde ve her şeyden çok, değişik şeyler yazmak istiyordum. Kuşkularım, kendim, büyük bir sevgiden beklentilerim, doğru ile yanlış arasındaki aykırılık,

insanların acıları ve hüzünleri üzerine yazmaya başladım.

Yeni şiirlerimi editörlere götürdüğümde gözlerine inanamadılar. Anma günleri ya da ulusal konularda yazdığım şiirlerimi her zaman heyecanla karşılayan ve gazetelerden birinin şiir bölümü sorumlusu olan genç bir şair, «Ne oldu sana?» diye sordu. «Bu hüzünle kaplı düşünceler, beni üzüyor. Yaşlı bir adama dönmüşsün, Zenya. Bize gereken, insanları yönelten neşeli, şen şiirler.»

Yaşlanmamıştım. Yalnızca büyümeye başlamıştım. Ama bu şair-editörün hiç büyüme deneyimi olmamıştı, bu nedenle başkalarında gördüğü zaman bunu erken yaşlılık olarak alıyordu. Benim üstü hüzünle örtülü düşüncelerimi, kötümserliğin tehlikeli bir biçimi olarak algıladı-sanki hüzün olmaksızın herhangi bir şeyi düşünmek mümkün mü? Hüznü tehlikeli gören insanlar, bizzat kendileri insanlık için büyük tehlikedirler. Yapay iyimserlik insanları ilerletmez; yerlerinde saydırır. Genç şairimiz Svertlov'un söylediği gibi: «Buharını, yol almak yerine, düdüğünü öttürmek için boşa harcayan bir lokomotif gibi olmayın.» Uzun vadede zorlayıcı, gül yanaklı, yapay iyimserlik —ki herkes görsün diye pazularını şişirmektir bu— yalnızca cesaretsizliğe ve çöküşe neden olur. Oysa temiz, dürüst, ne denli çaresiz gibi görünüyorsa da gerçekçi bir hüzün duyarlı elleriyle insanlığın en yüce değerlerini yaratarak bizi ileri götürür.

Yüzeysel, yarım yamalak iyimserliğin koyu bir kötümserliğe oranla çok daha fazla uyuşturucu bir etkisi vardır. Ve tam tersine, trajik konusu ile kötümser gibi görünen bir metin, iyimser bir etki yaratabilir. Sovyet yazarlarından Visevolod Vişnevski'nin bir oyununa çok uygun bir ad verilmiş: İyimser Bir Trajedi.

Bu nedenledir ki benim şiirimin hüznüne üzülen şair

K, benim kötümser olduğumu düşünmekle yanılgıya düşüyordu.

Daha önceki kadar iyimser olarak kaldım. Daha önceleri yalnız pembe olan iyimserliğim, şimdi, siyah da dahil olmak üzere ışık tayfındaki tüm renkleri içeriyordu. İyimserliğimi geçerli ve gerçek yapan da buydu.

Ancak iyimserliğin bu yorumu için uğraşmak zorunda kaldım. Muhalefet hemen hemen tüm şiirlerimin yayınlanmasını engellemeye yetecek güçteydi.

O sıralarda Sovyet edebiyat eleştirisi, kötülüğü ile ün salmış, «çelişkisizlik» teorisinin baskısı altındaydı. Savunucuları «toplumumuzda iyi ile kötü arasında bir çatışma olamaz, bir çatışma varsa ancak iyi ile daha iyi arasındadır» iddiasındaydılar. Daha sonra bizlerden bazıları bu teorinin savunucularıyla çelişkiye düştüler. Ve Sovyet toplumunda bile halâ iyi ile kötü arasında bir uyuşmazlık olasılığının varlığına onları inandırdık. Sonunda başarmıştık.

Ama bu epey zaman aldı.

Bu tür iyimserliğin ne denli tehlikeli ve sosyalizme karşı olduğu, ancak dünyayı sarsan pek çok önemli politik olaylardan sonra ortaya konulabildi.

Boş boş gülümseyen işçiler ve kollektif çiftçiler, kitapların kapaklarından bakıyorlardı. Hemen her roman ya da kısa öykü mutlu son ile noktalanıyordu. Ressamlar gitgide resmi ziyafetleri, düğün törenlerini, görkemli halk toplantılarını ve de resmi geçitleri konu edinir olmuşlardı.

Bu akımın en üst düzeye varması bir film ile oldu. Yeni bir elektrik santralini arka plana alarak binlerce çiftçiyi doymak bilmez bir yemek şöleninde gösteren müthiş bir final.

Geçende, bu filmin, zeki, becerikli bir adam olan yapımcısı ile konuştum.

«Nasıl böyle bir film yapabildin?» diye sordum. «Benim de bir zamanlar böyle şiirler yazdığım doğru ama o sıralarda benim bıyıklarım daha yeni terlemişti, oysa siz yetişkin ve olgun bir kişisiniz.»

Yapımcı üzgün bir gülümsemeyle «Biliyor musunuz?» dedi. «Bana en garip gelen şu ki, o sıralarda son derece içtenlikle yaptım bunu. Bütün bunların sosyalizmi kurmanın gerekli bir parçası olduğunu düşünüyordum. Stalin'e de inanıyordum.

Yani, «kişiliğe tapınma» dan söz ederken, şu ya da bu yolla, dalkavuklukları ile kendilerini küçük düşürerek, buna kapılanları suçlarken aceleci olmamalıyız. Elbette durumu kendi amaçları için kullanan dalkavuklar vardır. Ama Stalin'e övgüler düzen sanatla ilgili kişilerin çoğu kötü değildi, fakat açmazdaydı.

Nasıl oldu da o becerikli ve zeki insanlar kandırıldı?

Önce Stalin güçlü ve canlı bir kişilikti. İstediğinde insanları cezbetmeyi biliyordu. Gorki ve Barbusse'yi etkilemişti 1937 de, temizleme hareketinin en zalim yılında, o çetin ve tecrübeli gözlemci Lion Feuchtwanger'i bile kendi saflarına çekmeyi becermişti.

Sonra, Sovyet halkının kafasında Stalin'in adı ile Lenin'in adı birbirinden ayrılmaz bir biçimde bağlantılıydı. Stalin, Lenin'in ne kadar sevildiğini biliyordu ve bunun için, o dönem, Lenin ile ilişkisinin gerçekte olduğundan daha yakınmış gibi gösterecek bir biçimde yeniden yazılmıştı. Yeniden yazılan tarih öylesine mükemmeldi ki, Stalin sonunda kendi uyarlamasına kendi de inandı.

Stalin'in Lenin'e duyduğu sevgi kuşku götürmez bir gerçektir. Lenin'in ölümünde yaptığı, «Bizlerden ayrılırken Yoldaş Lenin şu mirası...» cümlesiyle başlayan konuşması, düz yazı biçiminde bir şiir gibidir. Yalnızca başkalarının gözünde değil, aynı zamanda kendi gözünde de Lenin'in varisi olmak istiyordu. Başkalarını oldu-

ğu kadar kendini de kandırd. Hatta Pasternak bile ikisinin adını yanyana koymuştu:

Köyde kahkahalar
Sabahın sesiymiş gibi
Lenin ve Stalin
Şimdi bir şiirin dizeleri

Aslında Stalin Lenin'in düşüncelerini çarpıttı. Çünkü Lenin'e göre —bütün yaptıklarının tek anlamı buydu— rejim insana hizmet etmeliydi, oysa Stalin döneminde, insan rejime hizmet eder oldu.

Stalin'in, 'insanlar rejimin küçük dişli çarklarıdır' savı uygulamaya kondu, sonuçlar dehşet vericiydi.

Stalin'in anayasasında yazılı olan o muhteşem «Bizim yurdumuzda emek, bir şeref, yiğitlik ve kahramanlık meselesidir» tümcesi bazan «emek bir simge olarak onu ortaya koyanlardan çok daha önemlidir» demeye geliyordu. Bu tutum yaşamın her alanına tabii ki sanata da yansıdı.

Manevi yaşamı, tümüyle, fabrika montaj sorunlarına indirgeyen kitaplar tarafından, bu soylu «emek» kavramı —ki ondan çıkarılan bu anlamda hiç suyu yoktu— ucuzlatıldı ve değeri düşürüldü. Romanların kahramanları çelik eritiyor, evler inşa ediyor, buğday ekiyor ama asla düşünmüyor ve asla sevmiyorlardı. Ya da sevgi ve düşünceleri bir kuklanınki kadar cansız oluyordu.

Savaş boyunca iyi yapıtlar çıkarmış Rus şairleri yeniden sıkıcı şeyler yazmaya başlamışlardı. Arada iyi bir şiir görülüyorduysa da bu çoğunlukla savaş üzerine oluyordu, çünkü savaşı işlemek daha kolaydı.

Şairler fabrika ve inşaat alanlarını gezip, görüyor ama onları çalışır hale getirenlerden çok makinalar üzerine yazıyorlardı. Makinalar okuyabilseydi, bu şiirleri il-

ginç bulabilirlerdi. Ama insanlara hiç de ilginç gelmiyordu.

Bir kitabın kaç tane basılacağına, talebe göre değil de şairin yetkililer gözündeki yerine göre karar veriliyordu. Sonuçta kitapçı dükkanları, kimsenin istemediği kitap yığınlarıyla dolup taşıyordu. Satılanlar yalnızca, Şipaçev'in «Aşk Üzerine Dizeler'i ile Simonov'un savaş dönemi üzerine lirik şiirlerinin yeni baskısıydı. Genç Vanşenkin'in bir çocuğun ilk aşkını anlatan basit, duygulu bir şiiri, endüstriyel-tarımsal şiirler ortamında neredeyse olay yarattı. Vinokurov'un genel düzgünlüğü içinde, güzel bir biçimde işlenmiş karmaşası olan şiirleri hemen kapışıldı. İnsan sıcaklığı vardı çünkü onlarda. Ama genel durum değişmedi. Şiir istenmiyor ve sevilmiyordu. Yaşlı şairler susuyordu ve bu sessizliklerini kırdıklarında da daha kötü oluyordu. Savaşın ortaya çıkardığı, bunca umut veren şairler kuşağının hızı kesilmiş, tükenmişti. Barış dönemindeki yaşam, cephedekinden çok daha karmaşık hale gelmişti. En büyük Rus şairlerinden ikisi, Zabalotski ve Smelyakov toplama kamplarındaydılar. Genç şair Mandel (Korzavin) sınır dışı edilmişti. Mandel'in adı Rus şiir tarihinde anımsanacak mı bilmiyorum ama Rus sosyal düşünce tarihinde kesinlikle anılacaktır. Stalin hayattayken, Stalin'e karşı açıkça şiirler yazan ve okuyan tek şairdi o. Onun canını kurtaran da şiirlerini açıkça okuyuşu oldu herhalde. Çünkü yetkililer sonunda onun çıldırmış olduğuna karar verdiler. Bir şiirinde Stalin için şunları yazmıştı:

Orada, Moskova'da
Karanlığın girdabında
Kaputa sarınmış
Sert ve Zalim bir adam
Pasternak'ı anlamadan
Karlara bakıyordu

Basında çıkan «Seninle aynı yolda yürümeyeceğiz, Leonid Martinov!» başlıklı tek bir makale, bu büyük şairin şiirlerinin bir süre basılmayacağım duyuruyordu. Pasternak ve Anna Ahmadova yalnızca çeviri yapıyorlardı. Çok ender şiir okuma günleri düzenleniyor ve halk bunlarla hiç ilgilenmiyordu. Şiir yazan bazı şairler de okuyucuyu çekmek için değil, Stalin ödülünü kazanmak için yazıyorlardı.

Bir keresinde, tesadüfen, Yazarlar Birliği yönetim kurulu toplantısında bulundum. Ödül için aday gösterilecek yazarların adları tartışılıyordu. Tartışmanın ticari biçimi beni şoke etti.

Bana öyle geliyordu ki bir kitabın en önemli yanı, yani, halkın ona gereksinme duyup duymadığı noktası unutuluyordu. Tvardovski'nin bir şairi savunanları rezil etmek için ayağa fırlayıp «Niye onun için zamanımızı boşa harcıyoruz. Bir köy öküzüne bile böyle şiir yazmayı öğretebilirim. Hem de hiç zaman harcamaya gerek kalmadan.» dediğini çok iyi anımsıyorum.

Şairin adaylığı kabul edilmedi. Tvardovski'nin bu sözlerinden sonra acaba o şair neler hissetti? Utanç mı? Üzüntü mü? Kendinden kuşku mu? Hayır, bunların hiç birini. Gözleri kinle parladı ve kendi kendineymiş gibi ama orada bulunan herkesin de duyabileceği bir biçimde homurdandı: «Merak etmeyin, nasıl olsa bir gün kazanacağım.»

Bir Stalin Ödülü çok şey demekti: Binlerce yeni baskı, gazetelerde fotoğraflar ve heyecanlı makaleler, bazı resmi görevlere atanma, bir araba, bir apartman dairesi —sırada beklemeksizin— ve hatta bazan bir de yazlık ev. Pek çok şair ve yazara, kendilerine ödül kazandıran kitaplarının, halk tarafından okunuyor ya da okunmuyor olması vız geliyordu. Onları yalnızca ödül ilgilendiriyordu.

Ancak, herkesi böyle davranmakla suçlarsam haksızlık etmiş olurum. Çoğu yazar da ödülde gözü olmadan yazmış, yine de bu ödülü kazanmıştır. Yine de bu işi meslek edinen çok kişi tanıyorum.

Yazarlar Birliğinde altın ve gümüş madalya karmaşası sürerken, ta eskilerde, 1940 larda tek bir şiirini yayınlatabilmiş muhteşem şair Borus Slutski, Moskova sokaklarında, o kendine özgü kusursuz asker adımlarıyla dolaşıyordu. Gariptir ama, ödülün sinirli adaylarının hepsinden daha sakin görünüyordu.

Sakin olmamak için bir nedeni yok gibiydi. Otuz beş yaşında hâlâ yazarlar birliğine kabul edilmemişti. Radyoya kısa metinler yazarak para kazanıyor ve ufacık kiralık bir odada ucuz konserve yiyecekler ve kahve ile yaşıyordu. Çalışma masasının çekmeceleri, hüzünlü, acı, zorlu, bazan Baudelaire'inkileri andıran ürkütücü şiirlerle tıka basa doluydu. Çoğu daktilo edilmiş hazır bekliyordu ama bunları bir yayıncıya götürmenin hiç bir anlamı yoktu.

Slutski yine de sakindi. Çevresini daima genç şairler sarardı ve o, onlara geleceğe güven aşılardı. Bir keresinde, en iyi şiirlerim geri çevrildiği için kendi kendime acıyarak sızlanırken, sessizce masasının çekmecesini çekti ve bana içindeki bir yığın el yazısı ile yazılmış müsvettelerini gösterdi.

«Savaşta döğüştüm,» dedi «Kurşun delikleriyle kalbura döndüm. Bu şiirlerim çekmecemde dursun diye savaşmadım ben. Ama her şey değişecek. Bizim günümüz de gelecek. Bütün yapacağımız şey o günü beklemek ve o gün için çekmecelerimizde ve yüreklerimizde bazı şeyleri hazır tutmaktır. Anladın mı?»

Anlamıştım.

Yazmayı sürdürdüm. Yazarken de gelecek «günü» düşünüyordum, şiirlerimin basılıp basılmayacağım değil.

* * *

Yalnızca şiir yazmakla kalmayıp aynı zamanda çeşitli edebiyat tartışmalarına da katılıyordum. Söylenen yalanları, işlenen boş ve anlamsız konuların yanlışlıklarını açığa vuruyor ve suçluyordum. Hiç de topluluk önünde konuşma deneyimim yoktu. Bir keresinde sesim çatallaştı, ve birden horozu andıran bir viyaklama çıktı ağzımdan. Dinleyicilerden bir kahkaha koptu. Kıpkırmızı oldum ve konuşmamın geri kalan kısmını bir iki dakika içine sıkıştırıp kestim. Bir başka seferinde de, iki kez Stalin Ödülü'nü kazanmış, Pravda'da süprüntü diyebileceğim değersiz bir şiiri yayınlanmış bir şaire çatarken, ak saçlı ve tanınmış bir şair olan başkan, zamanımı doldurduğumu söyleyerek konuşmamı kabaca kesmişti. Hala beş dakikam olduğunu biliyordum ama çocukluğumdan beri portrelerinden tanıdığım bu ak saçlı adamın yalan söyleyebileceği aklımın ucundan bile geçmemişti. Sıkılarak kürsüden indim. Sonradan gerçekten de yalan söylediğini anladım.

Yazarlar birliğinde çoğunluğun iyi ve dürüst olduğunu biliyordum. Ama yetkili durumunda olan bazılarının yeteneksiz ve şerefsiz olduklarını da anlamamak olanaksızdı. Çok özel bir oyun yazarı (burada adından söz etmeyeceğim çünkü adını ağzıma almak bile beni hasta ediyor) tiyatro bölümünün başkanıydı ve edebiyat madalyaları ile donatılmıştı. Daha sonraları oyunlarını bir takım «Hayaletlerin» yardımıyla yazdığı anlaşılmıştı. Yazılmış oyunlara imza atarmış meğerse.

Ne yazık ki bazan bunun gibi insanlar, edebiyat politikasını saptıyorlar, ve buna Yahudi düşmanlığı gibi leş kokuları bulaştırıyorlardı.

Şunu belirtmek isterim ki Yahudi düşmanlığı Rus halkı için hiç de doğal değildi. En azından diğer topluluklardan daha olağan karşılamazlardı bunu. Yahudi düşmanlığı her zaman aşılanmıştır. Rusya'da Çarlık döne-

minde yapay olarak alevlendirilmişti. Stalin döneminde de aynı biçimde harekete geçirilmiştir. Lenin'in öğretilerini her şeyden daha değerli tutan hem bir Rus, hem de bir insan olarak, Yahudi düşmanlığı, her zaman, bana iki misli itici ve iğrenç gelmiştir. Kaderin bir cilvesi ile ayırdetmeksizin okul arkadaşlığı yapmak zorunda kaldığım şair K, ılımlıca bir deyimle, Yahudi düşmanlığına kapılmıştı. Bund* ile başlayıp, Troçki'ye dek süren tüm oportunizm tarihinde, belirli bir Yahudi temelinin olduğuna beni inandırmaya çalıştı. Sesim kısılıncaya dek onunla tartıştım. «Politik açıdan ileri görüşlü» olmamakla suçladı beni.

Böyle bir tartışmadan sonra geceyi benim evimde geçirdi. Ertesi sabah onun sevinç çığlıkları ile uyandım. Üzerinde yalnız donuyla, elindeki gazeteyi havada sallıyor ve bir tür Afrika savaş dansı yapıyordu. Elindeki gazetede «Doktorlar suikasti»nin ortaya çıkarıldığı ve suikastçıların tutuklandığı haberi vardı.

«Gördün mü? Sana söylememiş miydim? Yahudiler, hemen hepsi Yahudi bunların!»

Kabul etmeliyim ki habere inanmıştı. Çok canım sıkılmıştı ama bu beni Yahudi düşmanı yapmaya yetmezdi. K'nın mutluluğu hiç hoşuma gitmedi.

Aynı gün K ile birlikte Devrim ile ilgili bir film izlemeye gittik. Odessa'daki Yahudi soykırımı ile ilgili bir sahne vardı. Küçük esnaf ile suçlular, ellerinde kanlı ve Yahudi çocuklarının saçları ile yapış yapış olmuş kaldırım taşlarını taşıyarak, ve «Yahudileri öldürün-kurtarın rusyayı» diye bağırarak perdede ordan oraya koşuşuyorlardı. Şair arkadaşıma doğru eğilerek «Sahi, bunlar gibi mi olmak istiyorsun?» diye sordum.

---

* Bund: Yahudi Sosyalist örgütü.

Sert bir şekilde geri çekildi ve soğuk bir sesle: «Biz diyalektik materyalistiz. Geçmişteki her şeyi atamayız Zenya.»

Gözleri nefret saçıyordu.

Paltosunun yakasındayda Komsomol rozeti parlıyordu.

Dehşetle ona baktım; ne biçim bir adamdı bu yanımda oturan? Anlayamıyordum.

Henüz yirmi dört yaşındaydı. Çarlık zulmü altında büyümemişti. Uluslararası birlik ve beraberlik ilkelerine dayalı Sovyet rejimi döneminde yetişmişti. Masasının önündeki duvarda Lenin ve Mayakovski'nin resimleri asılıydı. Sosyalizm ve Yahudi düşmanlığı gibi birbirini asla kabul etmeyen iki düşünceyi, nasıl benliğinde birleştirebiliyordu?

Şimdi, aradan tam on yıl geçtikten sonra anlıyorum ki, Stalin'in en büyük suçu emir vererek insanları tutuklatması ve kurşuna dizdirmesi değildi. En büyük suçu insan ruhunu çökertmesiydi. Kuşkusuz Stalin, hiç bir zaman, bir teori olarak Yahudi düşmanlığını salık vermedi ama bu teori uygulamalarının doğasında vardı. Aslında teori olarak gurursuzluğu, kariyerizmi, ispiyonculuğu, zalimliği, bağnazlığı ya da iki yüzlülüğü de salık vermemişti. Ama uygulamalarında dolaylı olarak bunlar da vardı. Bu nedenledir ki şu şair K gibi bazı insanlar, kendilerini en koyu 'Toplumcu' saymalarına karşın, 'Toplum Karşıtı» bir biçimde davranmaya ve düşünmeye başladılar.

Anladım ki, 'Toplumculuk' adına konuşan ama gerçekte anlamını saptıranlar, 'Toplumculuğun' en tehlikeli düşmanları arasındadırlar ve belki de batıdaki 'Toplum' düşmanlarından daha da tehlikelidirler.

O günden beri benim için şair K, bir sosyalizm düşmanı oldu ve bu nedenle benim de düşmanımdır. (Kar-

şılaştığım bazı doğmacılarla benim buradaki tutumum aynı değildir. Onlar kendi düşmanlarını düşmanları sayarlar.)

Anladım ki önümüzde çetin bir kavga vardı, sosyalizmin teoride salık verip de uygulamada kulak asmayanlarla ölümüne bir savaş. Bu kavganın uzun ve zor olacağını önceden görebiliyordum. Her ne zaman 'Toplumcu Öğretiyi' kendi özel tekellerinde sayan insanlar Lenin'in düşüncelerini saptırmakla suçlansalar, dönüp kendilerine saldıranları aynı şeyle suçlarlar.

Şair K, devrimci dikkatimi yitirmekle suçlardı beni. Oysa devrimci dikkat benim manevi kuralım olmuştu. Bu kuralım, diğer yanlışlar için olduğu kadar, Şair K gibi insanlar için de geçerliydi. O bundan hiç kuşkulanmamıştı.

Bu devrimci dikkatimledir ki, binlerce Moskovalı küçücük, sefil kalabalık odalarda üst üste yaşarken, bürokrasinin kaymak tabakasına ayrılan yüksek blok apartmanların yükselişini izledim.

Bu devrimci dikkatimle, basında çıkan, açıkça Yahudi düşmanlığını körükleyen makaleleri okudum.

Bu uyanık devrimci dikkat ile, maaşları yanında, bazan bunun iki misline varan ek ödenek (şu ünlü mavi zarflar) alan bazı özel memurların getirildikleri ayrıcalıklı mevkiler ile, öte yanda düşük maaşlı iş kollarında çalışan ayrıcalıksız memurların sürdürdükleri yaşam arasındaki farkları gözledim. Ve bu önemli gerçekleri gözler önüne sermeye çalıştım.

Yine bu devrimci dikkatle, devlet memurlarının sade vatandaşlara güvensizliklerini ve «yukarıdan» gelen her söze körü körüne inandıklarını gördüm. «Yukarıdakiler daha iyi bilirler» ya da «yukarıdan emir bekliyoruz» gibi ard arda yinelenen sözler ne denli çok yaygınlaşırsa, beni de, o denli çok hiddetlendiriyordu. «Sosyal

anlamda eğer bir «yukarıdakiler» ve «aşağıdakiler» varsa, bu kesinlikle tüm Devrimci ilkelere aykırıdır» diye direniyordu dikkatim.

Ve bu dikkat, bir şeyi ortaya koyamamasına karşın, yine de direniyor ve kulağıma fısıldıyordu:

«Stalin'i sahiden seviyor, ona güveniyorsun değil mi? Ama bir çevrene bak: her odada resimleri asılı. Kürsüde, perdede hep onu gösteriyorlar. Onun adına sayısız övgü şiirleri yazılıyor. Tüm gazeteler, hergün, en az yüz kere ondan söz ediyorlar. Bronz, alçı, ya da mermer heykelleri ile her yerde o var. Lenin böyle bir şeye izin verir miydi? Stalin'in inandığın ideal kişi olmaması mümkün mü acaba? Bütün bu olanlar onun yanılgısı olamaz mı?»

Bu fısıltıları kovuyordum kafamdan ama geri geliyorlardı. Sonunda defettim onları çünkü çok ürkütücüydüler.

Ama içimde bir inanç büyüyordu. Bu inanç bana, kaybolup giden iki dedemin ideallerini boğmak üzere olan bu kiri, pisliği temizlemek için savaşmamı, bunun benim görevim olduğunu söylüyordu.

Şiirimin bu arınma işinde ne rol oynayabileceğini henüz bilmiyordum.

Bu savaşımı, kızgın ve yırtıcı konuşmalar yaptığım edebiyat tartışmaları içinde sınırlı tuttum. Aynı sürede şiirlerim, sakin yumuşak ve içtendi. Ama kuşkusuz böyle şiirler yazmak aynı savaşa bir başka biçimde katılmaktı. Ancak eylemsiz bir yoldu. Sosyal kavgaya katılmak benim yurttaşlık görevimse de, şiirlerimi bunun üstünde tutmam gerektiğini hissediyordum. Bu nedenle de sosyal kavga ile şiirlerim konusundaki düşüncelerim birbirinden farklıydı.

Okuyucular şiirlerimle biraz ilgilenmeye başlamışlardı.

Bir gün, Aşk üzerine yazdığım bir tomar şiirimi Slutski'ye okudum. Beni dikkatle dinledikten sonra, «Hepsi de çok iyi, ama zamanımızda şair olmak için yalnızca «şair» olmak yeterli değildir.» demişti. Ben o zaman Slutski'nin ne demek istediğini pek anladığımı sanmıyorum.

2. BÖLÜM

5. Mart. 1953 de Rusya'yı yerinden oynatan bir olay oldu. Stalin ölmüştü. Yaşamın öylesine ayrılmaz bir parçası olmuştu ki onu ölmüş olarak düşünmek hemen hemen olanaksızmış gibi geliyordu.

Tüm ülke bir çeşit felce uğramıştı sanki. Her şeyin Stalin'in kontrolunde olduğuna inandırılarak eğiitlen halk, onsuz ne yapacağını şaşırmış bocalıyordu. Tüm Rusya ağladı. Ve tabi ki bende. Keder gözyaşlarıyla içtenlikle ağladık. Belki de geleceğe duyulan korkunun gözyaşlarıydı bunlar.

Yazarlar birliğindeki bir toplantıda şairler, ikide bir hıçkırıklarla sözleri kesilerek Stalin'i öven şiirlerini okudular. İri yarı, güçlü bir adam olan Tavardovski'nin bile şiir okurken sesi titriyordu.

Stalin'in cenazesini görmeye gidişimi hiç bir zaman unutamayacağım. Trubraya Meydanındaki kalabalığın arasındaydım. Birbiri üstüne yığılmış on binlerce insanın soluğu öylesine kalın bir beyaz bulut halinde yükseliyordu ki, Mart ayındaki çıplak ağaçların yalnızca sallanan gölgeleri görülebiliyordu bu bulutun üzerinde. Dehşet verici, acayip bir görüntüydü. Bu insan seline akınlar halinde yeni insanlar karışıyor, basınç gittikçe artıyordu. Kalabalık korkunç bir girdaba dönüştü. İtilerek bir trafik lambasına doğru sürüklendiğimi farkettim. Direk acımasızca yaklaşıyordu. Birden genç bir kızın di-

rekle kalabalık arasında sıkıştığını gördüm. Acıdan yüzü kasılmış, çığlıklar atıyordu. Ancak diğer bağırışmalar ve inlemeler arasında sesi duyulmuyordu. Kalabalığın bir dalgası beni genç kızın üzerine doğru itti; trafik direğinin üzerinde incecik kemiklerinin kırılış sesini duymadan bütün vücudumda hissettim. Dehşet içinde gözlerimi kapadım. Bir çılgınmki gibi dışarı fırlamış çocuksu mavi gözlerinin görünüşü dayanamayacağım kadar dehşet vericiydi. Kalabalık beni aldı ve sürükledi. Dönüp baktığımda genç kız artık görünmüyordu. Kalabalık altına almış olmalıydı zavallıyı. Onun korkunç bir trajediyle son bulduğu direğe bir başkası yapışmıştı. Yeni kurbanın vücudu burkulmuş, kolları çarmıha gerilmiş gibi iki yana açılmıştı. O sıra yumuşak bir şeylere bastığımı hissettim. Bir insan vücuduydu bu. Hemen ayaklarımı yukarı çektim, kalabalık beni taşıyordu. Uzun boyum beni bu izdihamdan kurtarıyordu. Kısa boylu insanlar soluksuz kalarak düşüyor ve ayaklar altında can veriyorlardı. Bir yanda evlerin duvarları ile öte yanda askeri kamyonlar arasında sıkışıp kalmıştık. «Çekin şu kamyonları yolun üzerinden», diye haykırdı insanlar. «Çekin şunları burdan.»

Çaresizlikten ağlamak üzere olan genç sarışın bir polis görevlisi «Çekemem! Emir böyle!» diye bağırdı, kamyonların birinin arkasından. Ve insanlar kalabalığın baskısıyla hızla kamyonlara çarptılar. Başları ezildi. Kamyonların yanları kana bulanmıştı. Birden, bir kişinin aptallığı yüzünden insanlar ölürken «emir böyle» denebilmesine ve böyle bir kavramın doğmasına olanak sağlayan her şeye karşı korkunç bir nefret duydum. Yaşamımda ilk kez gömdüğümüz bir adamı nefretle andım. Bu felaketin sorumluluğundan arınamazdı. Cenaze törenindeki kargaşaya ve kan seline, bu «Emir böyle» neden olmuştu. Bir kere daha anladım ki insan hayatı tehlike-

deyken asla emir beklenmemelidir. Harekete geçmek gerekir. Nasıl yaptığımı bilmiyorum ama var gücümle yumruklarımı ve dirseklerimi kullanarak, insanları ittiğimi ve bağırdığımı farkettim.

«Zincir yapın! Zincir yapın!»

Önce beni anlamadılar. Sonra jeolojik araştırma günlerinden belleğimde kalan en ağıza alınmaz küfürleri savurarak yanımda duranların ellerini zorla çekip birleştirmeye başladım. Derken bazı iri kıyım gençler de bana yardım etmeye başladılar. Artık insanlar da anlamışlardı. Elele tutuşarak sıralar oluşturdular. Güçlü gençlerle birlikte işimize devam ediyorduk. Girdabın hızı azalıyordu. Kalabalık vahşi bir hayvan gibi olmaktan çıkmış, durgunlaşıyordu. «Çocuklar ve kadınlar kamyonlara» diye bağırdı gençlerden biri. Ve kadınlarla çocuklar, başlarımız üzerinde elden ele geçirilerek kamyonlara taşındı. Eller üzerinde yukarı kaldırılmış bir kadın çılgınca çırpınıyor ve bağırıyordu. Onu teslim alan genç polis görevlisi, beceriksizce sakinleştirmeye çalışarak saçlarını okşuyordu. Kadın bir kaç kez titredi sonra hareketsiz dondu kaldı. Polis saman rengi kafasından şapkasını çıkardı, kadının yüzünü örttü ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

Biraz ileride kuvvetli bir girdap daha vardı. İri kıyım gençlerle beraber yol açtık ve yine en adi küfürleri savurarak ve yumruk atarak, hayatlarını kurtarmak için onların da zincir oluşturmalarını sağladık.

Sonunda polisler de bize yardım etmeye başladı.

Ortalık durulmuştu.

Bu zorlu kuvvet gösterisinden sonra, mendiliyle yüzünü kurulayarak bir polis komiseri yanıma yaklaştı. «Sen polis olmalısın, Yoldaş. Senin gibiler çok işimize yarar,» dedi.

«Olur, düşünürüm.» dedim hırsla burnumdan soluyarak.

Nedense artık gidip Stalin'in cenazesini görmek içimden gelmiyordu. Sıraları oluştururken yardım eden gençlerden biriyle oradan ayrıldık. Bir şişe votka aldık ve bizim eve doğru yürüdük.

«Stalin'i gördün mü?» diye sordu annem.

«Evet,» dedim anneme soğukça, arkadaşla bardaklarımızı tokuştururken.

Aslında anneme yalan söylememiştim. Görmüştüm Stalin'i. Çünkü bu olup biten her şey Stalin'in ta kendisiydi.

* * *

O gün, yaşantımın, dolayısıyla da şiirimin bir dönüm noktası oldu. Anladım ki bundan böyle, bizim adımıza, bizim için düşünen hiç kimse olamazdı. Hiç kimsenin bizim adımıza düşünmeye hakkı yoktu. Bundan sorumlu da tutulamazdı. Daha önceleri gerçekten de böyle, bizim yerimize düşünenler hiç oldu mu olmadı mı emin değilim ama bundan böyle hiç olamayacaktı. Şimdi, kendi kendimize, derin derin düşünmemiz gerektiğine inanıyordum. Yalnız kendimle ilgili değil tüm ülkemle ilgili bir sorumluluk duygusu üzerime çökmüştü. Bu sorumluluğun ezici ağırlığını omuzlarımda hissediyordum. Stalin'in suçluluğunu tüm boyutlarıyla ve kesinlikle anladığımı söylemek istemiyorum. Bir yere kadar hâlâ gözümde büyütüyorum onu. Stalin'in suçlarının çoğu henüz bilinmiyordu. Ama bir şey benim için apaçık ortadaydı. Rusya'da pek çok sorun baş vermişti. Bunları çözümlemeye çalışmaktan kaçınmak bile başlıbaşına bir suçtu.

Sonra şiiri düşündüm. Hem kendi şiirimi hem de genelde Rus şiirini.

Rus şairleri, belki de, bir çok ulusun şairlerine oranla, daha çok politikayla iç içedirler. Daha çok dikkate değer politik bir ruhsal yapıya sahiptirler. Örneğin, içten duyguların en derin inceliklerini yansıtabilen Puş-

kin, aynı zamanda en keskin politik şiirlerin yaratıcısı da olabiliyordu.

Ve yüreklerimiz şeref için çarparken
İçimizde ışıyorken özgürlük
Adayacağız bilinçlerimizi vatana
En soylu uğraşlar için

O dönemin genç ve ilerici Rusyası için tümüyle devrimci bir programdı bu. Hernekadar bu dizeler bugüne dek çok yinelendiyse de bu günkü Rus gençliğinin programı da budur.

Rus tiranlarının, Rus şairlerini kendilerinin en tehlikeli düşmanları saymaları boşuna değildir. Puşkin'den korktular; Lermontov'dan korktular ve daha sonraları Nekrasov ödlerini patlattı. O gün olduğu kadar bugün de geçerli olan şu dizeleri yazan Nikolay Nekrasov'du.

Şair olsan da olur, olmasan da.
Ama bir yurttaş olacaksın mutlaka.

Hatta lirik bir şair olarak inanılmaz bir gücü olan Alexander Blok bile, kadın denen o sonsuzadek sürecek anlaşılmaz ile uğraşmayı unutup, vatanıyla ilgili, geleceğe yönelik, yerinde şeyler söylemiştir.

Sonunda Mayakovski'de bunların tümü en büyük ve devrimci ölçüde birleşti.

«Kalemin süngüyle bir tutulmasını istiyorum...»

Bir Rus'a göre «şair» sözcüğü ile «savaşçı» sözcüğü eş anlamlıdır. Rus şairleri her zaman ülkelerinin geleceği ve adaletin savaşçıları olmuşlardır. Bu şairler Rusya'nın düşünmesine, Rusya'nın tiranlarıyla savaşmasına yardımcı olmuşlardır.

Stalin'in ölümünden sonra, Rusya manevi yaşamda çok güç günler geçirirken, kendime özgü, şiirsel Japon bahçemde seçkin çiçekler yetiştirmeye hakkım olmadı-

ğına inanmıştım. Ve büyük Rus şairleri şiirleri ile örnek oldular bana. Politik şiirin en canlı ve en içten şiir olduğunu gösterdiler. Ancak şiirin bu özelliğini koruyabilmesi için şairin tüm yüreğini ve tüm yeteneğini şiirine aktarması gerekir.

Yurttaşlarının zor günler yaşadığı bir dönemde şairin yalnızca doğayı, kadınları yada evrensel keder'i yazması bir tür ahlaksızlıktır.

Çünkü Rusya zor günler geçiriyordu.

* * *

«Doktorlar Suikasti» ne karışan doktorlar serbest bırakılmışlardı. Bu haber, genelde onların suçlu olduklarına inanan kesimi şaşkına çevirdi. Her şeye inanıp güvenen Rus halkı ise çok fazla güvenmenin tehlikeli olabileceğini anlamaya başlıyordu.

Beria'nın akbaba suratını gördüm. Atkısıyla yarı yarıya gizlediği suratını, kaldırımın kenarından yavaşça sürdüğü arabasının camına yapıştırmıştı. Gece için bir kadın avlamaya çalışıyordu... Aynı adam halkın önünde 'rejim' üzerine heyecanlı söylevler verirdi.

Bu adamın kafasına sıkılan kurşun adaletin yerini bulmasıydı-ama çok geç. Ne yazık ki adalet, her zaman geciken bir tiran gibidir.

Uzak toplama kamplarından salıverilen, özgürlüklerine kavuşmuş mahkumlar geri dönüp Moskova sokaklarında görünmeye başlamıştı. Onlarla birlikte, yapılan haksızlıkların dev boyutları ile ilgili haberler de ulaşmaya başladı.

İnsanluar düşünceli ve gergindi. Bu gerginlik her yerde hissediliyordu ve kadınımsı yüzlü, konuşma dersleri almış Melenkov'un, daha çok yiyecek, daha çok giyecek vadeden konuşmaları bile bunu hafifletemiyordu.

Komşumuz olan bir fabrika işçisi «Farzedelim ki

karnımızı pastayla tıka basa doyurduk. Üzerimize yeni giysiler giydik. Onlarla nereye gideceğiz?» diye sormuştu alaylı alaylı.

Rus halkının istediği, birisinin onlara nasıl yaşayacaklarını açıklıkla ve ciddiyetle söylemesiydi. Ve bu halk «yaşama» kavramını hiç bir zaman yiyecek, giyecek ve barınma gibi basit şeyler düzeyine indirgememiştir.

Tümden şaşkına dönmüştüm.

Halka söylenmesi gerekli çok önemli bir şeyin olduğunu biliyordum ama henüz bunun ne olduğunu ifade edemiyordum.

Önceleri bu gerginliğin, yalnızca Moskova'da, politik olayların ard arda dalgalar halinde çalkalandığı başkentte olduğunu düşündüm. Belki de barış ve ruhsal denge diğer kentlerde sarsılmamıştı. Zima kavşağına giden trene bindim. Beni korkutan sonuçlara varan düşüncelerimden kaçmak istiyordum. Ama daha yolda, trende, yanımda oturan bir gurup mühendis ve tarımcı aynı kuşkuyla acı çekiyordu.

Zima'ya vardığımda, birisi bölgesel taksi şirketinin yöneticisi, diğeri, çilingir olan iki dayımın bana sordukları ilk soruda da, yine, aynı düşüncelerle karşılaştım. Bana üzüntü veren sorularıma yanıt bulmak için gelmiştim doğduğum yere, ama onlar benden aynı soruların yanıtlarını bekliyorlardı. Tüm Rusya, Baltık'tan Pasifik'e, binlerce mil uzanan bir kuşku denizine dönüşmüştü.

Basında «basit Sovyet insanı» imgesi yaratılıyordu. Onunla ilgili şarkılar besteleniyor, kitaplar yazılıyor ve filmler yapılıyordu. Politik söylevlerde bu «basit Sovyet insanı» ndan gururla söz ediliyordu. Ancak onun «basit» olmaktan ne denli uzak olduğunu görüyordum. Ve bu özelliği, onu, benim yüreğimde, benim gözümde daha da değerli kılıyordu.

Bir sürü değişik soru duvarlardaki yazılara benzi-

yordu. Sloganların ateşten harfleri, hem Moskova'nın yüksek binalarının mermer duvarlarında, hem de Sibirya'daki kulübelerin tahta duvarlarında parlıyordu.

Bir şiir yazmaya başlamıştım; «Zima Kavşağı» Şiirin sayfaları aynı soruların rahatsız eden alev alev parlaklığım yansıtıyordu. Olup bitenin özüne varmak istiyordum.

Biliyordum, bir şeyler yıkılıyordu.

Ama aynı zamanda, yavaş yavaş özgürlüğünü yeniden kazanmaya başlayan Rus halkının doğasından gelen, o yüce 'ruhsl güç'e yaklaşıyordum.

Hayır, Rusya yıkılan Babil değildi.

Rus toprakları üzerinde yerle bir olan Babil, körükörüne baş eğme alışkanlığı ve kör inanç üzerine kurulmuş, yaldızlarla bezenmiş bir yalanlar kentiydi.

Kör bir insanın yeniden görmeye başlaması gibi bir şeydi bu.

Kendi evlerinde bile susmaya alışmış olan halk artık konuşmaya başlamıştı; hatta en 'hassas' konularda bile tartışabiliyorlardı.

Ama onları kör bir inançtan, tam bir inançsızlığa sıçrayış tehlikesi tehdit ediyordu. Bu özellikle gençler için büyük bir tehlikeydi.

Bir keresinde, 1954 yılında Moskova'da, bir akşam bazı öğrenci arkadaşlarla bir aradaydık. Elma şarabı içiyor, patlıcan ezmesi yiyor, şiir okuyor ve tartışıyorduk. Birden, on sekiz yaşlarında bir kız, altmış yaşında bir vantrilog'un boğuk sesiyle; «Devrim ölmüştür,» dedi.

Bunun üzerine, yuvarlak çocuksu yüzlü, kızıl saçları kalın bir örgü yapılmış, on sekiz yaşlarında bir başka kız kalkıp: «Kendinden utanmalısın!» dedi. Çekik Tatar gözleri çakmak çakmak olmuştu. «Devrim ölmedi, Devrim hasta, ve biz yardım etmeliyiz.»

Bu Bella Akmadulina'ydı. Bir kaç hafta sonra onunla evlendim.

Bella yetenekli bir şairdir. Bence tüm Rus kadın şairleri arasında belki Ahmadova ya da Tsvetayeva'dan sonra ikinci gelir.

«Zima Kavşağı» şiirimin ilk dörtlüklerini Bella'ya, onun her an şaşkınlıkla titreşen Tatar gözlerine okudum. Gençleri «şüphecilik» ten korumanın tek çıkar yolunun devrimci düşüncelerimizi yeniden arındırmak olduğunu, bu gözlere anlatmaya çalıştım. Beni anlamıştı o gözler. Gençler bu savaşta silahsız bırakılmamalıydı. Yarınlar için savaşacakları bu kavgalarında ellerine silah verilmeliydi.

O günlerde, Stalin döneminde neredeyse tabu sayılan kişisel ve içten şiir kabuğunu kırdı; gazete ve dergiler bu şiirlerle dolup taşmaya başladı. Ama çok geçmeden tutulmaz oldu. Ülkemizde ortaya çıkan büyük olaylar karşısında, çocuksu bir uğraş gibi görünüyordu.

Bir sürü flütümüz vardı. Oysa bize şimdi borozan gerekliydi.

Martinov'un kitabı en sonunda basılmıştı. Kitap aslında tam bir flüttü ama gençler ondan bir borozan çağrısı duydular, çünkü, çoktandır tutkuyla duymak istedikleri bir şeydi bu. Belki de benzetme ve imgelerinin karmaşıklığı, gençlerin, şiirlerin içeriğinden çok daha fazlasını algılamalarına neden oluyordu. Kendisinin de şaşırıp kalmasına karşın, lirik şair Martinov'un sesi, o günlerin çalkantıları arasında politik bir şairin sesiymiş gibi yankılar yarattı. «İnsanı şaşırtacak güçte bir yankı,» diyordu Martinov kendi kendine. «Ne günlere kaldık.»

Gerçekten de, yumuşakça söylenen bir 'gerçek' bile, politik yansımayla kükreyişe dönüşüyordu.

Slutski basılmaya başlandı. En iyi şiirlerinin çoğu hâlâ elden ele dolaşıyordu. Bir bakıma, belki de sırf bu

nedenle, basılan yapıtlarından politik anlamlar çıkarılıyordu.

Fakat bana öyle geliyordu ki, daha açık, daha keskin birşeyler gerekliydi. Kuşkusuz, güzel söz söyleme çabasına düşme tehlikesi vardı. Ama bir gün şair Sukonin ile ilk devrimci şiirlerin derlendiği bir antolojiyi karıştırırken ,açıkça sözsel sanat yapılarak yazılmış olduklarını gördük. Buna karşın antoloji yine de son derece güçlüydü.

O zaman çeşitli biçimlerde söz sanatı olduğunu anladım. Bu şiirlerdeki, «Devrim,» «Sovyet Rejimi,» «Bir Mayıs Bayramı» gibi sözler ilk günlerindeki coşku ve arınmışlığı taşıyordu. Bayrağımızın aslında temiz olduğunu ama bazı kirli ellerin onu kirlettiğini anladım.

Bayrağımızdan lekeleri silip çıkarmak, ve devrimci düşüncelerimize başlangıcındaki anlamlarını kazandırmak bizim görevimizdi. Bunun için de şiirlerin, devrim bildirileri gücünde ve basitliğinde yazılması gerekiyordu.

Diziler halinde yazdığım ilk politik şiirlerimi, Devrimci düşüncelerin arındırılması konusuna ayırdım.

Bir şiirde, Bir Mayıs Bayramındaki gösteri yürüyüşü sırasında, Kızıl Meydan'da yürüyüş yapan birliklere, hoparlörle talimat verilirken ortaya çıkan gerçek bir olayı anlatmıştım.

Lütfen susun!
Sırayı koruyun!
Çiçek yok mu?
Nerede bu çiçekler?

Şiir boşu boşuna editörden editöre dolaştı durdu. Ve bir ara, uzun zamandır görmediğim şair K'nın eline düştü. Çalışmakta olduğu derginin yazı işlerinin bulunduğu koridorda onunla karşılaştık. Az sonra bir atom savaşı başlayacakmış gibi bir tavırla beni odasına çağırdı.

O şom ağzıyla, «Ne yazdığının farkında mısın?» diye sordu.

«Bir şiir,» diye yanıtladım.

«Bu şiir batıdaki düşmanlarımızın eline düşerse bize karşı kullanabileceklerini anlamıyor musun?»

Bu adamla konuşmak bana sıkıntı veriyordu. Lenin bir keresinde «Düşmanlarımız her zaman bizim masalarımızdan dökülecek özeleştiri kırıntılarını yiyeceklerdir,» demişti. Gerçekten bunu yapacaklardı da. Ama onları durdurmak için ne yapacaktık? Yapılan yanlışlıklar, toplumumuzun başarısızlıkları karşısında susacak mıydık? Güçlü kişiler zayıf yanlarını görmekten korkmazlar. Halkımızın manevi gücüne o zaman da inanıyordum, şimdi de inanıyorum. Bu nedenle de yanlış olduğuna inandığım herşey hakkında açıkça konuşmayı bir görev sayıyorum. Benim yazdıklarım, halkıma duyduğum sevginin, sınırsız güvenin tamamen kendime özgü bir biçimde ifade edilmesidir.

* * *

İlk şiir günü 1955 yılında yapıldı. Daha sonra bu bir ulusal kurum haline geldi. Bu günde bütün şairler Moskova'nın tüm kitapçılarına dağılıp, tezgahların arkasından şiirlerini okudular ve kitaplarını imzaladılar. Bir kaçımız, üniversitenin yakınındaki Mokhovaya Caddesindeki bir kitapçıda şiirlerimizi okuduk.

Başımıza geleceklerden hiç haberimiz yoktu.

Dükkanın içi dörtyüze yakın insanla dolup taşmıştı. Dışarıda, içeriye giremeyen binden fazla insanın oluşturduğu kalabalık, bir ağızdan tempo tutarak «Dışarı! Dışarı!» diye bağırıyordu.

Kelimenin tam anlamıyla, ayaklarımız yere değmeden, kaldırıldık ve üniversitenin merdivenleri üzerine çıkarıldık. Orada şiirlerimizi okumaya başladık. Hepimiz bizlerden önemli bir şeyler beklendiğini hissettik. Aşk

üzerine lirik şiirler alkışlandı ama dinleyicilerin gözlerinde hâlâ beklenti pırıltıları vardı. Benim sıram geldi. Önümde binbeşyüz çift göz. Bella'nın gözleri de bunların arasındaydı. Şair K'nın düşmanlarımız için yazıldığını söylediği şiirimi okudum. Beni dinleyen gençler şiirimi yurdumuza karşı bir saldırı olarak yorumlamadılar. Ulusumuzun ilerlemesini engelleyenlere karşı açılan savaşın bir silahı olarak gördüler o şiiri. Alkışlamak için havaya kalkan bin beş yüz çift el, bu kavgayı desteklediklerini gösteriyordu.

Gençliğin desteği ile yeni üyeleri bizden yana olmaya çağıran şiirler yazdım bir biri ardına. Ukalâlar «yalın sanat»ı bıraktığım için beni kınadılar. Bağnazlar tehdit edercesine 'nihilist' olduğumu söylediler. Ama hiç birine zerre kadar aldırmadım. Benim için önemli olan umutla bekleyerek bana bakan bu genç gözlerdi.

Benim şiirime gereksinme duyduklarını, toplumumuzdaki yanlışlıkları anlatırken onların yaşama olan inançlarını yıkmadığımı, tam tersine güçlendirdiğimi gözledim.

Sovyet basınının, radyosunun ve televizyonunun ülkenin yaşamındaki bu hızlı değişmeye ayak uyduramadıkları açıkça ortadaydı. Ulus kendisi ile ilgili gerçekleri yazarlarından öğrenmek istiyordu.

Edebi eleştiri olayların çok gerisinde kalıyordu.

Roman ve öykü yine yazılıyordu ancak gelişimi çok yavaş oluyordu.

Oysa şiir bir devingenlik, bir akışkanlık içindeydi.

Bir kere şiir romana oranla çok daha kısa zamanda yazılabilir. Ayrıca basılmadan önce toplum önünde okunabilir. Bu nedenle ben de görüşlerimi savunmak için toplum kürsüsünü kendime savaş alanı seçtim. Fabrikalarda, yüksek okullarda, araştırma enstitülerinde, resmi binalarda ve okullarda şiirler okudum. Dinleyicilerimin

sayısı yirmiden, bin'e kadar değişiyordu. O sıralarda konser salonlarında şiir okunmasına hemen hemen hiç izin vermiyorlardı. Ve 1963 yılında şiir dinlemek için Spor Sarayında on dört bin kişinin toplanabileceği hiç aklıma gelmezdi.

Mayakovski ile başlayıp daha sonra terk edilen halk önünde şiir okuma geleneği yavaş yavaş yeniden canlanıyordu. Ama bugünkü boyutlarına ulaşmamıştı henüz. Hatta Mayakovski'nin yaşadığı dönem de bile.

Bunun için uzunca bir zaman ve inatçı bir uğraş gerekti.

Yirminci Kongrede, Parti, Stalin'in suçlarının bir tür dökümünü yaparak halka güvendiğini ve dışardan gelecek düşmanca yanlış yorumlardan korkmadığını gösterdi. Bu tutumuyla Parti benim inançlarım doğrultusunda hareket etmiş oluyordu. Insanlar yalnızca gerçeği istiyorlardı. Kendilerine güvenilemeyeceğini söyleyerek onlardan gerçekleri saklamak bu insanları horlamak olurdu yalnızca. Bu davranışıyla parti benim bu inançlarımı daha da güçlendirmişti.

Stalin'in suçluluğu ile ilgili bazı şeyler bilmeme karşın, Kuruşçev konuşmasını yapıncaya dek suçun bu denli büyük olabileceğini doğrusu hiç düşünmemiştim. Pek çok kişi de benimle aynı durumdaydı. Parti toplantılarında konuşmanın metni okunduktan sonra, üyeler, başları önlerinde uzaklaşıyorlardı. Belki yaşlıların çoğu kendilerine şu soruyu soruyorlardı acıyla: «Hayatlarını boşa mı harcadı bunlar?» Yetenekli yazar Fadeyev, bir partizan olarak İç Savaşta taşıdığı silahıyla kendini vurdu. Onun ölümü de Stalin'in suçlarından biriydi.

Genç kuşağın bir bölümü yalnızca Stalin'e değil, tümüyle geçmişe de kuşkuyla bakıyordu. Ve bu tutumları ana ve babalarının üzüntülerini daha da artırıyordu. Ama kuşkusuz, ana-babadan ana-babaya, çocuktan çocuğa da fark vardı.

Yaşlı kuşak ikiye ayrılmıştı: Cesaretlerini yitirmeden çalışmayı sürdüren, ancak düzeltmek için geçmişin yanılgılarını anımsamaya hazır, kendini bu yola adamış gerçek 'Halk yanlıları' ve de, doğal olarak, kendilerini bu yola en çok adamış olduklarını iddia eden 'dogmacılar.' Ama dogmacılar, Yirminci Kongre tarafından benimsenen «Yaşamın Lenin tarzına göre yeniden düzenlenmesi» olayına yalnızca sahte bir bağlılık gösterdiler. Bu «yeniden düzenleme» kavramı dolaylı bir suçlamaydı. Ancak yıkılan bir şey yeniden yapılabilirdi. Ama bu gerçeği kabullenecek yurttaş cesareti bu adamlarda yoktu. Kabul ederlerse, altlarındaki deri kaplı koltuklardan olabilirlerdi.

Stalin çağının hesabını dengede tutabilmek için ellerinden gelen her hileye baş vurdular; yeni ekonomik düzenlemeyi baltalamaya çalıştılar.

Yüksek memurlara sağlanan «mavi zarf» ve «özel» şoförlü arabalar gibi ayrıcalıkların kaldırılmasına karşı çıktılar. Genç kuşaktan yakınıyorlardı. Tümünü 'nihilist' olmakla, devrim geleneklerine saygısızlıkla suçluyorlardı. Bu gençler dar pantalonlar giyiyor, caz müziğini seviyor ve hatta Hemingway'i okuyor ve Picasso'yu beğeniyorlardı ve bütün bunlar, onların Nihilst olduklarını kanıtlıyordu. Sosyolojik açıdan bakıldığında bu davranışlar burjuva eğiliminin yozlaşmış etkileriydi.

Gerçekten böyle miydi bu gençler?

Bazılarının kinikleştiği doğrudur. Bir ahlaki değerler boşluğunda yaşadıklarını hisseden bu genç erkek ve kızların jiklet çiğnedikleri, kazak ve lastik ayakkabı giydikleri, plak biriktirdikleri, rock'n roll yaptıkları ve bütün bunları Batı kültürüne yöneldiklerini sanarak yaptıkları da doğrudur. Bu gurubun Picasso ve Hemingway'den de pek haberi yoktu, ama Batı basınından çok ilgi görmüşlerdi.

Gerçekte bunlar oldukça küçük bir guruptu.

Genç Sovyet kuşağının en iyileri olan bu insanlar, 'yeniden değerlendirme' dönemini kinikleşmeden atlattılar. Deneyimleri cesaretlerini arttırdı ve güçlendirdi. Bu cesaretle yalnızca babalarının yanlışlarına karşı çıkmakla kalmadılar, aynı zamanda babalarının büyük başarılarını daha da ilerletmek için savaştılar. Sovyetler Birliği'ndeki genç ve yaşlı kuşak arasındaki çatışma Batı basınında çok abartılmıştır. Bazı yaşıtlarımdan burnuma naftalin kokusu gelirken, babam olabilecek yaşta nice insan bana yaşıtım gibi gelmiştir, ve bu hep böyle olacaktır da.

Bana öyle geliyor ki genç olmanın yalnızca bir tek yolu vardır: ruhen genç olmak. Benim kuşağımın ve yaşlı kuşağın en iyilerini, kavgamızda ve çalışmalarımızda birleştiren işte bu gençliktir. Genç kuşağın en iyileri dar pantalon giyebilir, caz müziğini sevebilir, hatta rock'n roll yapabilir belki, ancak bunlar, Devim'e inançlarını hiçbir zaman zayıflatmaz. Hemingway, Remarque, Salinger, Kerouac ve Kingsley Amis'i okurlar, Tennessee Williams ve Arthur Miller'in oyunlarını ve yabancı filmleri seyreder ve Picasso ya da Leger'in sergileri olduğunda sonu gelmek bilmez sıralara girebilirler. Ama bunlar, burjuva kültürünün yanlışlarını eleştirmelerini ve kendi öz kültürleri uğruna savaşmalarını önlemez. Yalnızca zevkleri çeşitlenmiş, ufukları genişlemiştir, hepsi bu. İşte dogmacılar, kesinlikle bunu anlamak istemiyorlar. Bu önüne geçilmez süreci engellemek için gergin uluslararası ilişkiler de dahil olmak üzere her çareye başvurmayı deniyorlar.

Bence, Ilya Ehrenburg'un bu hareket için dikkatsizce ortaya attığı «buzların çözülmesi» deyimi hiç de uygun değil. Basında bir çok kere buna karşı çıktım ve bir kez daha karşı çıkmak isterim. Bir bahar yaşadığı-

mıza hiç kuşku yok. Sert bir bahar, gecikmiş ayazı ve soğuk rüzgarları olan bir bahar. Bir bahar ki sağa bir adım atıyor, sonra sola bir adım, sonra bir adım da geriye, ama ne olursa olsun devam etmeye kararlı ve bir kaç adım ileri gideceğinden emin. Aslında kışın toprağı sımsıkı tutup bırakmak istememesi de çok olağan. Bu işin düzeni bu. Ama kışın karşı ataklarının gittikçe zayıfladığı sezilebiliyor çünkü artık mevsim değişmiştir.

Örneğin, insanlar benim gözden düştüğümü söylemeye başladı ve Fransız dergisi «Paris Match» beni renkli bir biçimde «le poéte maudit de la Place Rouge*» olarak tanıttı. Ama aslında Kızıl Meydan beni hiçbir zaman lanetlemedi. Yalnızca dogmacılar tarafından lanetlendim. İstediklerimi yazıp yayınlamama engel olacak güçleri de yoktu zaten.

«Zima Kavşağı» 1956 da yayınlandı ve «Komsomolskaya Pravda» gazetesinde basılan, eski bir Bolşevik tarafından yazılmış bir yazıyla kudurmuş bir saldırıya uğradı. Ama aynı Komsomolskaya Pravda, şiirlerim için bana bir köşe ayırmıştı. Eleştirmen beni şüpheci olmakla suçluyordu. Ama yurdun her köşesinden gelen binlerce mektup, şiirimin, benim istediğim gibi, yani, bir inanç çağrısı olarak anlaşıldığını gösteriyordu. Beni en çok ilgilendiren de buydu.

Bir sonraki kitabım «Hevesliler Yolu», az eleştiri aldı ama hemen tükendi. Ve benim için en iyi eleştiri de buydu.

1957 Ocak'ında, kişiliğe tapmaya karşı çıkan bir dizi şiirim «Young Guard» dergisi basıldıktan sonra neredeyse yırtılıp çıkartılacaktı. Editörler bir kez daha kafa yormuşlardı anlaşılan. Ama dergi çıkmıştı bir kere. Bir eleştirmen «Nihilistçe» diyerek yıkıcı bir biçimde eleş-

---

«Kızıl Meydanın lanetlediği şair»

tirdi. Eleştirinin yayınlandığı gün, denizde seyreden bir Sovyet gemisinden bir telgraf aldım: «Şiirlerini okuyoruz. Devam et.» İmza «Mürettebat»

Böylece umudumu yitirmedim.

1957'de Yazarlar Birliği'nde Dudintsev'in kitabı «Yalnız Ekmekle Olmaz» üzerine tartışmalar başladı. İlk toplantıda bazı hevesli konuşmacılar yazarı neredeyse yeni bir Leo Tolstoy olarak tanıttılar. Bu aşırı övgüyü beğenmedim çünkü çok zekice tartışılan bölümler olmasına karşın, roman sanatsal açıdan yanlışlarla doluydu. Bir süre sonra bir başka toplantı yapıldı. Bu kez Dudintsev artık bir Tolstoy olmaktan çıkmıştı. Neredeyse bir emperyalist ajandı. Bildiğim kadarıyla onu iyi bir vatandaş ve iyi bir yazar arkadaş saydığım için kalkıp savundum.

Bir kaç gün sonra «derslere düzenli gitmeme» nedeniyle Edebiyat Enstitüsü ile ilişiğim kesildi. Dürüst olmak gerekirse, son dört yıldır hemen hiç düzenli gitmiyordum derslere. Ardından «yabancılaşma» gerekçesiyle ve savunmam bile alınmadan Komsomol'dan çıkarıldım.

Bütün bunlardan sonra yaşam pek parlak görünmüyordu. Tam bu sırada, toplama kampından henüz dönmüş şair Yaroslav Smelyakov'la karşılaştım. Beni çok etkiledi. Üç kez içeri alınmıştı. Üstün yetenekli bir şairdi. Yaşam onu yıkmış, kırmış olmalıydı. Oysa, O, orada toplama kampında, konuşulamıyacak koşullar altında, umut dolu, Devrim'e inanan, yürekli, romantik bir şiir yazmıştı. Bana kalsa, kahramanca bir başarı olarak nitelendirebileceğim bu şiir için ona en büyük Sovyet ödülünü —Lenin ödülünü— verirdim. Toplama kampında bile yaratıcı ruhunu canlı tutabilmiş bu adamı gördükten sonra kendimi bırakıp karamsarlığa düşemezdim.

Şair arkadaşlarım Şıpaçev, Smelyakov, Lukonin, Antalkolski, Mezhirov, Vinokurov, sanatçı Vasilyev ve Nlezvestni ve de manevi değeri yüksek armağanları ve

duygulu mektuplarıyla beni desteklediklerini bildiren okuyucularımdan aldığım cesaretle yazmaya devam ettim.

Komsomol'a yeniden alındım ve ardından Edebiyat Enstitüsü'ndeki bölümün sekreterliğini üstlendim ve bu işi dört yıl yürüttüm.

Ancak eleştirmenler bana saldırmayı sürdürdüler. «Yatak odası lirik şairi», «toy suçluların ideolojik lideri», «soysuz burjuva», «kirli çarşaf aşığı», «su yolu ozanı» gibi etiketler yakıştırmışlardı bana.

Ama güçlü bir Sibirya kökenim vardı benim.

Üstelik yurdumuzun değişen koşulları altında en öldürücü sözcüklerin bile önceden olduğu kadar güçlü bir anlamı yoktu. Şiirlerim hala basılıyordu. Kitaplarım yayınlanıyor ve ben halk karşısında şiirlerimi okumaya davet ediliyordum.

Pek çok genç yeteneğin sürgün verdiği dönemdi. Bu gençlerin çoğu daha sonra ün kazandılar. Önceleri viyolonsel çalan Yury Kazakov benim gibi başlamıştı işe. Amerikalı bir atletle ilgili basit bir öyküsü benim ilk şiirimle aynı sıralarda ilk kez Soviet Sports'da basılmıştı. Çehov tarzında parlak incelikleriyle önemli bir yazar olma yolundaydı. Doktor olan Aksenov hastalarından boş kalan zamanında süper-modern uslübuyla kısa öyküler yazıyordu.

Bella Akhmadulina, uzun ince parmakları arasında kalemiyle sınıfta oturuyor, erkeksi güce kadın inceliği katarak büyük büyük harfli çocuksu el yazısıyla şiirler yazıyordu. Ve onun yanındaki sınıfta bir başka öğrenci, futbol oyunundan yeni gelmiş, toz toprak içindeki kocaman ellerinde kalemi, harıl harıl gazete şiirleri yazmaya çalışıyordu. Şair Bulat Okucava bütün gün sıkıcı müsveddeleri düzeltir, akşamları iki ya da üç arkadaşıyla oturur, votka içer ve gitar eşliğinde lirik türküler söyler-

di. Birkaç yıl içinde bu liriklerinin yazı ve notaya dökülüp, binlerce kasetten dört bir yana yayılacağı hiç aklına gelmemişti.

Zayıf yüzlü, iri gözlü mimarlık öğrencisi Andrey Voznesenski, henüz kimsenin görmediği şiirlerini Pasternak'ın okuması için Peredelniko'ya götürüyordu.

* * *

Pasternak'ı ilk kez 1951 de tanıdım. Peredelniko'daki evine gidip onu ziyaret eden genç şair arkadaşlar, bir süreden beri beni tanımak istediğini söylüyorlardı. Ama en iyi tanışmaların, her zaman, şansa bırakılanlar olduğuna inanmışımdır. Bir gün Yazarlar Birliği, Pasternak'ı görmeye giden bir İtalyan profesöre eşlik etme görevini bana verdi.

Haber veremeden evine gittik.

Bahçeden geçerken birden ağaçlardan birinin ardından çıkıveren bir adam neredeyse bana çarpacaktı. Güneşte yanmış, saçları kırlaşmıştı. Üzerinde beyaz keten bir ceket vardı.

«Merhaba,» dedi yavaşça Elimi sıktı. Kahverengi gözlerinde hafif bir şaşkınlık vardı. Aynı zamanda da, sanki, dünyada beni hiçbir şey şaşırtmaz dercesine bir ifade seziliyordu. Daha elimi bırakmamıştı ki birden gülümsedi ve «Tamam. Sizi tanıyorum. Yevtuşenko'sunuz. Evet. Evet. Tam tahmin ettiğim gibi. İnce, uzun boylu, utangaç değilmiş gibi görünmeye çalışan. Sizinle ilgili her şeyi biliyorum. Edebiyat Enstitüsündeki derslere düzenli gitmediğini, ve de benzeri bir sürü şey. Getirdiğiniz arkadaş Gürcü şair mi? Gürcüleri severim.

Gürcü şair olamadığını, bir İtalyan profesör olduğunu söyledim ve onları tanıştırdım.

«Güzel, çok iyi. İtalyanları da severim. Üstelik tam vaktinde geldiniz. Yemek neredeyse hazır olur. Gelin içeri girelim. Çok acıkmışsmızdır herhalde?»

İlk bakışta, Pasternak kırkyedi ya da kırksekiz yaşlarındaydı. Genel görünüşünde, dalından yeni koparılmış, yaprakları üzerinde hâlâ sabahın çiğ damlalarını taşıyan bir demet leylak gibi parlak ve şaşırtıcı bir tazelik vardı. Çabuk çabuk hareket eden ellerinden tutun da, canlı yüzünde parlayan çocuksu gülümsemesine dek sanki üzerinde ışık oyunları yapılıyormuş gibiydi. Ama biraz da rol yapıyordu.

Bir keresinde Meeyrhold'a şöyle yazmıştı:

Eğer, oyun oynuyabiliyorsan yalnızca
Durma, devam et oyununa!

Aynı şeyi kendisine de söylüyordu.

Ve Pasternak'ın başka dizelerini anımsadım.

Ne yüce bir güç ister
Oyunu sonuna dek sürdürmek
Nehirler gibi
Ve ırmakların akışınca

Bu asık çehreli dönemde, onun gibi gülebilmek, bu yeteneği koruyabilmek, gerçekten de yüce bir ruhsal cesaret gerektiriyordu herhalde.

Belki de bu yetenek onun koruyucusu oluyordu.

İnsanların Pasternak'a tepkileri bir insana gibi değildi. Bir renge, bir kokuya, ya da bir sese tepki biçimindeydi.

Pasternak bir kahkaha attı ve anlatmaya başladı: «Bugün çok komik bir şey geldi başıma. Tanıdığım bir dam ustası beni görmeğe geldi. Cebinden bir şişe votka ve biraz sosis çıkardı ve «geçen gün damınızda bazı onarımlar yaptım, ama sizin kim olduğunuzu bilmiyordum. Sonra bazı dostlar sizin gerçeği simgelediğinizi söylediler bana. Bunu kutlamak gerek. Hadi buna içelim,» dedi. İçtik. Sonra da «Evet, hadi şimdi yolumuzu gösterin.»

İlkin ne demek istediğini anlayamadım. «Ne yolu? Nereye gidiyoruz?», «Gerçek için savaşmanın yolu,» dedi. «Bu yolu göstermek zorundasınız.» Aslında, bildiğiniz gibi, hiç kimseyi bir yerlere götürmeye niyetli falan değilim. Bence şair bir ağaca benzer. Olduğu yerde durur, yapraklarını hışırdatır. Yol göstermesi beklenmez.»

Yan yan bakarak sordu bize: «Siz ne dersiniz? Şairin yalnızca yapraklarını hışırdatan bir ağaç olduğu ve kimseyi bir yerlere götürmek zorunda olmadığı doğru mu, değil mi?»

Bir keresinde, Selvinski, hem Arab'a hem de Arab'ın atına benzediğini yazmıştı. Bunun ne denli doğru olduğunu şimdi daha iyi anlıyordum.

Daha sonra Pasternak, sesli harfleri uzatarak, başını iki yana yavaş yavaş sallayark şiir okudu bize. Kısa bir süre önce yazdığı «Baküs Şenliği» adlı şiiriydi bu:

Bir etek görse
Bırakıp dizginleri atlayacak

Bu dizelere geldiğinde, masa örtüsünün kenarları ile sinirli sinirli oynayan karısına baktı muzipçe. Ve neşeli neşeli içini çekti, vahşi gençliğinin esintisiyle. Hala içinde kaynayan bir gençlik ateşi vardı.

Benden kendi şiirlerimi okumamı istedi. «Düğünler» şiirimle başladım. Pek beğenmedi. Sonra «Başlangıç» ı okudum. Bunu sevdi. Sandalyesinde kıpır kıpırdı. Hoşuna giden bir dize okuduğum zaman bir çocuk gibi el çırpıyordu. Bitirdiğimde sandalyesinden fırladı ve bana sarıldı. Oysa canım sıkılmıştı çünkü Pasternak'ın kulağı pek iyi değilmiş gibi gelmişti bana. «Başlangıç» daha gösterişli, daha yüzeysel bir şiirdi. Sonradan yanıldığımı anladım. İkinci kez karşılaştığımızda «Yalnızlık» şiirimi okudum. Ağlamaya başladı ve «Beni yazmışsın Beni ve hepimizi....» dedi.

Pasternak çeşitli zamanlarda, değişik duygular içinde olan bir insandı. «Başlangıç» ı sevmişti çünkü o anki duygularıyla uyumluydu.

Pasternak'la dört kez karşılaştık. Bir gün bunları uzun uzun yazacağım. Son keresinde hoşçakal derken, beni, Rus geleneklerine göre sertçe öptü. Dudaklarında leylak kokusu vardı.

Pasternak dürüst ve arınmış bir adamdı. Pasternak'ın adını, isteği dışında, soğuk savaşa karıştıran Batılıların davranışları ne denli büyük suç ise, onun adını edebiyatımızın sayfalarından silmeye çalışan bazı yazarlarımızın davranışları da o denli acıdır.

Kesinlikle yurdunu sevmiş ve hiç bir zaman ona zarar vermeyi düşünmemişti. Anlayamadığı çok şey vardı. Ama anlamak istemediği için değil. Anlayamıyordu yalnızca.

Ortaya çıkan pekçok olay onun için sanki zaman ırmağının öte yakasında olup bitiyormuş gibiydi. Garip bir önsezgisi vardı. Şükürler olsun bu önsezgisine ki- ırmağın üzerindeki koyu sis tabakası arkasındaki pek çok şeyi görebiliyordu. Ama çoğu kez ana hatlar bulanıktı ve bazı şeyler tümüyle sis içinde gizlenmişti.

Peredelniko'dan hemen hiç ayrılmadan, ömrünü kırsal bölgede geçirmesi ona kendisiyle ve doğayla başbaşa kalma fırsatı vermişti. Ama kentlerin koşuşturma ve gürültüsünden uzak kalması, bu günkü dünyada süren kargaşanın gerekliliğini anlamasını zorlaştırıyordu. Bunun farkındaydı. Kendi deyimiyle, iki çağı ayıran sınır taşıydı o. Dehanın yüceliği ve trajedisi işte burada yatar.

* * *

1957 yılında, daha sonra yakın dostluk kuracağım iki kişiyle tanıştım. Ressam Yuri Vasilyev ve heykeltraş Ernst Niezvestni. Benden daha büyüktüler. Cephede sa-

vaşmış ve bir kaç kez yaralanmışlardı. Savaştan sonra, körü körüne yerleşmiş akademik tarzı sürdürmek istememişlerdi. Hevesle yeni sanatsal biçimler aramaya başlamışlardı. İstedikleri gibi resim ve heykel yapma hakkını kazanmak için kan döktüklerini söylüyorlardı. Böyle düşünmekte haklıydılar. Ama hiç kimse onların amacını anlamıyordu ve arkadaşlarım zor günler geçiriyorlardı.

Onlarla karşılaşmadan önce resim sanatı hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Empresyonistler hayatımda gördüğüm en modern ressamlardı. Moskova'da Picasso sergisi açıldığında, bir çok Moskovalı gibi ben de gidip sergiyi gezemedim. Sergi için bir bilet bulmak piyangodan bir araba kazanmaktan daha zordu. Kuşkusuz, gazetelerde modern sanat akımları ile ilgili bazı yazılar okumuştum ama bu akım taraftarları tamamiyle ahlaksız, fırsatçı, paragöz ve toplum düşmanı olarak tanımlanıyordu.

Ama yine de ortada iki yürekli adam vardı işte. Savaşta döğüşmüş. Kendilerini Devrime adamış, dürüstlükleri ise hiç kuşku götürmez iki adam. Soyut resim ve heykel yapıyorlardı.

Vasilyev ve Niezvestni yalnızca soyut çalışmıyorlardı. Çok sayıda realistik yapıtları da vardı ama bunların realizmi günün realizmiydi ve o anlamsız akademik Sovyet sanatıyla bir ilgisi yoktu. Aynı sırada soyut sanat denemeleri yapıyorlardı.

Hiç iyi bir Devrimci soyut resim yapabilir mi?

Bir kaç yıl sonra, Küba'da, Kübalı devrimci liderlerden biri bana şu öyküyü anlatmıştı:

Batista sarayına saldırmadan önce bir gurup devrimci emir gelinceye kadar küçük bir evde bir kaç gün beklemişlerdi. Her biri sevdikleri şeyleri yaparak zaman geçiriyorlardı. İlgilendikleri şeyler çeşitliydi. Biri okuyor,

biri şiir yazıyor, diğerleri satranç oynuyordu. Bu devrimciler arasında iki tane de ressam vardı: biri realist, diğeri soyut sanattan yana. Şiddetle, neredeyse yumruk yumruğa gelecek kadar hiddetli tartışıyor ve resim yapıyorlardı. Ama, sonunda saldırı emri geldiğinde, bu iki ressam ülkelerinin geleceği için omuz omuza savaşmaya gittiler ve her ikisi de öldürüldü.

Modern sanatçıları burjuva ideolojisinin çanak yalayıcıları olarak kolayca karalayan tüm dogmacıların bu öyküyü bilmelerini ne kadar isterdim. İnsanlar biraz daha sabırlı olmalı ve daha bir ince eleyip sık dokumalı. Elbette modern sanattan beleş para kazanan vurguncular ve dolandırıcılar vardır ama bunların yanında çalışkan, dürüst sanatçıların da hakkını yememek gerekir. Zaman zaman sanatsal açıdan yanılgılara düşüp arayış içinde olabilirler ama bu onların ideolojilerinde yanlışlık olduğunu göstermez. İdeolojik farklılıklarla sanatsal farklılıkları bir birine karıştırmak yanlıştır. Vasiliyev, Niezvestni, ve diğer genç sanatçılarla kurduğum dostluklar sonucunda bu kanıya vardım. Daha sonra, yurt dışı gezilerim sırasında, Picasso, Max Ernst, Chagall, Miro, Henry Moore ve Braque gibi bir çok batılı sanatçıyla tanıştım ve onların yapıtlarını gördüm. Pek çok konuda onlarla aynı kanıda olmayabilirim ama bunca çok çalışmış ve büyük bir saygıyı hak etmiş bu sanatçıları asla hafife alamam.

Resim sanatına aşık oldum. Şimdi evimin duvarlarında realist, empresyonist, sürrealist ve soyut resimler asılıdır. Bütün bu resimler birbirleriyle uyumsuzluk içinde değiller. Ve benim için burjuva ideolojisi ile bir ilgileri de yok. Bu resimler benim dostlarım. Ne zaman canım sıkılsa gider onlarla sessiz sessiz konuşur, dertleşirim.

Ne zaman sanatla ilgili çeşitli «izm» leri düşünsem,

içlerinde en iyisi realizm gibi gelir bana. Ama benim anladığım biçimiyle realizm yüzlerce, binlerce değerli yönü olan ve simgesel olması gerekmeyen bir gerçekçilik. İnsan, ev, ağaç simgeleri olmasa bile yaşamdan alınarak ortaya konmuş, insan ruhunu harekete geçiren herşeyi 'realizm' olarak görürüm. Diğer yandan, insanlar, evler ve ağaçlar olan ama cansız, benimle iletişim kuramayan bir resim, soyutluktan başka bir şey değildir.

Kanımca realizm ve soyut sanat kavramlarını yeniden tanımlamamız gerekiyor. İnsanla iletişim kuramayan soyut sanata, bu iletişim eksikliği açısından karşıyım.

* * *

Bu sanatçı arkadaşlarım düş kurmayı severlerdi. Yuri Vasilyev, bir gün Beria'nın evinin tamamen kendi emrine verileceğini ve bu kokuşma ve politik kinizm anıtı yerine modern sanat anlayışı ile bir saray yaratacağını düşlerdi.

Niezsvestni Moskova ırmağının kıyısında kendine büyük bir hangar yapacağını, ve bunun içinde büyük bir gizlilikle dev gibi bir özgürlük heykeli yapmaya başlayacağını düşlerdi. Ek katlar yaparak hangarı öylesine yükseltecekti ki heykel hazır oluncaya dek onu herkesten gizleyebilecekti. Ve bir gün, hangarın tahta duvarlarını yıktığında bütün Moskova yarattığı yapıtını görecek ve şaşkına dönecekti. Ve bütün eleştirmenler parmaklarını ısıracaktı.

Bu dostlarım, kil, boya ve gelecek kokuyordu. Esin ve inançlarını bana da bulaştırarak, dur durak bilmeksizin çalıştılar. Eşimden yeni boşanmıştım. Kendimi çok mutsuz ve çok yalnız hissettiğim zamanlarda dostlarının bu çabaları bana güç veriyordu.

Diğer taraftan okurların yapıtlarıma gösterdikleri ilginin günden güne artması da benim cesaretimi artırıyordu.

Okurlarım benim bu özel derin üzüntümü şiirlerimden hissetmişlerdi ve bana sevgi gösteriyorlardı. Mektuplarıyla sevgilerini gösterirken aynı zamanda beni uyarıyorlardı da. Şiirlerime kendi üzüntülerimin yansımasına izin vermememi, kendim ile tüm insanların iç dünyalarındaki deneyimleri arasında kalmamı istiyorlardı. Çok geçmeden yalnızca kendimi düşünmeksizin yazmaya başladığımda, okurlarımla birlikte çalıştığımızı, onlarla birlikte yazdığımı anladım.

Şiir okurken de dinleyicilerimle aramda aynı ilişki vardı. Çoğu kez şiirlerimi, basılmadan önce değişik iş ve mesleklerden insanlara okuyarak deniyordum. Alkışlar yalnızca şiirin sevilip sevilmediğini gösterirdi. Beni asıl ilgilendiren ardından gelen tartışmalardı.

Moskova Elektrik Mühendisliği Enstitüsündeki böyle bir tartışma aşağı yukarı iki bin kişinin ilgisini çekmişti-bu bir rekordu.

«Lirik, içten şiirler yazmaya devam etmelisiniz; insanların bunlara da gereksinimi vardır,» dedi öğrenciler. «Ama unutmayın, artık yalnızca kendinize ait değilsiniz. Sizden beklediğimiz yalnızca lirik şiir değil.»

Bir başka gün, bir fabrikada öğle tatilinde işçilere şiir okudum. Kadın, erkek hepsi, sandöviçlerini unutarak bir saat süreyle beni dinlediler. İşbaşı düdüğü öttüğünde, yaşlı bir kadın, iştulumunun koluna gözlerini kurulayarak «biraz daha oku, yavrum... Geçen zamanı sonra çalışarak kapatırız.»

Şiir okumayı bitirdikten sonra bu kadıncağız yanıma geldi ve alçak bir sesle, «Yalnızca gerçeği yaz oğlum. Yalnızca gerçeği... Kendi içindeki gerçeği ara, bul, sonra onu insanlara aktar. İnsanlardaki gerçeği ara, bul, sonra onu kendi içinde biriktir.»

Sanırım, hayatımda duyduğum en önemli sözlerdi bunlar.

Bazı eleştirmenler beni serseri olarak göstermeye çalıştılar. Şiir okuduğum toplantılara, yapacak daha iyi birşeyler bulamayan histerik kızlarla, suçlu çocukların katıldıklarını söylediler. Ama skandal türünden hiçbir şey olmadı. Arada bir kapı ve pencerelerin kırılması; düzeni sağlamak için polislerin gelmesi, salonda yeterince yer olmamasından kaynaklanıyordu.

Kendimi tamamen boşlukta hissediyordum. Bir tarafta başımdan aşağı alçaltıcı sözler boşaltıyorlardı; diğer yanda alkış tufanına tutuluyordum. Bir insanı çıldırtmaya yeterdi bu. Ama her zaman içimden bir ses bana: «Onlar sövüp saydıkça, tehlikede değilsin. Sevilmek daha tehlikelidir. Sevildiğin zaman ne denli uyanıksan, nefret edilirken de o denli uyanık aklı başında olmalısın. Bu sevgi senden beklentilerinin rüşvetidir. Bu sevgi, büyük bir sorumluluktur. Sana söylenen sözleri unutma: Hem kendi içindeki hem de insanların içindeki gerçeği ara...» diyordu.

Ben de bu gerçeği aradım. Altay'ın el değmemiş topraklarında traktör sürücüleriyle aşk ve politika konularında görüştüm. Volga ırmağında balıkçılarla Stalin'i tartıştım. Uzak Doğudaki kaplan avcılarıyla savaşı durdurmanın en iyi yolu üzerinde söyleştik. Kamçatka yarımadasında istakoz avcılarıyla mutluluğun anlamı, Georgia'daki bağcılarla şiirin anlamı üzerinde fikir alış verişinde bulunduk.

Kuşkusuz, konuştum ama daha da çok dinledim. Söyleyebilecek birşeyleriniz olsun istiyorsanız, önce dinlemesini öğrenmelisiniz.

* * *

Ben geziler sırasında uzaklardayken, Moskova gazetelerinde çıkan makaleler beni, önceden de olduğu gibi halkla bağlantısını yitirmiş bir şair olarak tanımlıyorlardı.

Bir keresinde, uzun bir süre tayga'larda dolaştıktan sonra, Amur Irmağı kıyısındaki Komsomol kasabasına uğradım. Komsomol'un kasabadaki bölüm sekreterini görmeye gittim. Adımı verdiğimde, adamın neredeyse gözleri yuvalarından fırlayacaktı.

«Ama bu imkansız-Yevtuşenko olamazsınız.»

Okumakta olduğu Moskova gazetesini bana uzattı. Benimle ilgili bir yazı vardı. «Entellektüel suçlu çocukların lideri» ve «zevk sahibi kadınların taptığı put» deniliyordu benim için.

Sekreter, sivrisinek ısırıklarıyla şişmiş yüzüme baktı. «Kadınları bilemem ama sivrisineklerin sizi çok sevdiği bir gerçek» dedi.

Buyuran bir tavırla kimin halktan kopup, kimin kopmadığına karar veren edebiyat eleştirmenlerinin uzun süredir halkla bir ilişkileri yoktu. Sorumluluk yüklenmiş bu kişilerden biri, bir keresinde genç bir yazara, «Niye siz gençler, resmi görevle, yok Sibirya'ymış, yok Kamçatka'ymış gezip duruyorsunuz? Devlete pahalıya mal oluyor. Atla şurdan bir tramvaya. Ver onbeş kopek. Moskova dışında istediğin fabrikaya git.» demişti.

Genç yazar eleştirmene acıyarak bakmıştı. «O söylediğin on yıl önceydi, sevgili Yoldaş! Şimdi bir tramvay bileti otuz kopek.»

Bazı yazarların tüm dünyaları yalnızca evleridir. Oysa ben, tüm dünya benim evim olsun istiyordum. Bu nedenle ülkemin her köşesini gezmek istedim. Ve bu nedenle ülkemin sınırlarını aştım.

Şunları yazmıştım:

Sınırlar engel oluyor bana;
hoş değil
Bilmemek Buenos Aires'i
Ya da New York'u.
Gezip dolaşmak istiyorum
Oradan oraya
Konuşmak istiyorum herkesle
Tutunup bir otobüsün koltuklarına
Dolaşmak istiyorum
Bir çocuk gibi, Paris sabahlarında

Eleştirmenler bu şiire hemen tepki gösterdiler: «Bırakalım, ilkin Marksist ideolojisine son biçimini versin,» dediler. İyi ama Marksizmin bu 'son biçim' i de ne demek? Son biçimine ulaşmış hiç bir ideoloji Marksizm olamaz. Çünkü gerçek Marksizm kendini sürekli biçimlendiriyor.

Ama artık, bu katı tutum içindekilerin öğütleri bazı yönleriyle etkilerini yitirmişti.

Yine de yurt dışı gezilerimi sürdürdüm. İlkin Bulgaristan ve Romanya'ya gittim.

Bulgaristanda bir köy yolunda, otobüsümüzü, durdurdular. İşli el havlularını birbirine düğümleyip iki ucundan tutarak yolumuzu kesmişlerdi. Köyde bir düğün vardı. Dostça buyur edildik. Yeni evlilerin şerefine içtik.

Cebimden bir votka şişesi çıkarıp çevremdekilere ikram ettim. Bizimkilerden biri ürküntüyle «Ne yaptığının farkında mısın, Yevgeni?» diye fısıldadı kulağıma.

O sırada ne demek istediğini anlamamıştım. O akşam odama geldi ve Sovyet vatandaşı imgesini tehlikeye soktuğumu ve bundan böyle Bulgarların her Rus'un cebinde votka şişesi taşıdığını düşüneceklerini söyledi. Turist arkadaşımın ideolojisi son biçimini almıştı bile.

Bu sapık düşünceler Stalin döneminin en kötü mirasıydı.

Stalin döneminde, yalnızca diplomatlar ve resmi heyet üyeleri yurt dışına çıkabilirdi. Dış dünya çoğumuz için bir gizem sisi ile örtülüydü. Bu nedenledir ki bazıları onun çok çekici bazıları da çok tehlikeli olduğunu düşünüyordu. Turist arkadaşıma göre bu dost Bulgaristan için bile geçerliydi.

Şimdi bu sis yavaş yavaş kalkmaya başlamıştı. On binlerce turist bizim ülkemize geliyor, bizden de onbinlerce turist yurt dışına çıkıyordu. Her renkten ve her ülkeden genç insanların caddeleri doldurduğu Moskova Gençlik Festival'i çok büyük önem taşıyordu. Bu festivalde geleceğin sevindirici görüntüsünü seziyordum. İçimde Paul Eduard'ın «bireysel ufuklardan insanlık ufkuna» sözleri daha sık yankılanıyordu. Yalnızca kendi ülkemizin en iyi insanlarını değil tüm dünyadaki en iyi insanları birleştirmek için savaşmamız gerekiyor gibi geliyordu bana. Bu benim olduğu kadar şiirimin de amacı oldu daha sonra.

Daha önce ülkem için duyduğum bu sorumluluğu şimdi dünya için duyuyordum. Bu nedenle gittiğim her ülkede, güzel yerleri ve tarihi anıtları görmek yerine, o ülkelerin olumsuz koşullarını inceliyordum.

Ganalı, Liberyalı ve Togoland'lı öğrencilerle özgür Afrikanın geleceği üzerine söyleştik. Soğuk sütle dolu Hindistan cevizi kabuklarını Afrika'nın özgürlüğü şerefine kaldırdık. Pariste yan sokaklardan birindeki duvarlara «Bağımsız Cezayir» yazan genç işçileri görünce, yanlarına gittim, bir parça kömür aldım onlardan ve cümlenin sonuna bir ünlem işareti koydum. New York'da büyük bir meydanda, toplanmalarını engelleyen bir polis komiserine yönelik sert şarkılar söyleyen Amerikalı gençlerin arasına katıldım. Polis tarafından dağıtılma-

mak için bayrak taşıyorlardı; böylesine taşınan* Amerikan bayraklarını görmek hoşuma gitmişti. Sakallı Kübalılarla, koro halinde en çok sevdiğim marşı, «Enternasyonal»i söyledim. Londra'da «nükleer silahlara hayır» diyenlerin yürüyüşlerine katıldım.

Finlandiya'da burunlarından soluyan serseriler, Gençlik Festivali'ni kırmaya çalıştığında «Burnu Havada Faşizm» şiirimi yazdım. Hemen bir kaç dile çevrildi ve elden delegelere dağıtıldı. Karşı silah gibi kullanıldı.

Bizim heyetten bir Komsomol üyesi «Beni bağışlamalısınız. Şimdiye dek sizin hakkınızda pek de iyi şeyler düşünmüyordum.» diye özür diledi. «Böyle bir şiir yazabileceğiniz hiç aklıma gelmezdi, doğrusu. Neden uluslararası konulara eğilmiyorsunuz? Şu burjuva ideolojisi ile ilgili yazdıklarınız gerçekten de çok iyiydi.»

Çok saf bir adamdı. Hiç anlayamıyordu. Kendi ülkemde yanlış olduğunu gördüğüm her şeyi açık yürekli-likle söylemeseydim, bir yabancı ulusun yanlışlıklarından söz etmeye hiç bir zaman hakkım olmazdı. Aksi halde kendime saygımı yitirirdim.

Bu adam, «Babi Yar» şiirimi beğenmemişti. Oysa ilkin «Babi Yar»ı yazmasaydım, «Burnu Havada Faşizm» i asla yazamazdım. Bu iki şiir de aynı savaşın —gelecek savaşının— değişik yönleriydi.

Uzun zamandır Yahudi düşmanlığı üzerine bir şiir yazmak istiyordum. Ancak, Kiev'e gidip Babi Yar'ı kendi gözlerimle gördükten sonra şiir kendiliğinden ortaya çıktı. Moskova'ya döndükten sonra şiiri kaleme almak yalnızca bir kaç saatimi aldı. O akşam Politeknik Enstitüsünde Küba üzerine bir konuşma yaptım. Konuşma-

---

* Washington Meydanında folk şarkıları söylemek istediklerinde polis izin vermemişti. Yazarın sözünü ettiği bu olayı protesto eden gösteriydi. Halk toplantılarında Amerikan bayrağı taşımak gerekiyor. Bu ilişkinin kesinlikle politik bir yanı yoktu.

mın sonunda, ilk kez «Babi Yar» ı okudum. Şiirlerimi genellikle ezbere okurum ama bu kez, öyle heyecanlıydım ki, metni önümde bulundurmak zorunda kaldım. Bitirdiğimde salonda ölüm sessizliği vardı. Başımı kaldırmaya korkuyor, kağıdın ucuyla oynayıp duruyordum. Cesaretimi toplayıp başımı kaldırdığımda, dinleyicilerin tümünün ayakta olduğunu gördüm. Ardından bir alkış koptu ve en azından bir on dakika aralıksız sürdü. İnsanlar sahneye sıçrayıp bana sarılıyorlardı. Gözlerim yaşlarla dolmuştu. Derken bastonuna dayanarak yaşlı bir adam geldi yanıma.

«1905 den beri Parti üyesiyim. İzin verirseniz sizi Parti üyeliğine aday göstereceğim.»

Daha bir gün önce, «Beni de Devrimci Sayın» adlı şiirimle ilgili bir eleştiri okumuştum. Eleştirmen: «eğer Parti'ye kabulu için oylama yapılsa, «red» oyu veririm.» diyordu. Zaten makalenin adı da «Ben Karşıyım» dı.

Şimdi ise bu ak saçlı adam : «Küba ile ilgili her söylediğiniz ve Babi Yar için tüm yazdıklarınız tek ve aynı şeyi dile getiriyor: Devrimi. Bir zamanlar bizim yaptığımız, sonradan ihanet edilen ama yinede yaşayan bu devrim bundan böyle de yaşayacaktır. Ömrümün on beş yılını Stalin'in toplama kamplarından birinde geçirdim. Ama, bizim davamız, yani Bolşevik davası hala yaşadığı için mutluyum.» diyordu bana.

Bu sözlerden sonra kendimi tutamadım, ağlamaya başladım. Aslında bu denli duygusal değilimdir.

Şiirimi, Edebiyat Gazetesi'ne götürdüm, ve orada editör olarak çalışan bir arkadaşıma okudum. Yerinden fırladı, yan odaya geçti ve iki üç arkadaşını getirdi. Şiirimi onlara da okumamı istedi. Sonra da «Şiirini yazmama izin verir misin? Bende bulunsun istiyorum. Diğer arkadaşlar da birer kopye istiyorlar.» dedi.

«Ne demek istiyorsun? Ne kopyesi? Basasın diye getirdim.»

Seslerini çıkartmadan birbirlerine baktılar. Böyle bir şey hiç akıllarından geçmemişti bile. Derken editörlerden biri acı bir kahkaha atarak: «Hala hepimizin içinde çöreklenmiş oturuyor, şu allahın cezası Stalin...» dedi. Ve şiirimin üzerine «Baskıya» diye yazdı.

«Dur, daha gitme,» dedi arkadaşım. «Yazı İşleri müdürü henüz görmedi. Bir şeyler çıkabilir.»

Tam iki saat bekledim. Huzursuzluk içinde bir bekleyişti bu. Her dakika başka bölümlerden insanlar geliyor, kuşkulu bir ses tonuyla güven vermeye çalışıyorlardı. Daktilografiar çikolata ikram ettiler bana.

Derken yaşlı bir dizgici içeri girdi.

«Yevtuşenko siz misiniz? Sizin elinizi sıkmak istiyorum, oğlum. Babi Yar'ın dizgisini bitirdim ve hemen geldim. Tam can alıcı noktaya parmak basmışsın. Baskı odasındaki herkes okudu. Ne kadar çok sevdiklerini bilmeni istediler.»

Yaşlı adam elini tulumunun cebine daldırdı ve bir votka şişesiyle bir de salatalık turşusu çıkardı. Bu baskıdaki arkadaşlardan sana... Seni neşelendirmek için... Merak etme... Sana eşlik edeceğim. Sağlığına... Böyle daha iyi... Biliyor musun? Gençken işçiler tugayındaydım. Ne zaman Yahudi kırımı olsa, onlarla birlikte mücadele ederdik. Hiçbir iyi insan Yahudi düşmanı olamaz...»

Yaşlı adam konuşmaya devam ediyordu. Yüreğimdeki sıkıntı yavaş yavaş hafifliyordu.

Sonunda Yazı İşleri müdürüyle görüşmek üzere içeri çağrıldım. Orta yaşlı bir adamdı. Kalın gür kaşlarının altından uyanık köylülerinkine benzer bir bakışla baktı bana. Bu gözler çok görmüş geçirmişti. Anlayışlı bir biçimde bakıyordu.

«Güzel bir şiir,» dedi, kasıtlı olarak beni tartıyordu.

Deneyimlerimden biliyordum ki eğer bir Yazı işleri müdürü söze bu cümlelerle başlarsa şiir geri çevrilecek demektir.

Aynı kasıtlı tutum içinde «Söylediğin her şey doğru.» diye devam etti. Artık emindim geri çevrildiğinden.

«Basacağız bu şiiri,» dedi.

Gözlerindeki anlayış kaybolmuştu, sert sert bakıyordu şimdi.

«Gazetenin çıkmasını beklevecek misin?»

«Evet,» dedim. Geri editörlerin odasına döndüm. Normalde baskıya saat yedide başlanıyordu. Adamlar işlerini tamamlamış, baskıya geçmeye hazır bekliyorlardı. Saat yediyi çaldı. Ama Yazı İşleri Müdürü baskıya başlama emrini vermemişti. Saat sekizi vurdu. Yazı işleri müdürü yazlık evinden karısını ve kızını getirmesi için arabasını gönderdi. Saat dokuz oldu. Baskı odasının ustabaşısı genç ve güzel bir kız içeri girdi ve hiçbir şey söylemeden prova sayfalarını önüme yaydı. Her şey tamamdı. Yalnızca şiirime ayrılan yer boştu. Saat on oldu. Yaşlı dizgici yeni bir votka şişesi getirdi ve onu da içtik bitirdik. Derken saat on biri vurdu. Yazı işleri müdürünün karısı nihayet geldi. Onbir otuzda editör beni içeri çağırdı.

Kadın ustabaşı sinirli sinirli «Ben de sizinle geliyorum,» dedi. «Bir sorun çıkarsa, mizampajı değiştirmek için çok geç artık diyeceğim... Ya da söyleyecek başka bir şey bulurum. Yoksa aşağıdaki adamların yüzüne nasıl bakarım?»

Birlikte içeri girdik. Yazı İşleri Müdürü ve karısı orda durmuş provalara bakıyorlardı.

Benim yorgun halimi görünce gülümsediler.

Ustabaşı kağıtların imzalandığını gördü. Kaptığı gibi aldı ve dışarı fırladı.

Yazı İşleri Müdürü «Karımın ne düşündüğünü bil-

mek istedim. Gördüğünüz gibi onayladı... Şimdi gidip şiirinizin basılışını izleyebilirsiniz.»

Aşağıya baskı odasına indim. Baskıda çalışanlar elimi sıktılar. Ustabaşı işaret verdi ve makinalar dönmeye başladı. Birden bir çatırtı, bir gümbürtü duyuldu ve makineler durdu. Öylesine tükenmiştim ki bu kesintiyle taşlaşıp kaldım. Yaşlı dizgici omuzuma hafif hafif vurarak «Her şey yolunda. Bir dakikacık daha sabret,» dedi.

Makine yeniden dönmeye başladı ve ilk kopyeler ayaklarımın yanına düştü.

Usta başı kolumun altına bir deste gazete sıkıştırdı. «Bunlara sahip olsan iyi olur. Yarın hepsi kolleksiyoncuların eline geçecek.» Herkes birbiriyle kucaklaştı. Bu şiiri hepimiz, birlikte yazmıştık. Arkadaşımla eski, yıpranmış arabama bindik. Mucizedir ki arabanın arka koltuğunda bir şişe Beaujolais bulduk. Arkadaşım geri bürosuna gitti ve uzun bir makas getirdi. Bununla, şarabın tıpasını çıkardık, şişeyi arabada içip boşalttık ve eve doğru yola çıktık. Saat sabahın biri olmuştu.

Ertesi gün Edebiyat Gazetesi, bütün gazetecilerde bir kaç dakika içinde satılıp tükendi. Öğleden sonra tanımadığım kişilerden destelerle kutlama telgrafları almaya başladım. Ama bu sevinci herkes paylaşmıyordu. İki gün sonra Edebiyat ve Yaşam dergisi Aleksi Markov'un* bana yanıt veren bir şiirini yayınladı. Şiirde «ait olduğu yeri unutan bir cüce» olarak tanımlanıyordum. Ondan iki gün sonra da aynı dergide yayınlanan uzun bir makale de beni, milliyetçi guruplar arasına nefret saçarak Lenin'in uluslararası politikasını yıkmaya çalışmakla suçluyordu. Böylesine korkunç, gaddarca ve acaip bir suçlama akim alacağı birşey değildi. Ama yazarın şövenizm'i iyi

* Khrushchev'in mart 1963 konuşmasından sonra şair Markov Yazarlar Birliğinin Moskova bölümünün başkanı olmuştu.

gizlenememişti. Ve halk bu haksızlığa öfke ve kızgınlıkla karşı koymuştu. Ülkenin dört bir yanından mektuplar yağıyordu. Bir sabah madalyonlarında «Birinci» yazan, boyları iki metreye varan iki genç beni ziyarete geldi. Enstitüdeki Komsomol örgütü tarafından beni korumak için gönderildiklerini söylediler.

Şaşkınlıkla «Beni korumak mı?» diye sordum. «Beni kimden koruyacaksınız?»

Gençler biraz sıkıldılar. Halk her ne kadar şiirimi iyi karşıladıysa da, sistem henüz tam olarak benimsenmediği için hâlâ etrafta kötü niyetli kişilerin olduğunu söylediler bana. İnançla bir kaç gün peşimden ayrılmadılar. Öğrendiğim kadarıyla, bu iki genç aslında pek de şiire düşkün değillermiş ama diğer özellikleri nedeniyle bu görev verilmiş onlara: birisi boksör, diğeri de güreşçiymiş. Çok komik bir şeydi bu doğrusu, ama çok duygulanmıştım.

Kuşkusuz tehlikede falan değildim. 'Babi Yar' ile ilgili olarak bana yazılan yirmi bin civarında mektuptan yalnızca otuz ya da kırk tanesi beni kötülüyordu. Bunların hepsi de imzasızdı ve açıkça anlaşılabilecek biçimde el yazıları gizlenmeye çalışılmıştı. Bizim ülkemizde namussuz olanlar tehlikededir. Ben değil. Ama Markov korkuyordu. Halk önüne çıkacağı toplantıları iptal etti. Çünkü organizatörler geri çekilmek zorunda kalabileceğini üstü kapalı da olsa söylemişlerdi.

Batı basım Sovyetler Birliğinde Yahudi Düşmanlığı olduğunu kanıtladığını iddia ederek, Babi Yar'a yapılan saldırıları olay haline getirdiler. Ve bazı gazeteler, hiç hakları yokken, kendi çıkardıkları sonuçlara uygun olsun diye şiirimin anlamını çarpıttılar. Ancak bana gelince, Edebiyat ve Yaşam dergisinde ki bu iki saldırı, beni bu zor günlerimde destekleyen-işçiler, çiftçiler, entellektüeller ve öğrenciler gibi geniş ve değişik halk kesimle-

rinin tepkisi kadar anlamlı değildi benim için. Kübaya gitmeden önce Mayakovski Meydanında şiir okuduğum gün, on bin kişi bir araya gelerek beni fevkalade bir biçimde yolcu ettiler. Ve halkın desteği her zaman benim için her şeyden daha üstündür.

* * *

«Stalin'in Mirasçıları» şiirimi yazıp halk önünde okumaya başladığım zaman birileri şiirimin 'Sovyet düşmanlığı' olduğu söylentilerini yaydılar dörtbir yana. Şiirimde söylediklerimin kendilerine pek uyduğunu görenler bunun başkaları tarafından da anlaşılmasından ürktüler; editörler şiirimi basmaktan kaçındılar. Ama hiç kimse bu şiiri okumamı yasaklamaya cesaret edemedi çünkü dinleyiciler ortalığı yıkıyordu okuyayım diye. Bir sene yayınlamadılar şiirimi. Ancak olacakları bildiğimden şiirim basılmadı diye sızlanmadım.

Bir yıl sonra şiirimi Kruşçev'e gönderdim ve 'Pravda' da yayınlandı.

Dogmacılar gittikçe etkilerini yitiriyorlardı. Çoğunun gösterdiği hoşnutsuzluğa karşın, Soljenistin'in ünlü romanı 'İvan Denisoviç'in Bir Günü' de doğrudan Kruşçev'in yardımıyla yayınlandı.

Gün gibi açık bir gerçek te şu ki dogmacılar toplumumuzdaki demokratlaşma sürecini durdurmak için önlerine çıkan her olanağı kullandılar, hala kullanıyorlar ve bundan böylede kullanmaya devam edeceklerdir.

Ben bu gerçeği bütün çıplaklığı ile görüyorum.

Ve kesinlikle biliyorum ki dogmacılar ileride kendi yerlerini alacak bir gurup genç de yetiştirdiler. Ülkemiz içindeki en büyük tehlike belki de bu gençlerdir. Ama bizim gelişmiş beyinli gençlerimiz arasında bunların sayıları oldukça azınlıktadır. Ve bence hiç kuşku yok ki 'dogmacılık' yok olmaktadır.

Ulusal ekonomi ve dış ilişkiler konusunda pek çok güçlükle karşı karşıya olduğumuzu biliyorum. Sanatımızın gelişmesinde de karışıklıklar ortaya çıkmakta.

Bütün bu gerçekleri görmemezlikten gelmeye çalışmıyorum.

Yine de Stalin'in ölümünden bu yana ülkemizdeki büyük gelişmeleri görmemek için insanın kör olması gerekir. Gerçekten de, 1953 yılından bu yana Sovyetler Birliğinde süregelmekte olan olay, bizi büyük gerginliklerle yüz yüze getiren, büyük sabır ve sebat gerektiren manevi devrimdir. Neleri geçmişimizden alıp, ileriye, geleceğimize götüreceğimizi ve de neleri tümüyle geçmişimize gömeceğimizi büyük bir açıklıkla kendimize söylemek zorundayız.

Bazan geçmişimiz hakkında gereğinden fazla konuştuğumuzu söylüyorlar bize. Ama bizim için geçmişi konuşmak, geleceği düşünmek demektir.

Pek çok yanlışlıklar yaptık. Ama sosyalizm düşüncesini ilkin uygulamaya çabalayan biz olduk. Ve belki de bizim yanılgılarımız bundan böyle aynı yolu izleyecek diğer ülkelerin aynı yanılgılara düşmelerini engellemek için gerekliydi de.

Paris'te bir Café'de, onurlu devrimci atalarına oranla çok daha az çaba göstermiş bir öğrenci bir gün bana «Genelde sosyalizmden yanayım. Ancak, Moskova'da siz de Galeri Lafayette gibi dükkanlar kurana dek beklemeyi yeğliyorum. Ondan sonra sosyalizm için savaşmayı düşünebilirim belki de...» dedi.

Bu içi geçmiş genç adam adına utanç duydum.

Geleceğinin kendisine gümüş bir tabak içinde sunulmasını istiyordu. İyi pişmiş bir biftek gibi. Dışı pişmiş, içi hafif pembe. Üzeri maydanoz dalları ile süslenmiş, belki ancak ondan sonra o da onu çatalı ile alma zahmetini gösterecekti. Oysa biz hiç olmazsa geleceğimizi ken-

dimiz kuruyorduk. En açık gereksinmelerimizi karşılayamadan, acı çekerek, yanlışlar yaparak, ama her şeye rağmen kendi çabalarımızla kuruyorduk kendi geleceğimizi.

Halkımın geleceği için verdiği bu kahramanca kavgada, yalnızca bir seyirci olmadığım için, bu kavgada yer aldığım, bu kavganın içinde olduğum için gurur duyuyorum.

Ve inanıyorum ki, halkımın olduğu kadar benim için de güzel günler var önümüzde. Her şeyin gerçekleşeceği, birlikte beklediğimiz gézel günler

BİTTİ

